

**T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**II. KILIÇARSLAN'IN ÇOCUKLARI ARASINDAKİ
MÜCADELELER VE BU MÜCADELELERİN NETİCELERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Yrd.Doç.Dr. ZEKİ ATÇEKEN**

**HAZIRLAYAN
HALİL ARSLAN**

KONYA 2008

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	III
KISALTMALAR	V
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. ANADOLU SELÇUKLU ÜLKESİNİN TAKSİMİ VE MEYDANA GELEN BİR TAKIM SİYASİ OLAYLAR	20
1.1 Ülkenin Taksim Edilmesi	20
1.1.1 Taksim Sebepleri	20
1.1.2 Taksim Zamanı	23
1.1.3 Taksim Mahiyeti	26
1.2. Ülkenin Taksim Edildiği Yıllarda Anadolu Selçuklu Ülkesi ve Meliklerin İlk Hareketleri	29
İKİNCİ BÖLÜM	
2. KARDEŞLER ARASINDAKİ SALTANAT MÜCADELELERİNİN SEBEPLERİ VE II. KILIÇARSLAN DÖNEMİNDE MÜCADELELER	38
2.1. Mücadelelerin Sebepleri ve Bu Mücadelelerde Etkili Olan Faktörler	38
2.2. Saltanat Mücadelelerinin Başlaması	46
2.2.1. Kutbeddin Melikşah'ın Babasına Karşı Saltanat Mücadelesi	46
2.2.2 Üçüncü Haçlı Seferi, Selçuklu Ülkesi ve Melikler	50
2.2.3. Sultan II. Kılıçarslan Zamanında Meliklerin Saltanat Mücadeleleri	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. II. KILIÇARSLAN'DAN SONRA KARDEŞLER ARASINDAKİ MÜCADELELER 62

3.1. Gıyaseddin Keyhüsrev'in İlk Saltanatı ve Mücadeleler	62
3.1.1. Kutbeddin Melikşah ve Saltanat Mücadeleleri	63
3.1.2. Rükneddin Süleymanşah'ın Saltanat Mücadelesi	66
3.2. Rükneddin Süleymanşah'ın Saltanatında Mücadeleler	69
3.2.1. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Konya'yı Terki ve Rükneddin Süleymanşah	69
3.2.2. Sultan Rükneddin Süleymanşah'ın Kardeşleriyle Mücadeleleri	70
3.3. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Kardeşleri	74
3.3.1. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Gurbet Yolculuğu	74
3.3.2. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Bizans'taki Hayatı	76
3.3.3. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Konya'ya Hareketi ve II. Cülûsu	77
3.3.4. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sultan Olduğu Dönemde Kardeşleri	80

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KARDEŞLER ARASINDAKİ MÜCADELELERİN NETİCELERİ 82

4.1. Siyasi ve Askeri Neticeleri	82
4.2. Ticari ve Ekonomik Neticeleri	86
4.3. İlmi ve Kültürel Neticeleri	89
4.4. İdari ve Hukuki Neticeleri	92

SONUÇ 96

BİBLİYOGRAFYA 99

EKLER 109

ÖNSÖZ

Anadolu Selçuklu Devleti kültür ve medeniyetinde üç ana kültür başlıca amil olmuştur. İlk olarak Selçukluların milli benlikleri öne çıkmıştır. Böylece Türk kültür ve medeniyetinin derin izlerini daima muhafaza etmişlerdir. Diğer yandan Türklerin geniş kitleler halinde İslamiyeti kabulüyle İslam kültür ve medeniyeti de, Türklerde ve Selçuklularda kendisini hissettirmiştir. Bunlardan başka Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulmuş olduğu Anadolu toprakları köklü geçmişiyle birlikte Selçuklu Türkleri üzerinde de etkisini göstermiştir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde hemen her alanda kendisini hissettiren bu üç önemli kültür ve medeniyet unsurları, Türk Devlet Geleneği açısından da son derece belirleyici olmuştur. Nitekim Anadolu Selçuklu Devletinin yapısı, Eski Türk Devlet Geleneğinin devamı olmakla birlikte İslamiyet ve Anadolu kültüründen de önemli derece de etkilenmiştir. Bunlardan başka Anadolu Selçuklularının yaşadığı tarihi tecrübelerde devlet yapısındaki şekillenmede son sözü söylemiş, yaşanan bir takım gelişmeler Selçuklu Sultanlarını, bilhassa II. Kılıçarslan'ın en küçük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'i Anadolu Selçuklu Devleti'nin yapısını yeniden şekillendirmek adına harekete geçirmiştir.

Bu çalışma Anadolu Selçuklu Devleti'nin yeniden yapılanması açısından bir dönüm noktası olan II. Kılıçarslan'ın oğulları arasındaki mücadeleleri ele almakla birlikte, bu mücadelelerin asırlar öncesinden gelen sebeplerini, Anadolu Selçuklu Devleti'nde nasıl etkiler meydana getirdiğini ve daha sonraki dönemlere, bilhassa Fatih Sultan Mehmed'e kadar olan olaylara nasıl ışık tuttuğunu belirtmeye çalışacaktır. Yine dünyanın en uzun süren hanedanı olan Osmanlıların bu başarısında, yeni devlet yapılanması ve merkeziyetçi sistemin etkisini vurgulamaya çalışacaktır.

Bu çalışmayı bana tavsiye ederek, yardımlarını esirgemeyen değerli hocam, Yrd. Doç.Dr. Zeki ATÇEKEN'e ve yine desteklerinden dolayı Doç. Dr. Mustafa DEMİRCİ'ye ve bu çalışmada emeği geçen herkese teşekkürü bir borç bilirim.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
bkz	: bakınız
Çev	: Çeviren
D.G.B.İ.T.	: Doğuştan Günümüze Büyük İşlam Tarihi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed	: Editör
E.Ü.	: Erciyes Üniversitesi
GTT	: Genel Türk Tarihi
Haz	: Hazırlayan
İ.A.	: İşlam Ansiklopedisi
Karş	: Karşılaştırınız.
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Neşr	: Neşreden
Ö	: Ölümlü
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Vb	: ve benzeri
vd	: ve devamı
Yay	: Yayınevi

GİRİŞ

Eski Türk Devlet Geleneği ve Türk Tarihindeki Uygulamaları

Türkler en eski devirlerinden itibaren, “kadir-i mutlak bir Allah’a ve onun cihan hâkimiyetini kendilerine ihsan ettiğine derin bir imanla ve samimiyetle inanıyorlardı.”¹ Nitekim cihan hâkimiyetini sağlayacak olan Türk ailesine, Gök Tanrı tarafından “kut” verilmiş sayıyorlardı. Böylece “kut” verilen Türk hanedanı da “kut” verilmiş olması hasebiyle kutsal sayılıyor, hanedan ailesinin kanının akıtılmasına asla müsaade edilmiyordu.² Devlet hâkimiyetinin kaynağı kutsal olmakla birlikte, “kut” bir kişiye değil, aileye verilmekte, devleti yönetecek Hakan da bu aileden biri olarak seçilmekteydi. Kimin hakan olacağına ise hanedan ailesinden olmak kaydıyla beyler, devlet ileri gelenleri ve halk karar vermekteydi. Daha ziyade evlatlardan büyük olanı değil, liyakatlı olan tercih edilmekteydi.³ Böylece teokratik yapının dışında bir yönetim anlayışı bulunmaktaydı. Hakan devlet işlerini ve hukuk kurallarını (töre) yalnız başına düzenleyememekte, ancak meclise, devlet ileri gelenlerine hatta halka danışarak kararlar almakta idi.⁴

Eski Türklerde, devlet hanedan azasının ortak malı olup, aristokrat diğer Türkmen Beyleri de, hiyerarşiye göre, bir takım idari, askeri ve siyasi haklara sahip bulunurdu.⁵ Devlet hanedanın ortak malı olarak kabul edildiğinden, Hakan’ın ölümüyle birlikte ülke toprakları, oğullar, kardeşler ve diğer hanedan mensupları tarafından paylaşılırdı. Hanedan üyelerinden birisi, Hakan olarak seçilmekle birlikte diğerleri de Bey olarak kendilerine düşen kısımlarda hüküm sürerlerdi. Bu Beyler, bilhassa şehzadeler, devlet işlerine alışmak

¹ Osman TURAN, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, I, Boğaziçi yay. 10. Baskı, İstanbul 1997, s.94

² Bahaddin ÖGEL, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Başbakanlık Basımevi, 1. Baskı, Ankara 1982, s.196; Ali GÜLER, *Türk Yönetim Anlayışının Kaynakları (Başlangıcından XII. Yüzyıla Kadar)*, Ankara 1996, s.105

³ İbrahim KAFESOĞLU, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken yay.15. Baskı, İstanbul 1997, s.270

⁴ Yaşar BEDİRHAN, *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, Eğitim Kitabevi, Konya 2004, s.220,221; Erol GÜNGÖR, *Tarihte Türkler*, Ötüken yay. 4.Baskı, İstanbul 1992.,s.55; Eski Türk Devletlerinde ülke, genellikle iki bölüm halinde yönetilmekteydi. İki bölümün başında birer hanedan üyesi olmakla birlikte, mutlaka biri diğerine bağlı bulunmaktaydı. Bu bölünmede, iki taraf daha ziyade doğu-batı, ak-kara, iç-dış, büyük-küçük, bozok-üçok, sağ-sol gibi sıfatlar almaktaydılar. Kafesoğlu, Milli Kültür, s. 271; Salim KOCA, *“Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı”*, *Genel Türk Tarihi*, Ed: Hasan Celal Güzel, Ali Birinci, 2. cilt, Yeni Türkiye yay. Ankara 2002, s.327- Bu durum bazı müsteşrikler tarafından çifte krallık şeklinde ileri sürülse de, her iki tarafın birbirine paralel hareket etmediği, mutlak bir tarafın üstünlüğü uygulaması bu düşüncenin yanlışlığını ortaya koymaktadır. Kafesoğlu, Milli Kültür, s.; 274; Bedirhan, Türk Kültürü, s.222

⁵ Osman TURAN, *Seçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Boğaziçi yay. 6. Baskı, İstanbul 1997, s. 309

üzere, yanlarına tecrübeli devlet adamları verilerek kendi bölgelerinde yetiştirilirdi.⁶ Türklerin bu eski devlet geleneği, iki farklı durumu meydana getirmekteydi. Bir taraftan bu yapıyla birlikte çok canlı bir devlet dinamizmi meydana gelmekte, ilerde devlet idaresinde görev alacak hanedan mensupları son derece iyi yetişmekte idi. Ayrıca hanedan üyelerinin taht için birbirleri ile mücadelesi en iyi olanın tahta çıkması sonucunu da beraberinde getirmekteydi. Fakat diğer yandan, saltanatın kendi hakkı olduğuna inanan hanedan mensuplarının birbirleri ile mücadeleleri de her defasında devlete, çok büyük sıkıntılar vermekteydi. Hatta devletin bölünerek parçalanmasına ve yıkılmasına dahi neden olabilmekteydi. Nitekim Türk tarihi bunun örnekleriyle doludur. Eski Türk geleneklerinin tüm ayrıntılarıyla görüldüğü Büyük Hun Devleti, daha sonra Güktürkler, ve hatta yerleşik hayata geçerek kısmen farklı yaşayış özellikleri gösteren Uygurlar bu şekilde bir devlet anlayışı takip etmiş ve nihayet taht mücadeleleri onlarda da eksik olmamıştır.⁷ İslam öncesi Türk devletlerinde olduğu gibi, İslam sonrası Türk devletleri olan Karahanlılar, Gazneliler ve Selçuklularda da Türk Devlet Geleneği ve sonuçları bütün belirtileri ile ortaya çıkmıştır.⁸

Selçuklular, Türk ve İslam menşinden gelen unsur ve müesseselerin birleşmesiyle kurulmuştu. Bu yönüyle onlarda Eski Türk Devlet Geleneğine bağlı kalmışlar, bu yüzden de Selçuklu devletinde de taht mücadeleleri eksik olmamıştır.⁹ Selçuk'un oğulları, en buhranlı zamanlarında bile, bu feodal yapıya göre, zümrelere ayrılmış bulunuyordu. Selçuklular esasen merkezîyetçi bir devlette ısrar etmelerine karşılık, eski Türk feodal yapısından kaçamamışlardır. Merkezîyetçiliğin en önemli savunucularından Tuğrul Bey (1040–1063) bile, devletin kuruluşunda birinci derece de rol oynayan Çağrı Bey'i ve hukukî reisleri-amcaları Musa İnanç Yabgu'yu hükümlerlik haklarından mahrum edememiştir.¹⁰ Bu sebeple Çağrı Bey ve İnanç Yabgu, Tuğrul Bey'den sonra kendi adlarına hutbe okutabiliyor; sikke bastırabiliyor; kapılarında nevbet çaldırabiliyor; başlarında çetr taşıyor; kendilerine mahsus hükümet idaresi ve ordulara sahip bulunuyor ve bu suretle fiili

⁶ Bedirhan, Türk Kültürü, s.222; Güngör, a.g.e. s. 55

⁷ Geniş bilgi için bkz: Kafesoğlu, Milli Kültür, s.65,66; Koca, Devlet Geleneği, s. 313. ; Kamuran GÜRÜN, *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi*, 1. Cilt, Karacan Yay. 1981, s.156,157 ;Erkin ALPTEKİN, *Uygur Türkleri*, Boğaziçi yay. İstanbul 1978, s. 20

⁸ Geniş bilgi için bkz; Erdoğan MERÇİL, *Gazneliler Devleti Tarihi*, TTK. Yay. Ankara 1989, s.12; Gürün, a.g.e. s.271

⁹ Bu mücadeleler neticesinde Selçuklu devletleri, özellikle Anadolu Selçuklu devleti oldukça büyük zararlar görmüşlerdir. Bilhassa bu durum, Bizans ve Ermeni Krallığı gibi, yabancı devletlere de fırsatlar vermiştir. Geniş bilgi için bkz; Ahmet KOÇ, *Büyük Selçuklularda Saltanat Mücadeleleri*, Hira yay, İzmir 1986,

¹⁰ Mehmet Altay KÖYMEN, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, MEB. Yay. 1. Baskı, İstanbul 1976, s.4

ve siyasi bütün hâkimiyet haklarını ellerinde bulunduruyorlardı. Esasen Tuğrul Bey'den itibaren merkeziyetçi bir devlet kurma gayretleri de yine bu eski Türk devlet geleneği neticesinde hanedan üyelerinin isyanları ile karşı karşıya kalıyordu.¹¹

Tuğrul Bey merkeziyetçi devlet kurma fikrini uygulamaya çalışırken, şehzadeler bu siyasete karşı çıkmışlardır. Nitekim önce Tuğrul Bey'in amcazadesi Resul Tegin, isyana kalkışmış, ama kısa sürede bertaraf edilmiştir. Tuğrul Beyin merkeziyetçi hareketlerini kabullenmek istemeyen, Tuğrul Bey'in ana bir kardeşi İbrahim Yınal'da, Tuğrul Bey'e karşı ayaklanmak istedi ise de çok fazla bir varlık gösteremedi ve Tuğrul Bey tarafından affedildi. Ama birkaç yıl sonra 1058 yılında, tekrar harekete geçen İbrahim Yınal, görev yeri Musul'dan Hemedan'a, Selçuk tahtını elde etme niyetiyle harekete geçti. Bu sırada Tuğrul Bey'in mücadele içinde olduğu Mısır Fatımileri ve onların desteklediği Besâsirî ile de yakın ilişkiler içine girdi. Bütün bunlarla birlikte uğraşmak zorunda kalan Tuğrul Bey, bir kısım askeriyle İbrahim Yınal üzerine yürüdü. Ama kardeşi Ertaş'ın oğulları Ahmet ve Mehmet ile birlikte 30 000 kişilik Türkmen kuvvetine sahip olan İbrahim Yınal karşısında büyük sıkıntı yaşadı.¹² Hemedan'a sığınarak Bağdad'dan yardım istedi ve Çağrı Bey'in oğulları Alparlan, Kavurd ve Yakuti'yi derhal yanına çağırdı. Ancak onların gelmesiyle Rey civarında yapılan çarpışmada İbrahim Yınal ordusu mağlup edildi.(1059) Bu kez çok ciddi tehlike meydana getiren İbrahim Yınal ve yeğenleri yayın kirişi ile boğularak öldürüldü.¹³ Bütün bu olanlar merkeziyetçi bir devlet yolundaki Tuğrul Bey'i bir kez daha haklı çıkarmışsa da Tuğrul Bey'in bu köklü geleneği değiştirmeye gücü yetmedi.

Tuğrul Beyden sonra tahta geçen Alparslan'da (1064–1072), Türk devlet geleneğinin neden olduğu mücadelelerin içinden çıkarak saltanatı elde edebilmiştir. Nitekim önce veliaht ilan edilen kardeşi Süleyman'a karşı, hem kendisi hem de diğer şehzade Kutalmış tahtta hak iddia etmişlerdir. Ama bu mücadeleden Alparslan galip çıkarak tahta oturmuştur. Saltanatının ilk yıllarında hanedan üyelerinden, saltanat davacısı İnanç Yabguyu mağlup edip teslim almıştır. Arkasından da Tuğrul Bey'in son yıllarında isyana başlayan Anadolu Selçuklularının atası Kutalmış'ı sıkıntılı bir mücadeleden sonra bertaraf ederek onun cesedini Rey'e Tuğrul Bey'in yanına defnetmiştir.(1064) Ancak bundan sonra tam olarak

¹¹ Turan, Medeniyet, s.309,310

¹² Bu gibi şehzade isyanları Türkmencilik esasına dayanıyor ve şehzadeleri de bu Türkmen kuvvetleri cesaretlendiriyordu., A. Zeki Velidi TOGAN, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 1.Cilt, Enderun Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul 1981, s.194

¹³ Köymen, Tuğrul Bey, s. 59-63; İbrahim KAFESOĞLU, *Selçuklu Tarihi*, MEB. Yay, İstanbul 1972, s.40

tahta geçebilmiştir.¹⁴ Sultan Alparslan'a birkaç defa isyan ederek affedilen ve tahtına iade edilen Kirman Meliki Kavurd Bey, Melikşah'ın (1072–1092) tahta geçişinden sonrada isyan ederek Rey üzerine yürümüş, bu kez çok daha ciddi olarak bizzat tahta gözünü dikmiştir.¹⁵ On sekiz yaşındaki Melikşah'ın sultanlığını tanımayarak, saltanata kendisinin daha layık olduğunu iddia etmiştir. Sultan Melikşah'ın “kalbi hoş tutacak ve gamı def edecek” mektubunu ve Nizamülmülk gibi devlet ileri gelenlerinin nasihatini dinlemeyerek, hareketinde ısrar etti ise de Melikşah kuvvetlerine yenilmekten kurtulamamıştır. Firarı netice vermemiş ve yakalanarak, boğulmak suretiyle öldürülmüştür.¹⁶ Büyük Selçuklu Devleti bilhassa Melikşah'ın ölümünden sonra bir Fetret devrine girmiştir. Bu fetret döneminin ana özelliği de ülkenin feodal taksimi ve bunun üzerine çıkan taht kavgaları şeklinde belirmiştir. Bu dönemde, Melikşah'ın oğulları birbirleriyle mücadelelere tutuşmuşlardır.¹⁷ Bu şekilde devletin sürekli güç kaybetmesine engel olamamışlardır. Bu durumdan ise sürekli dış güçler kendi adlarına menfaat siyaseti takip etmişlerdir. Bilhassa Halifeler bile Selçukluların bu durumundan faydalanmak istemişlerdir. Bu da Selçuklular ile Halifelerin mücadelelere girişmesine neden olmuştur.¹⁸ Nitekim Halife Müsterşid (1118–1135), Sultan Sancar'a (1118–1157) karşı diğer hanedan üyesi Irak Selçuklu hükümdarı Mahmud (1117–1131) ile ittifak kurmak istemiştir. Bunu haber alan Sancar derhal yeğeni Mahmud'a, teveccühle başlayıp, ultiatom ile biten bir mektup yazarak, bu ittifaktan ayrılmasını temin etti.¹⁹ Böylece Sancar Selçuklu devletinde bileştiriciliği öne çıkarmış, kendi ölümüne kadar da Selçuklu devletinin büyüklüğünü muhafaza etmeyi başarmıştır.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleyman Şah'ın (1075–1086) Melikşah'a karşı mücadelesi ve Anadolu Selçuklu Devleti'ni müstakil bir devlet haline getirmesi de aslında yine eski Türk devlet geleneğinin bir yansımasıdır. Selçukluları bir çatı altında toplamak isteyen Melikşah, bu düşünceyle Süleyman Şah'ı ve elindeki bölgeleri kendisine bağlamak istemiştir. Bu nedenle Emir Porsuk'u 1078'de 50 000 kişilik bir kuvvetle Anadolu'ya

¹⁴ Turan, Medeniyet, s.147–149; Togan, a.g.e. s. 194; Güngör, a.g.e. s. 83

¹⁵ Mehmet Altay KÖYMEN, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, TTK. Yay. 3. Baskı, Ankara 1998, s.65 vd; Ali SEVİM, Erdoğan MERÇİL, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, T.T.K., Ankara 1995, s.52-53

¹⁶ SİBT İBNÜ'L-CEVZİ, *Miratü'z-Zeman fî Tarih'il-Âyan*, (Neşr: Ali Sevim), Ankara 1968, s. 19; Karş: İbrahim KAFESOĞLU, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, 1. Baskı, MEB. Yay. İstanbul 1973, s.11–14

¹⁷ Geniş bilgi için bkz; Köymen, Selçuklu Devri, s. 71-89

¹⁸ Köymen, Selçuklu Devri, s.195-202

¹⁹ Mehmet Altay KÖYMEN, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*. V. Cilt, TTK. Yay. 3. Baskı, Ankara 1984, s.86-87

göndermiştir. Ancak buna karşı Bizans ile ittifak yapan Süleyman Şah, onu başarısızlığa uğratarak, istiklalini korumayı başarmıştır.²⁰ Devleti kurduktan sonra da Büyük Selçuklularla hâkimiyet mücadelesine devam eden Süleyman Şah, bu mücadelelerden biri olan Tutuş'la giriştiği bir mücadelede hayatını kaybetmiştir.(1086)²¹

Süleyman Şah'ın ölümünden sonra Anadolu'da bir süre belirsizlik hâkim olmuş, idareye I. Kılıçarslan'ın (1092–1107) sahip olması ile belirsizlik sona ermiştir. Fakat babası gibi I. Kılıçarslan'ın da Anadolu harekâtı esnasında, Büyük Selçuklularla hâkimiyet mücadelesi sonrasında ölmesi üzerine, öncekine benzer bir durumla Anadolu'da tekrar bir belisizlik ortaya çıkmıştır. Nihayet Büyük Selçuklu sultanı Muhammed Tapar'ın (1105–1118) serbest bırakması veya şehzadelerin kaçarak Anadolu'ya gelmesi üzerine, Eski Türk devlet geleneğine göre, şehzadeler birbirleri ile taht mücadelesine girişmişler ve İzzeddin I. Mesud (1116–1155), kardeşleri Şehinşah, Tuğrul Arslan ve Melik Arab'a karşı mücadeleyi kazanarak tahtın yeni sahibi olmuştur. 1118'den 1155 yılına kadar, önceleri Danişmendlilerin himayesinde devleti idare eden I.Mesud, saltanatı müddetinde Anadolu'daki üstünlüğü Selçuklular lehine geri almayı başarmış, Konya ve civarı olarak devraldığı devleti de genişleterek, devletin ilk imar faaliyetlerine de imzasını atmıştır. 1155 yılında veba hastalığından öldüğünde geriye II. Kılıçarslan, Devlet ve Şehinşah adında üç oğlu kalmıştır. Ölmeden önce de II. Kılıçarslan'ı (1155–1192) veliaht olarak tayin etmiştir.²² İlerde görüleceği üzere II. Kılıçarslan'da, kardeşleriyle saltanat anlaşmazlığına girişecek ve ilk yirmi yılını iç mücadelelere verecektir.²³ Nihayet kendisi de, saltanatının son yıllarında ülkeyi Türk devlet geleneğine göre evlatları arasında taksim etmekten de geri durmayacaktır.

Sultan II. Kılıçarslan ve Anadolu Selçuklu Ülkesi

Sultan Mesud 1155 yılında Kilikya seferinden hastalanarak döndüğünde, öleceğini hissedince, Eski Türk devlet anlayışına göre, memleketi evlatları arasında taksim ederken, Elbistan Meliki olan oğlu II. Kılıçarslan'ı Konya tahtında Sultan ilan ediyor ve diğer oğulları, Şehinşah ve Devlet'i de ona tabi olarak başka vilayetlere melik tayin ediyordu.

²⁰ Osman TURAN, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi yay. 6. Baskı, İstanbul 1998, s.60

²¹ Kafesoğlu, Melikşah, s.81-82

²² Erdoğan MERÇİL, '*Türkiye Selçukluları*', *Genel Türk Tarihi*, Ed: Hasan Celal Güzel, Ali Birinci, 4. cilt, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s.151-162

²³ Gürün, a.g.e. s. 348

Sultan Mesud bütün devlet erkânı ve beylerin katıldığı bir merasimle kendisi bizzat tahttan inerek oğlunu oraya çıkarıyor; başına taç koyuyor ve herkes onun önünde eğiliyordu. Böylece II. Kılıçarslan resmen veliaht ilan edilirken, diğer kardeşler Şehinşah ve Devlet'in yanı sıra, Sultan Mesud'un iki Danişmendli damadı Zünnun Kayseri, Yağıbasan Sivas meliki olarak ülkelerinde bırakılıyordu.²⁴

Sultan Mesud'un 1155 sonbaharında ölümüyle birlikte, kardeşler arasında hemen taht kavgaları başladı. II. Kılıçarslan ilk olarak kendisine rakip olabilecek ortanca kardeşi Devlet'i (Dolat) boğdurdu. Bu olay üzerine küçük kardeş Şehinşah da acilen kendi bölgesi olan Çankırı – Ankara'ya kaçarak harekete geçti. Bunu bir fırsat bilen Danişmenli Sivas Meliki Yağıbasan, Kayseri'yi ele geçirip, buradaki Hıristiyanları da kendi bölgesine sevk etti. Bunun üzerine II. Kılıçarslan Yağıbasan'a karşı yürüdüyse de din adamları araya girip savaşı önlediler. Fakat bir süre sonra Yağıbasan'ın Elbistan'a saldırıp 70 000 kişiyi ülkesine götürmesi üzerine, II. Kılıçarslan ikinci kez harekete geçti ise de yine din adamlarının araya girmesiyle, iki taraf arasında bir antlaşma sağlandı.²⁵

II. Kılıçarslan bir yandan kardeşleri, bir yandan da Yağıbasan ile mücadele ederken, öte yandan, Ermeni prensi II. Toros'un kardeşi Stefan da, 1156'da Maraş'a girerek şehri ateşe veriyordu. Bunun karşısında II. Kılıçarslan, bu olaya mukabil olarak Göksun(Keysûn)²⁶ bölgesine girince, Stefan, Pertus kalesini Selçuklulara teslim etti. Sultan böylece bölgede sükûnu sağladıktan sonra geri döndü(1157).²⁷ Aynı zamanda Yağıbasan ile müttefik olan Atabey Nureddin Mahmud (1146–1174) da, Selçuklu arazisine saldırarak Duluk, Ayıntab ve Raban²⁸ şehirlerini ele geçirmişti. Sultan bu durum karşısında önce bu bölgelerin iadesini isterken, diğer yandan da Haçlılar ve Ermeniler hatta Danişmendli Zünnun ile

²⁴ SÜRYANİ MİHAİL, *Vekayiname (Süryani Patrik Mihael'in Vekayinamesi, 1042-1195)*, Çev: Hrant. D. Andreasyan, Ankara 1944, s.176; Karş; Turan, Türkiye, s.197-198

²⁵ Anlaşma II. Kılıçarslan lehine görünmekle birlikte sürgün edilen halk ile ilgili hükme rastlanmamaktadır. Abdülkerim ÖZAYDIN, *DİA*, "II Kılıçarslan", 25. Cilt, Ankara 2002, s.399; Coşkun ALPTEKİN, "Türkiye Selçukluları", *D.G.B.İ.T.*, 8. cilt, Ed: Hakkı Dursun Yıldız, Çağ Yay., İstanbul 1989,s.248-249; İslam kaynakları iki taraf arasındaki mücadeleden Aksaray yakınlarında olduğunu ve bu mücadele de Kılıçarslan'ın galip olduğunu, fakat bu esnada Atabey Nureddin Mahmud'un(1146-1174) harekete geçmesi ile anlaşmanın gerçekleştiğini belirtirler. Turan Türkiye, s.198–199; Özaydın, II Kılıçarslan, s.399

²⁶ Göksun, Kayseri ile Maraş arasında olup, Sultan Mesud zamanında ele geçirilmiş ve II. Kılıçarslan'da burada bir süre meliklik yapmıştır. Pertus kalesi de, Maraş bölgesinde muhtemelen aynı adı taşıyan nehrin kenarında bir kaledir. Ali ÜREMİŞ, *Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası*, Babil yay, 1. Baskı, Ankara 2005, s.107

²⁷ Ali SEVİM, *Genel Çizgileriyle Selçuklu- Ermeni İlişkileri*, TTK yay, Ankara 1983, s.31

²⁸ Bu şehirler Güneydoğu Anadolu'da bulunup, 1150 yılında Sultan Mesud yanında oğlu II. Kılıçarslan ile birlikte bu şehirleri Haçlılardan almıştı. Bu bölgeler Elbistan merkez olmak üzere II. Kılıçarslan'ın idaresine verilmişti. Turan, Türkiye, s. 187–188

Nureddin'in kardeşi Nusretüddin Emir-i Miran ile anlaşarak atabeyi geri püskürtmek istiyordu. Nitekim Sultan'ın Ayıntab'ı geri alıp, Raban üzerine yürümesi ve Haçlıların da Nureddin'in topraklarına saldırması üzerine, Nureddin Mahmud işgal ettiği yerleri II. Kılıçarslan'a iade ederek Halep'e çekilmiştir. Böylece Sultan, saltanatının ilk yıllarında başlayan bu saldırıları sona erdirerek 1157 yılı sonunda ülkeye tam manasıyla hâkim olmuştu.²⁹

Sultan II. Kılıçarslan'ın yüksek kudret ve hâkimiyetini önlemek isteyen rakipleri, sultana karşı, bazen tek başına bazen de ittifak halinde mücadele etmişlerdir. Esasen sultana karşı ilk ittifak, daha sultanın tahta çıktığı yılda meydana gelmiştir. Nitekim Yağlıbasan, yeğeni Zünnun, sultandan korkup kaçan Şehinşah ve diğer bazı Danişmendli emirleri, Sultan'a karşı ilk ittifak denemesini meydana getirmişlerdi. Bu ittifaka yön veren Yağlıbasan'ın gayesi; II. Kılıçarslan'ın yerine Şehinşah'ı geçirerek, Şehinşah'a da istediklerini kabul ettirebileceğini düşünerek, Selçuklular'ın Anadolu hâkimiyetini önlemektir. Fakat Kılıçarslan ilk iki yılı zarfında yukarıda da bahsedildiği üzere hâkimiyetini kurmayı başarmış ve bu ittifak neticesiz kalmıştır.³⁰

II. Kılıçarslan'ın artan gücü karşısında muhalifleri artmakla birlikte, bunlar birbirleri ile işbirliğine yöneliyorlardı. Bu işbirliğinin ve ittifakın başını da Bizans İmparatoru Manuel (1143–1180) çekiyordu. Nitekim Selçuklu Türkleri sürekli olarak Anadolu'da ilerleyiş içinde bulunuyorlar, Sultanın fetihleri ile paralel olarak Türkmen toplulukları Batı Anadolu'ya, Türk-Bizans sınırına yığılıyorlardı. Bunun yanı sıra Manuel, asıl olarak, tüm rakiplerini mağlup eden II. Kılıçarslan'ın gücünden çekiniyordu. Bu sebeple de bir yandan Türklerin yayılmasına engel olmaya çalışırken, bir yandan da Sultan'a karşı Anadolu'da müttefikler arıyordu. Manuel 1159'da, babasının büyük tasarısını (Eski Roma İmparatorluğu'nu ihya etme) yeniden ele alarak, Selçuklu bölgesine girmeden Kilikya'ya ve oradan da Antakya'ya gitmişti. Oradaki Haçlılar ve Franklarla anlaşarak Nureddin'e karşı bir ittifak girişiminde bulundu. Hâlbuki gerçek hedefi Nureddin'i ortak düşmanları II. Kılıçarslan'a karşı kullanmaktı.³¹ Müttefikleri ile birlikte Nureddin'e karşı harekete geçtiklerinde, Nureddin'le karşılaşan Manuel, bir manevra ile en büyük düşman olarak

²⁹ Abdulhalûk ÇAY, *II. Kılıçarslan*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987 s.27-28; Turan, Türkiye, s.201-202; Özaydın a.g.e.s.399; Erdoğan MERÇİL, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, T.T.K., Ankara 1997, s.124

³⁰ Alptekin a.g.e. s.251

³¹ Claude CAHEN, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev Yıldız Moran, e yay., İstanbul 1999, s.113

gördüğü Selçuklular'a karşı Nureddin ile bir ittifak antlaşması yaptı. Buradan İstanbul'a dönüşünde ise Selçuklu topraklarından geçerken, önce Karaman'da sonra Kütahya'da olmak üzere iki defa Türkmenlerin baskınına uğradı ve 12 000 asker ile 20 000 at zayıat verdi(1159). Ertesi yıl bu zayıatın öcünü almak için sefere çıktı. Eskişehir'e kadar ilerledi. Ancak yine birliklerini Türkmen baskınlarından kurtaramadı ve yine birçok zayıat verdi. Kışın yaklaşması ile de tekrar İstanbul'a döndü. Bizans ordusunun geri çekilmesini fırsat bilen Türkmenler ise Isparta ve Denizli yörelerine kadar ilerlediler. Danişmendli Yağıbasan da Karadeniz sahillerine kadar çıkararak Bafra ve Ünye'yi ele geçirdi.³²

Bu olanlardan sonra Manuel, geniş bir siyasi saldırıya geçmiştir. II. Kılıçarslan'a karşı önce Nureddin Mahmud ile yaptığı ittifakın üzerine, Danişmendli meliki Yağıbasan, saltanat vaadiyle sultanın kardeşi Şehinşah, Kayseri Danişmendli Emiri Zünnun ve kardeşi Malatya Emiri Zülkarneyn ile büyük bir ittifak yaptıktan başka, güneyde Haçlılardan da yardım sağlamayı başarmıştır. Bu ciddi durum karşısında Sultan, hem Manuel ile hem de Yağıbasan ile elçiler göndererek anlaşma talebinde bulundu ise de her ikisinden de red cevabı aldı. Yağıbasan red cevabı vermekle kalmadı, ayrıca Erzurum Emiri Saltuk (1132-1168)'un kızı olan sultanın karısını, Konya'ya giderken tutsak alarak kardeşi Zünnun ile evlendirmekten çekinmedi. Bunun üzerine Sultan, Yağıbasan üzerine harekete geçtiyse de Bizans askerlerinden yardım alan Yağıbasan'a mağlup oldu.³³

Sultan, bu durum karşısında tek çare olarak, entrikaların merkezi olan İstanbul'a giderek meseleyi çözmek istedi. Nihayet Nureddin Mahmud'un kardeşi Emiri Miran ile İstanbul'a kabul edildi ve burada büyük bir itibarla karşılandı. Nitekim Kılıçarslan burada uzun bir süre kaldı, kendisine her gün gümüş ve altın tabaklar içinde iki kere yemek gönderiliyor ve bu tabakları iadeye mecbur tutulmadığı için bunlar yanında kalıyor ve daha sonraki yemekler yine altın ve gümüş tabaklar içinde gönderiliyordu. En son günde kral ile Sultan bir masa başına geçtiler, bütün tabaklar ile masanın tezyinatı sultana verildi ve sultan ile birlikte gelen 1.000 Türk'e türlü türlü hediyeler sunuldu. İmparator böyle yaparak, Bizans'ın ihtişamıyla misafirinin gözünü kamaştırmayı düşünüyordu.³⁴ Netice de iki taraf arasında bir anlaşma imzalandı. Buna göre, Sultan II. Kılıçarslan;

³² Çay, II. Kılıçarslan, s.32-33

³³ Sevim, Merçil, Selçuklu, s.443

³⁴ ABÛL-FARAC, GREGORY (BAR HEBRAEUS), *Abû'l-Farac Tarihi*, II. Cilt, Türkçe'ye Çev: Ömer Rıza Doğrul, T.T.K., Ankara 1950, s.399; URFALI MATEOS, *Vekayiname (952-1136) ve Papaz Grigor'un*

- İmparatorun düşmanlarına karşı düşman olacak ve savaşacak,
- Bizans'tan son yıllarda aldığı şehir ve kasabaları geri verecek,
- Türkmenlerin hudut bölgesine yaptığı akınlara engel olacak,
- Gerektiğinde Bizans ordusunda savaşmak üzere bir kuvvet gönderecekti.

Ayrıca imparator Sultan'a büyük para yardımı yapmış; bu anlaşmadan sonra Kılıçarslan uzun süre kaldığı İstanbul'u terk ederek ülkesine dönmüştür(1162).³⁵ Antlaşmanın şartları itibariyle Kılıçarslan aleyhine bir durum görünmekte ise de, esasen böyle bir antlaşma ile Kılıçarslan kendisine karşı oluşturulan ittifakı bozmayı başarmış ve ilerde de görüleceği üzere, Bizans da dâhil muhaliflerini tek tek mağlup etmeyi başarmıştır. Buna bakarak şunu söyleyebiliriz ki; bu antlaşma, şartları bakımından Selçuklular aleyhine olmakla birlikte, sonuçları itibariyle Selçukluların son derece lehine bir anlaşma olmuştur. Selçukluları sıkışmış olduğu zor durumdan kurtardığı gibi, Anadolu siyasi birliğini sağlama da Kılıçarslan'a son derece kolaylık sağlamıştır.

Bizans'la yaptığı antlaşma ile batı sınırlarını teminat altına alan II. Kılıçarslan, derhal Anadolu işlerini düzenlemek üzere doğuya yönelmiştir.³⁶ Nitekim Sultan İstanbul'da görüşmelerde iken, Anadolu'da II. Kılıçarslan'ın muhalifleri Selçuklular aleyhinde hareketlerde bulunmuşlardı. Özellikle II. Kılıçarslan'ın güçlenmesinden çekinen Atabey Nureddin Mahmud Zengi, ona karşı Danişmendlileri müdafaa ediyor, Selçuklu meliki Şehinşah'ı da ittifaka alarak Sultana karşı bir cephe oluşturuyordu. Bütün bu çekişmeler neticesinde iki ordu Ceyhan nehrinin iki yakasında karşı karşıya geleceklerdir. Taraflar savaşa girmek üzereyken, iki Müslüman devletin savaşmasının haçlıların işine yarayacağını söyleyen âlimlerin ve din adamlarının araya girmesiyle II. Kılıçarslan barış talebinde bulundu. Nureddin ise onu zındıklık, felsefi düşünceleri benimsemek ve cihadı terk etmekle itham ederken, tecdid-i iman etmesi, haçlılara karşı mücadelesinde kendisine asker yardımı yapması ve Bizans ile cihad etmesi şartlarını koşuyordu. II. Kılıçarslan'ın bu şartları kabul etmesiyle anlaşma sağlanmıştır.³⁷ Bu anlaşmaya göre Nureddin de, işgal ettiği yerlerin tamamını iade etmeyi kabul ediyordu. Nitekim Nureddin, o yıl meydana gelen kıtlığın yanı sıra, Haçlı ordularının kendi topraklarına tecavüz ettiği haberini almıştı ve anlaşmaya

Zeyli(1136-1162), Çev: Hrand D. Andreasyan, TTK Yay., Ankara 1962; Zeki ATÇEKEN, Yaşar BEDİRHAN, *Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*, Eğitim Kitabevi, Konya 2004, s.153

³⁵ II. Kılıçarslan, Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi Rum asıllı olan Ümmühan Hatun ile bu zamanda evlenmiş olmalıdır. Merçil, Müslüman Türk, s. 125

³⁶ Kafesoğlu, Selçuklu, s.94

³⁷ Süryani Mihael, s.227; Özyayın a.g.e.s.400

mecbur kalmıştı. Fakat durum kendisi için müsaitleştiği vakit Selçuklu ülkesini ele geçirme düşüncesinden de vazgeçmemişti.³⁸

Sultan Kılıçarslan'ın Anadolu siyasi birliğini sağlamada en büyük engellerinden biri olan Atabey Nureddin Mahmud Zengi'nin 1174 yılında ölmesi, sultanı son derece rahatlatmıştır. Nitekim derhal harekete geçen Sultan, Sivas, Niksar, Komana, Tokat ve diğer Danişmend illerini, 1175 yazında fethetti. Bu durumda Sivas Danişmend Emiri Zünnun ile Şehinşah Bizans'a sığındı. Selçukluların hizmetine giren Yağlıbasan oğulları ilerleyen tarihlerde uc beyi oldular. II. Kılıçarslan'ın himayesi ile Ereğli emirliğine atanan Danişmendli Muhammed ise birçok maceralar sonunda ve Nureddin Mahmud'un onu esir etmesinden sonra kurtularak, Feridun'u yatağında öldürüp Malatya beyliğini ele geçirmiş ve Kılıçarslan onun beyliğini ancak 1177'de kaldırmıştır. Böylece Sultan, Danişmendli beyliğini kaldırarak Anadolu'da milli birliği kurmayı başarmıştır. Arkasından da ilerde görüleceği üzere, Bizans'a karşı başarılar kazanarak, Anadolu'nun kesin olarak bir Türk yurdu olduğunu kanıtlayacaktır.³⁹

1161–62 antlaşmaları ile Bizans'a karşı batıyı teminat altına alan II. Kılıçarslan, Anadolu'da Türk birliğini sağlamayı başarmıştı. Bu sırada doğuyu teminat altına alan Manuel'de, Balkanlarda meşgul olarak, özellikle Macaristan üzerinde veraset yoluyla hâkimiyet kurmaya çalışıyordu ki, gayretleri neticesinde Dalmaçya, Hırvatistan ve Bosna'yı ilhak etmeyi de başarmıştı. Böylece karşılıklı menfaatler sebebiyle on yıl Selçuklu – Bizans ilişkileri dostane bir mahiyette kalmıştır. Cahen'in belirttiğine göre “son on yıldan beri Bizans'la II. Kılıçarslan'ın arasındaki ilişkiler çok dürüstçe yürütülmüştü. Hudutlarda bazı olaylar çıkmışsa da, bunu yapanlar sadık Selçuklu tebaası değildi.”⁴⁰ Ne var ki, 1173 yılında bu ilişkiler sarsıntı geçirmeye başlar. Türkmenlerin Bizans hudutlarında ilerleyişini artırması, 100 000 kadar Türkmen'in Eskişehir yöresinden kalkarak Denizli, Bergama, Kırkağaç ve Edremit civarını kıyılara kadar ele geçirmesi, II. Kılıçarslan'ın, Bizans'ın batıdaki faaliyetlerini fırsat bilerek Çukurova'da Ermeni krallığının başına geçen Mleh ve Nureddin ile Bizans'a karşı bir ittifak oluşturması, Manuel'i harekete geçirmeye zorladı ve İmparator, Alaşehir'de karargâh kurdu. Ayrıca yaptıklarından dolayı Sultan Kılıçarslan'ı da ihanetle suçladı. Buna karşı Sultan ise

³⁸ Çay, II. Kılıçarslan, s.47

³⁹ Abû'l-Farac, s.418; Turan, Türkiye. s.205

⁴⁰ Cahen, Türkler, s.115.

cevabında, Bizans ile işbirliği yapmasının, Abbasi Halifesi Müstazî-Biemrillah (1170-1180) ve İslam dünyası tarafından hoş karşılanmadığını belirtmiştir.⁴¹

Esasen Manuel, bu bahanelerin yanı sıra, II. Kılıçarslan'ın fevkalade güç kazanarak Anadolu'da rakiplerini mağlup edip, yegâne güç haline gelmesini hiç hoş karşılamıyordu. Kendisine sığınan Şehinşah ve Zünnun da madalyonun öteki yüzü idi. Artık Selçuklu Türkiye'sine kesin bir darbe vurmak istiyordu.⁴² Manuel, Balkanlarda meşguliyetini bitirir bitirmez, bir taraftan Türkmen istilalarını durdurmak, öte yandan Kılıçarslan'ı sarsmak için Anadolu'ya kuvvet gönderiyor; Türkmenlerin yıktığı Eskişehir tahkimatını yaptırıyordu.⁴³ Buna mukabil II. Kılıçarslan, ihtiyatla davranarak ve Süleyman adlı bir elçiyi İmparatora göndererek 12 yıldan beri mevcut olan antlaşmaya sadakatle birlikte, antlaşmanın yenilenmesini istiyordu. Fakat bundan sonra Selçuklular'a karşı kesin bir darbe vurma hedefindeki İmparator, ağır şartlar öne sürerek, anlaşmaya yanaşmak istemiyordu. Nitekim İmparator, Türkmenlerin işgal ettikleri yerleri geri vermeleri yanı sıra, kendisine sığınan Sultan'ın kardeşi Şehinşah ile Danişmendli Emiri Zünnun'a aid ülkelerin kendilerine verilmelerini istiyordu. 1175'te sınırlara⁴⁴ kuvvet gönderen İmparator, bir yandan da tahkimat'a başlamıştı. Fakat bu yıl, II. Kılıçarslan'ın üstadca politikaları, Manuel'in büyük bir orduyla sefer çıkmasını önlemişti.⁴⁵

İmparator Manuel, Anadolu'dan eli boş döndükten sonra Eskişehir taraflarında Türkler tarafından yıkılmış olan Dorlylion Kalesini tekrar inşa ettirmiş, daha sonra da Menderes ovasına inerek Sublaion (Homa) kalesini yeniden yaptırarak buraya bir garnizon yerleştirmiştir⁴⁶. Bu durum Türkmenlerin canını çok sıkıyordu. Çünkü bu bölgeler Türkmenlerin hayvanlarını otlatmak için son derece elverişli bir yazlıktı. Ne var ki, bu tahkimatlar da Türkmenlerin saldırılarını engelleyemedi. Bu sıralarda tedbiri elden bırakmayan Sultan Kılıçarslan yine de barış tekliflerinde bulunuyordu, fakat 1176 yılında bizzat başkent Konya'yı almak niyetiyle harekete geçen Manuel, bütün anlaşma tekliflerini

⁴¹ Özeydin a.g.e. s.400; M.Çağatay ULUÇAY, *İlk Müslüman Türk Devletleri*, MEB, İstanbul 1997, s.196

⁴² Yılmaz ÖZTUNA, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, 1. cilt, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1983, s.449, Merçil, Müslüman Türk, s.126

⁴³ İonnes KINNAMOS, *Historia (1118-1176)*, Haz; Işın Demirkent,T.T.K., Ankara 2001, s.212

⁴⁴ Turan, bu sıralarda Konya'ya gelen Herevi'nin Türk-Bizans sınırını Sultan Öyüğü olarak belirttiğini bildirir. Türkiye, s..206

⁴⁵ Çay, II. Kılıçarslan, s.56

⁴⁶ Kinnamos, s. 213

reddetti. Khoniates'in deyimiyle, İmparator uyuyan canavarı kışkırtıyor, onu kızdırıp yuvasından çıkarmaya zorluyor ve böylece onu savaşa iteliyordu.⁴⁷

Bir yandan barış tekliflerinde ısrarlı görünen Sultan, aynı zamanda Eskişehir istihkâmlarının inşasına mani olmak için akınlar yaptırıyordu; Denizli'ye kadar istila ile birçok esir ve ganimet elde ediyordu. İmparator, kendisi harekete geçmeden önce Şehinşah ve Zünnun'u, Sultana karşı kullanmak istedi. Fakat Şehinşah'ın Eskişehir yakınlarında pusuya düşmesiyle İmparatora sığınması bir oldu. M. Gabras ve 30.000 kişilik bir kuvvetle, Danişmendli ülkesine giden ve halkın eski efendilerine bağlılığından faydalanmayı düşünen Zünnun da, başarılı Türk birliklerinden korkarak ve M. Gabras ile birbirine düşürülerek, büyük kayıplar vermekle birlikte, İmparatora kaçabildi. Böylece Kılıçarslan büyük hesaplaşma öncesinde, ülkesinin birliğini bir kez daha korumayı başardı.⁴⁸

1176 ilkbaharında Fransız, Alman, İngiliz, Macar, Sırp, Gürcü, Kuman-Kıpçak ve Peçeneklerin de yer aldığı bir orduyla Anadolu'ya geçen İmparator, Uluabad ordugâhından ayrılarak Balıkesir, Sardes, Alaşehir, Denizli, Honaz, Dazkırı, Dinar, Uluborlu üzerinden Homa ve harabe halindeki Miryokefalon⁴⁹ kalesine doğru yürümüştür. Buna karşı, Selçuklu kuvvetleri ise, büyük gruplar halinde Bizans ordusunun geçebileceği yolları tutuyor ve onlara baskınlar düzenleyip yıpratmaya çalışıyordu. Ayrıca, Bizans ordusunun yolu üzerindeki ekinler ve otlar tahrip edilerek, sular zehirletilerek kirletiliyordu. Bu sebeple de Bizans ordusu çok büyük kayıplar vermiştir. Sultan Kılıçarslan bu sırada, bir defa daha barış teklifinde bulundu.⁵⁰ İmparatorun Türklerle savaş tecrübesi olan kumandanları, yaşlı bütün danışmanları, bu barış teklifini kabul etmesi için çok uğraşmışlar, Türklerin savaş güçlerini, ne kadar iyi atlara sahip olduğunu anlatmışlardır. Ancak İmparator bunlara kulak asmayarak, “ kulakları henüz hiçbir savaş borazanı duymamış” gençleri dinledi ve Sultan'ın barış tekliflerine karşı kibirle davranarak, ona cevabını bizzat Konya'da bildireceğini söyledi.⁵¹

⁴⁷ Niketas KHONIOTES, *Historia*, Çev: Fikret Işıltan, T:T.K., Ankara 1995, s. 121-122

⁴⁸ Turan, Türkiye, s.207

⁴⁹ Bu savaşın yapıldığı yer, araştırmacılar tarafından farklı bir şekilde belirtilmiştir. Ramsay, Düzel olduğunu iddia ederken, Turan ise Tomasehek gibi burasını Kumdanlı olarak iddia eder. (Turan, Türkiye,s..208.) Ayrıca burası , Gelendost, Çivril, Sultandağı eteklerindeki Kıkbaş köyü(Özeydın.a.g.e.s. 401) , bundan başka Karamıkbeli (Çay, II. Kılıçarslan, s.68) olarak da iddia edilmektedir.

⁵⁰ Özeydın a.g.e.s. 401

⁵¹ Niketas, s. 124

İmparatorla anlaşmanın artık imkânsız olduğunu anlayan Sultan Kılıçarslan, ordusunu Tzibritze Geçidi'nin en dar yerine yerleştirdi. İmparator ise tedbirsiz davranarak, bütün ağırlıkları ile birlikte Miryokefalon denilen sarp vadiye girdiğinde, Sultan'ın kurduğu pusuya düştü. Böylece paniğe kapılan Bizans ordusu imha edildi. (17 Eylül 1176) İmparatorun ağırlıkları 50.000 Türkmen tarafından yağmalandı. Sayısız silah, makine, mücevherat ve ganimet ele geçirildi. İmparator kaçmak istedi ise de bizzat kendi askerlerinin hakaretine uğradı. Artık kurtuluş çaresi bulamayan Manuel, Sultan Kılıçarslan'a sulh teklifinde bulundu.⁵² Bu anlaşmanın hükümleri çok açık olarak tespit edilememekle beraber, sonraki uygulamalara bakılarak şöyle özetlenebilir:

- İmparator, İstanbul'a dönüşünde 100.000 altın, 100.000 gümüş fidye ödeyecek.
- Doryleon(Eskişehir) ve Soublaion(Homa-Menderes nehri menbaında) istihkâmları yıkılacak.
- Türk topraklarından ayrılıncaya kadar bir Türk müfrezesi Bizanslar'ı koruyacak.⁵³

Böylesine muhteşem bir başarının ardından, sultan Kılıçarslan'ın neden böyle basit bir anlaşma ile yetindiği bilinmemektedir. Ancak bu konuda değişik ihtimaller söz konusudur. Nitekim Kılıçarslan'ın geceleyin kazanılan zaferin şümül ve derecesini kavrayamamış olması ve henüz pusuya düşmemiş büyük bir Bizans ordusunun mevcudiyetini sanması ile ilgili olabileceği gibi,⁵⁴ Sultan'ın böyle hafif bir anlaşmaya razı olduğu için Türklerin kendisini hainlikle suçladığını belirtilmektedir.⁵⁵ Hâlbuki Kılıçarslan ne hainlik yapmış ne de Bizans'ın gücünün olduğunu zannederek böyle hafif bir anlaşma imzalamıştır. O, bir politika ile sulhü İmparator'a pahalıya satacak, daha sonra kendisinin iki misli olan Bizans ordusunu Homa'dan çıktığı anda gerilla taktiği ile yıpratıyordu.⁵⁶ Aslında bu anlaşma, Malazgirt sonrası Romen Diyojen ile yapılan anlaşmaya da benzemektedir ki, bu savaşta nihai hedef olan, düşman perişan edilmiş, İmparator çok kötü vaziyete düşmüştü. Bu durumda hedefine ulaşan Kılıçarslan, daha fazlasına gerek duymamıştır.⁵⁷

⁵² Batılı kaynaklar, sulh teklifinin Kılıçarslan'dan geldiğini iddia ederlerse de, devrin tarafsız tarihçileri Süryani Mihael ilk sulh teklifinin kesinlikle Manuel tarafından yapıldığını belirtir. s.249; Karş; Çay, II. Kılıçarslan, .s. 75; Ayrıca F.N.Uzluk'un Anadolu Selçukluları Tarihi'nde ; Manuel'in Michal'i elçi olarak göndererek barış istediği de görülmektedir. Bkz: Feridun Nafiz UZLUK, *Anadolu Selçukluları Tarihi*, Ankara 1952, s.25

⁵³ Çay, II. Kılıçarslan, s.79

⁵⁴ Turan, Türkiye, s.209

⁵⁵ Özaydın a.g.e .s.401,

⁵⁶ Çay, II. Kılıçarslan, s.76

⁵⁷ Uluçay a.g.e.s196

Anlaşma hükümleri ne kadar hafif olsa da, Miryakefalon Zaferinin asıl değerini tarih verecektir. Nitekim bu zafer, Malazgirt kadar önemli olmakla birlikte, Malazgirt ile Anadolu'nun kapılarını açan Türkler, bu zafer ile de Anadolu'nun ilelebet Türk yurdu olduğunu, Anadolu'ya kesinlikle yerleştiklerini ispatlamışlardır. Bizans'ın da bundan sonra tekrar Anadolu'yu ele geçirme ümidi kalmamıştır. Böylece Bizans'taki üstünlük Selçuklulara geçiyor ve Bizans artık hep savunmaya çekiliyordu. Ege sahil şeridi hariç, Anadolu'da hâkimiyet, Türklerin eline geçmiştir. Haçlı seferlerinin doğurduğu olumsuz sonuçlar da bu zaferle ortadan kaldırılmıştır. Batı bölgeleri garanti altına alınmış, böylece doğuda da rahat hareket imkânı sağlanmış olunuyordu.⁵⁸

Miryakefalon Zaferinin etkileri bütün Avrupa'da hissedildi. Hala rakipsiz bir Avrupa ve Hıristiyan devleti olan Bizans'ın ve en büyük Bizans İmparatorlarından biri olan Manuel'in bu yenilgisi, Alman İmparatoru ve İngiliz Kralını dehşet içinde bırakmıştır.⁵⁹ Bu zaferin önemini daha iyi anlamak için, zaferden önce ki Bizans'ın durumunu da düşünmek gerekir. Nitekim A. Bally, 1176 öncesi için, "Bizans hiçbir zaman Doğu üzerinde bu kadar parlak bir şekilde ışık saçmamıştı." derken, Komnenoslar'ın hususiyle de Manuel'in doğu ve batıyı tek bir çatı altında birleştirme hedefleri uğruna, İmparatorluğu çok yıprattıklarını, bunun neticesinde de büyük bir felakete düşürüldüğünü belirterek onu suçlamaktadır.⁶⁰ Gerçekten de Bizans, 1176 öncesinde, Batıda Macarlar'ı, Almanlar'ı ve Venedik gibi devletleri dize getirirken, doğuda da Klıkya Ermeni krallığını, Latin Antakya prensliği ve Kudüs krallığını kendisine bağlamıştı.⁶¹ Hatta 1161–1162 tarihli anlaşmalar ile de Selçukluları dolayısıyla Anadolu'yu güvenceye de almıştı. Bu mağlubiyetten sonra bu başarılı komutan, "her şeyini hatta şerefini bile kaybetmişti", o zamana kadar son derece neşeli imparator, o günden ölümüne kadar asla sevinç gösteremedi.⁶²

Sultan Kılıçarslan, bu zaferden sonra Halife'ye, komşu hükümdarlara fetihnameler ve hediyeler göndererek bu zaferi müjdelemiştir ve Rumlardan bir endişe kalmadığını

⁵⁸ Turan , Türkiye, s..210; Çay, II. Kılıçarslan, s. 78-88, Uluçay a.g.e.s.198, Kafesoğlu, Selçuklu, s.95

⁵⁹ Öztuna a.g.e.s 450

⁶⁰ Auguste BALLY, *Bizans Tarihi*, 2. cilt, Çev: Haluk Şaman, Tercüman 1001 Temel Eser, Tarihsiz, s.342-343

⁶¹ Abdulhalûk ÇAY, *Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası, Sultan II. Kılıçarslan ve Karamukbeli (Miryakefalon) Zaferi*, Orkun yay, İstanbul 1984, s.129

⁶² Bally a.g.e.s.342

belirterek barış yaptığını bildirmiştir. Bu durum İslam dünyasında, özellikle de Bağdat'ta bir bayram sevinci yaşanmasına sebep olmuştur. İmparator ise Avrupa hükümdarlarına karşı, bu feci sonunu gizlemişse de Kılıçarslan gerçekleri bir elçi ile Alman İmparatoru Barbarossa'ya bildirmiştir.⁶³

Miryakefalon Zaferinden sonra, Batıyı teminat altına alan Sultan II. Kılıçarslan, artık Anadolu'daki kesin Türk hâkimiyeti hedefi için harekete geçti. Böylece Doğu'ya yöneldi. İlk olarak, öteden beri Danişmendliler ile ihtilaf konusu olan Malatya hedef idi. Malatya'ya, 1175'de kardeşi Feridun'u öldürerek, başa geçen Mehmed (Muhammed), hâkim bulunuyordu. 1178'in bir Salı günü Sultan, Malatya üzerine yola çıktı. Ve 4 aylık bir kuşatmanın ardından 25 Ekim 1178 de şehri teslim aldı. Böylece Danişmendliler tarihe karışırken, Malatya da, Selçuklu hâkimiyetine girerek Anadolu birliği için bir adım daha atılmış oldu.⁶⁴

Selçukluların güneydoğu sınırında, Selahaddin Eyyubi (1174–1193) ile II. Kılıçarslan arasında ilk ilişkilerin olumlu bir havada geçtiği görülür. Hatta Haçlıların Humus'a taarruz ettikleri haberi üzerine, bir ittifak anlaşmasında birlikte buldukları da görülmektedir.⁶⁵ Sultan II. Kılıçarslan'ın Miryakefalon Zaferini müteakip elçileriyle gönderdiği zafername, bir yandan Selahaddin Eyyûbi'yi müjdelerken, aynı zamanda Sultan'ın kudretini temsil manasına geliyordu. Bu da Sultan II Kılıçarslan ile Selahaddin Eyyûbi arasındaki çekişmenin başlangıç noktasını teşkil ediyordu. II. Kılıçarslan 1179 yılına gelindiğinde, eskiden kendisine ait olup da, Nureddin Mahmud tarafından elinden alınan Raban kalesini, Nureddin'in yerine geçen oğlu Melik Salih'ten almak için teşebbüste bulundu. Önce bu kaleyi Selahaddin'den istedi ise de Selahaddin buna çok öfkelenmiş ve bu teklifi reddetti. Sultan Kılıçarslan, bu olay üzerine yirmi bin kişilik bir kuvveti Raban kalesini almak üzere gönderdi ise de, Selahaddin'in yeğeni Takuyiddin Ömer komutasındaki Eyyûbi kuvvetleri tarafından mağlup edildiler.⁶⁶ Daha sonra II. Kılıçarslan, Danişmendlilerden Malatya şehrini alınca, Artuklu Beyleri ile sınırdaş olmuştu. Bu durumdan endişelenen Artuklu

⁶³ Süryani Mihael, s.249-250; Turan, Türkiye, 210

⁶⁴ Abû'l-Farac, s.424; Uzluk a.g.e.s. 25; Osman TURAN, *Kılıçarslan II*, İA.6. cilt, M.E.B. yay., İstanbul 1988, s.694

⁶⁵ Selahaddin Eyyubi, Melik Salih ve Seyfeddin, Hısn-ı Keyfa ve Mardin hükümdarları, Diyarbakır İnaloğlu Beyi ile birlikte Anadolu Selçuklu sultanı II. Kılıçarslan'ın da içlerinde bulunduğu bu anlaşma, 1176 yılı ağustosunda yapılmış olup, bütün taraflar bu anlaşmaya bağlı kalacağına yemin edip, ihanet eden karşısında ortak hareket edeceklerini de kararlaştırmışlardır. Üremiş, s.128

⁶⁶ Müneccimbaşı Ahmed bin Lütfullah, *Cami'üd-Düvel*, Akademi Kitabevi, İzmir 2001, s.22

beyleri Selahaddin'e başvurarak onu metbu tanımışlardı. II. Kılıçarslan'ın, Selahaddin birliklerine yenilgisinden bir yıl sonra, 1180 yılında iki taraf arasında tekrar bir ihtilaf ortaya çıktı. Selahaddin'e sığınan Artuklu Hısnı Keyfa Beyi Nureddin Muhammed (1167–1185), II. Kılıçarslan'ın kızı olan hanımına kötü muamelede bulundu.⁶⁷ Gönlnü bir şarkıcıya kaptırarak, Kılıçarslan'ın kızından yüz çevirdi. Bu haber Kılıçarslan'a ulaşınca, aynı zamanda doğu vilayetlerine yayılma siyaseti izleyen sultanın Artuklu bölgelerine sefere çıkmasına sebep oldu. Selahaddin ise, Kılıçarslan'ın kendisine sığınan Nureddin Muhammed'i, affetmesini ve geri dönmesini istedi. Fakat Kılıçarslan, kızının çeyizi olarak Nureddin'e verdiği yerlerin iadesinde ısrar etti. Taraflar arasında anlaşma olmayınca, Selahaddin, savaş halinde bulunduğu Haçlılar ile sulh yaparak, Nureddin Muhammed'i korumak üzere, II. Kılıçarslan karşısına yöneldi. Durumun iki büyük hükümdar arasında bir savaşa sürüklenmesi üzerine, Sultan II. Kılıçarslan veziri İhtiyarüddin Hasan'ı elçi olarak Selahaddin'e gönderdi. Kendisine başlangıçta çok sert cevaplar veren Selahaddin'i yumuşatmayı başaran İhtiyarüddin Hasan, bir sulh yapmaya muktedir oldu. İhtiyarüddin Hasan, Selahaddin'e "Bu çirkin iş senin gibi bir Sultan'a yakışmaz! Sen sultanların en ulu, en büyük ve en şanlılarından birisin. Halkın senin Haçlılarla anlaşma yaptığını, gazayı ve cihadı terk ettiğini her taraftan asker toplayıp, bir kahpe şarkıcı için yollara düştüğünü duymasından daha kötü ne vardır?" demesi üzerine yumuşayan Selahaddin, sulhe razı olarak, Vezir ile Hısnı Keyfa Beyi Nureddin'i buluşturdu. Bu sulh, aynı zamanda Haçlıların müttefiki olan Ermeniler'e karşı ortak bir harekâtı da ihtiva etmekteydi.⁶⁸

Hem Sultan II. Kılıçarslan'la, hem de diğer Türk ve İslam devletleriyle dostane ilişkiler içersinde bulunan Kilikya Ermeni Kralı Mleh'i öldürerek, onun yerine tahta çıkan III. Rupen (1175–1187), Bizans'ın Selçuklulara yenilmesini fırsat bilerek ve aynı zamanda Franklarla da ittifak yaparak Bizans'a ait Adana ve Misis şehirlerini zapt etti. Bununla da kalmayarak, Kilikya da kendisiyle anlaşma yapan ve hayvanlarını otlatan göçebe Türkmenlere saldırdı, onlardan bir kısmını esir etti.⁶⁹ Bu durumda II. Kılıçarslan, Selahaddin Eyyubi ile yapmış oldukları anlaşmaya göre, kendisini Ermenilerle mücadele

⁶⁷ Abû'l-Farac, s.425–426; Sultan II. Kılıçarslan'ın bu kızı Selçuka Hatun Nureddin ile yaptığı bu şanssız evlilikten sonra, bir sene hacca gittiği sırada, Abbasi Halifesi en-Nasr Lidinillah'ın dikkatini çekmiş ve onunla evlenmiştir. Bu mutlu evlilik üç yıl kadar sürdükten sonra Selçuka Hatun vefat etmiştir. Abbasi halifesi ise onun bu ölümüne oldukça üzülen feryadda bulunmuştur. Zekeriya KİTAPÇI, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, S.Ü. Yay., Konya 1994, s.282; Osman TURAN, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Boğaziçi yay. 3. Baskı, İstanbul 1993, s.169

⁶⁸ Münecimbaşı, s.22-24, Turan Türkiye, s.212, Çay, II. Kılıçarslan, s.99-100; Hasan Fehmi TURGAL, *Anadolu Selçukileri (Münecimbaşı'ya göre)*, Türkiye matbaası, İstanbul 1935, s.18-19

⁶⁹ Abû'l-Farac, s.426;

etmeye çağırıldı. Selahaddin, Karahisar ve Göksu'dan geçerek Ermeni topraklarına girdi. İki kuvvetli sultana karşı mücadele edemeyeceğini anlayan III. Rupen, Türkmen esirleri serbest bıraktı ve çok miktar da para göndererek barış istedi. Sonuçta aralarında bir barış yapıldı.⁷⁰ Böylece Sultan II. Kılıçarslan, doğu da kendi varlığını kabul ettirmiş olarak Anadolu'ya dönecektir.⁷¹ Buradan da anlaşılacağı üzere Sultan ülkeyi evlatları arasında taksim etmeden önce, Ermeniler karşısında böyle kesin bir üstünlük gerçekleşmişti. Ama ileriki yıllarda Ermenilerin Selçuklulara karşı bazı başarılar kazanarak, Selçuklu topraklarından bazı bölgeleri istila etmesi, kardeşler arasında başlayacak olan mücadelelerin ne denli olumsuz etkiler bıraktığını göstermesi açısından önemlidir.

Doğuda bu gelişmeler olmakla birlikte, Batıda Miryakefalon Zaferinden sonra, mağlup imparator Manuel, Sultan Kılıçarslan'ın istekleri doğrultusunda, Sublaion istihkâmını yıktırıp ve İstanbul'a dönüşünde barış anlaşması icabı birçok altını, Selçuklu ülkesine gönderdi. Ancak taahhüt ettiği halde Doryleon (Eskişehir) istihkâmını yıktırmadı. Sultan Kılıçarslan'ın bunun hesabını sorması üzerine de "güç şartlar altında verdiği sözleri, yerine getirmeye mecbur olmadığı" cevabını verdi. Bunun üzerine Kılıçarslan, Atabağ(Atapakis) kumandasında 24.000 kişilik bir kuvveti, 1177'de Bizans topraklarına gönderse de kesin bir başarı sağlayamadı. Manuel de, 1178 yılında, Türkler üzerine yeni bir sefere çıkmış fakat bir kez daha eli boş dönmüştür. Bölgenin güvenliğini korumakla görevli olarak gelen Manuel'in yeğeni Andronikos Angelos, Türklerin bir gece baskını neticesinde kaçmış, böylece Bizans'ın utanılacak bir yenilgi almasına sebep olmuştur. Fakat bundan sonra Türk akınları hız kazanmaya başlamıştır. 1179 yılında Türkler ilerleyişe geçerek, Paflogonya (Kastamonu ve çevresi) ile Bitinia (İzmit ve doğusu) arasındaki Klaudiopolis (Eskihisar) şehrini kuşatmışlardır.⁷² Daha sonra Türkler, Bizans'ta taht karışıklıkları baş gösterince bundan faydalanarak, 1183 yılında Ege Denizine, Rodos adası karşısındaki Likya

⁷⁰ Sevim, Selçuklu Ermeni İlişkileri, s.32; Alptekin a.g.e.s.255-256

⁷¹ Bundan sonra II. Kılıçarslan'ın daha ziyade batıya yönelmesi ve ülkeyi evlatları arasında paylaşarak Konya'da hüküm sürmesi ve evlatları arasında başlayan mücadeleler, Doğu Anadolu bölgesi ve buradaki Türkmen beyliklerini Selahaddin Eyyubi'nin müdahalelerine açık hale getirmiştir. Selahaddin Eyyubi o kadar hızlı hareket etmiştir ki, üç-dört yıl içinde yörenin belli başlı şehirlerinden Ahlat dışında tamamını ele geçirmiştir. Musul'un tüm bölgelerinde Selçuklular adına okunan hutbeye son verilerek, Diyarbakır da dahil Artuklu ülkesinin tamamında Selahaddin adına hutbe okunmaya başlamıştır. Selahaddin Eyyubi aynı zamanda Selçuklu içişlerine de uzak durmamış, özellikle kardeşler arası mücadelelerde elçisi Kadı Şemseddin vasıtası ile sulh çalışmalarında bulunmuştu. Nitekim bu mücadelelerde kendisine sığınan Malatya Meliki Kayserşah'ı yeğeni ile evlendirirken, Aksaray ve Sivas Meliki Melikşah'ı da kızıyla nişanlamaktan geri durmamıştır. Hatta anlaşılan odur ki, II. Kılıçarslan'ın 1192 yılında ölümü üzerine işleri daha da ileriye götürerek, Selçuklu ülkesini de ele geçirmeyi düşünen Eyyubi'yi ancak 1193 yılındaki ölümü durdurabilmiştir. Üremiş, a.g.e. s.134 vd.; Turan, Doğu Anadolu, s174

⁷² Niketas, s.132 vd; Çay; Karamıkbeli, s.125-126

sahillerine kadar ulaşmayı başarmış ve 72 Bizans kalesini ele geçirmişlerdir. 1185 yılındaki kargaşalıklarda da Alaşehir ve çevresine gönderilen Emir Sam (Sames) kumandasındaki Türk kuvvetleri bölgeyi yağma ve tahrip etti. Bizans ise, 10 yıllık vergi vermeyi kabul ederek anlaşma sağlayabildi.⁷³

Selçuklular Bizans karşısında bu şekilde üstünlük saptadığı yıllarda Türk-Bizans ilişkilerinin, durgunluk içine girdiği görülecektir. Çünkü bundan sonra Selçukluklar da taht mücadeleleri ve daha sonra da Haçlılar ile uğraşmak durumunda kalacaklardır. Bu sırada Bizans da dirayetsiz imparatorlar elinde çalkalandığı için, Anadolu'da gelişen olumsuz durumları kendi lehine çevirememişlerdir. Tüm bu mücadelelerden sonra II. Kılıçarslan Anadolu siyasi birliğini sağlama konusunda en büyük engeli kaldırmış oluyordu ve en büyük düşmanı Bizans'ı saf dışı bırakarak, Anadolu Selçuklu Devleti'ni bölgenin en güçlü devleti haline getiriyordu. Ayrıca doğudaki gelişmelerde oldukça olumlu sonuçlar vermişti. Anadolu'da kesinlikle en büyük söz sahibi artık Sultan Kılıçarslan idi. Bu durumda Malazgirt sonrası Anadolu fethinin hızlandığı gibi, şimdi Batıdaki Türk fetihleri hız kazanabilirdi. Ancak ileride görüleceği üzere, ülkenin Kılıçarslan tarafından oğullarına taksim edilmesi ve bundan sonra kardeşler arasında baş gösteren mücadeleler, Bizans'ın böyle müsait boşluk döneminde Türklerin ilerlemesini olumsuz olarak etkilemiş, birçok tarihi fırsatın kaçmasına neden olmuştur.

Bu çalışma Eski Türk Devlet Geleneğinin son bir örneği olan II. Kılıçarslan'ın oğulları arasındaki mücadeleleri ele almakla birlikte, bu mücadelelerin asırlar öncesinden gelen sebeplerini, Anadolu Selçuklu Devleti'nde nasıl etkiler meydana getirdiğini ve daha sonraki dönemlere, bilhassa Fatih Sultan Mehmed'e kadar olan olaylara nasıl ışık tuttuğunu belirtmeye çalışacaktır. Yine dünyanın en uzun süren hanedanı olan Osmanlıların bu başarısında, yeni devlet yapılanması ve merkezîyetçi sistemin etkisini vurgulamaya çalışacaktır.

Bu çalışma Giriş, dört ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Bu bölümler ve içerikleri şu şekilde hazırlanmıştır. Giriş bölümünde, Eski Türk Devlet Geleneği ve Türk tarihindeki ve özellikle Selçuklulardaki uygulamaları ile birlikte, Sultan II. Kılıçarslan'ın ülkeyi taksim etmeden önce uzun ve meşakkatli saltanat yıllarında Anadolu'nun siyasi birliğini

⁷³ Süryani Mihael, s.267–268

sağlaması, bütün iç ve dış güçlere karşı başarılar kazanarak, bölgenin en büyük gücü haline gelmesi ele alınacaktır.

Birinci bölümde, II. Kılıçarslan'ın ülkeyi evlatları arasında taksim etmesi, bu taksimin sebepleri, zamanı ve mahiyeti incelenip, ülkenin taksim edildiği yıllarda Anadolu Selçuklu ülkesi ve meliklerin ilk faaliyetleri ele alınmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde, Melikler arasında meydana gelen mücadelelerin sebepleri tartışılarak, bilhassa Sultan II. Kılıçarslan'ın ölümüne kadar olan ilk mücadeleler belirtilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde; Sultan II. Kılıçarslan'ın vefatını müteakip, Gıyaseddin Keyhüsrev'in ilk cülusu, Rükneddin Süleymanşah ile oğlu III. Kılıçarslan ve Keyhüsrev'in II. Cülusu dönemlerinde kardeşler arasında meydana gelen mücadeleler sıralanmış, bu mücadelelerde etkili olan dinamikler üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde, kardeşler arasında meydana gelen mücadelelerin neticeleri, siyasi ve askeri, ticari ve ekonomik, ilmi ve kültürel, idari ve hukuki neticeler şeklinde dört başlık altında ele alınmıştır.

Son olarak sonuç bölümünde de, II. Kılıçarslan'ın evlatları arasındaki mücadelelerin ve neden olduğu neticelerin, tarihin bir tecrübesi şeklinde Eski Türk Devlet geleneğini sona erdirdiği ve kendisinden sonra gelecek olan Osmanlı Devletine de etki ederek merkeziyetçi bir devlet kurmadaki gayret ve fedakârlıkların anlamı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ANADOLU SELÇUKLU ÜLKESİNİN TAKSİMİ VE MEYDANA GELEN BİR TAKİM SİYASİ OLAYLAR

1.1. Ülkenin Taksim Edilmesi

Kardeşler arası mücadelelerin muhakkak ki çıkış kaynağı, öncelikle ülke yönetimi, diğer bir ifade ile saltanat makamı olmuştur. Bu da esasen asırlardan beri süregelen Eski Türk devlet geleneğinin bir uzantısı olarak, II. Kılıçarslan'ın ülkeyi çocukları arasında taksim etmesi neticesinde başlamıştı. Yukarıda, bahsedildiği üzere, bizzat Sultan II. Kılıçarslan dahi, bu geleneğin uzantısı olarak, hanedan üyesi olan kardeşleri ile mücadele etmiştir. Hatta Melik Arap hemen bertaraf edilirken, Şehinşah ile mücadeleler yıllarca sürmüştür. Nitekim Sultan II. Kılıçarslan'ın ülkeyi oğulları arasında taksim etmesine kadar da bu gelenek devam ede gelmişti. Buna bakarak konumuzun esasını teşkil eden mücadelelerin çıkış noktası olan taksim olayı üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Sultan II. Kılıçarslan uzun bir yolculuktan sonra kurduğu birliği, ülkeyi oğulları arasında taksim etmek suretiyle, tekrar kendisi dağıtacaktır. Bu taksim olayının tarihi kökenleri, sebepleri, zamanı, kimler arasında olduğu... vs. hakkında bir takım iddialar mevcut olmakla birlikte, bu konular henüz netleşmiş değildir. Şimdi burada, bu hususlar, konumuz açısından önemine binaen, ayrı başlıklar halinde sunulmaya çalışılacaktır.

1.1.1. Taksim Sebepleri

Sultan II. Kılıçarslan uzun saltanatının son yıllarında, 1176 Miryakefalon Zaferi ile Bizans'ı mağlup ederek Anadolu'daki ümitlerini kırmış, böylece batıyı güvenceye almıştır. Danişmendlilere en son 1178 yılında son vererek Anadolu'daki en önemli rakibini tarihe karıştırmıştır. Doğuda Selahaddin ile ilişkilerini düzeltmiş ve onunla yaptığı bir ittifak ile 1180 yılında Ermeni Krallığını sindirmeyi başarmıştır. Bütün bu başarılarının ardından Sultan II. Kılıçarslan artık ülkesini önemli gailelerden kurtarmış olarak, oğullarını meliklik bölgelerine göndermeye başlamıştır.

Muhakkak, II. Kılıçarslan'ın ülkeyi oğullarına taksim etmesi de birçok sebebe dayanıyordu. Şüphesiz II. Kılıçarslan, böyle bir taksim işine girişmekle, ülkesinin siyasi birliğinin parçalanmasını istememişti.⁷⁴ Daha sonra, belki bir takım olaylar, bazı üzücü sonuçlar doğuracak, kardeşler arası mücadeleler devlete zarar verecekti. Fakat mutlaka, II. Kılıçarslan'ın büyük bir başarı ve uzun bir mücadele ile bu hale getirdiği devleti için, çok daha güzel hedefleri vardı. Öncelikle bu olayın tarihi kökenleri, etkili rol oynamıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere, tarihi köklerine ve geleneklerine çok bağlı olan Selçuklu Türklerinin ve II. Kılıçarslan'ın, veraset sisteminden ayrılması imkânsızdı. Nitekim merkezîyetçiliğin önemli savunucularından olan Tuğrul Bey dahi, Çağrı Bey ve İnanç Yabgu ile birlikte, Türk Devlet Geleneğine uygun olarak ülkeyi yönetmek zorunda kalmıştı. II. Kılıçarslan'ın kendi babası da dâhil Selçuklu Sultanları, bu geleneği devam ettirmişlerdi. Bundan hareketle II. Kılıçarslan'da, ülkeyi taksim ederken bu geleneğin bir devamı ve temsilcisi olarak hareket etmiştir. Gordlevski de buna benzer bir ifade ile "Sultan, iktidarı güçlü olduğu sürece, toprağı oğulları arasında soy 'uluslarına' bölüyordu. O, Rum'a kişisel yurtluğu olarak bakıyordu. Sultan II. Kılıçarslan böyle davranmış, daha Büyük Selçuklularda var olan geleneği izleyerek, toprakları parçalara bölmüştü"⁷⁵ şeklinde olayın tarihsel kökenini öne çıkarmıştır.

Sultan II. Kılıçarslan, saltanatının son yıllarında, ihtiyarlamış ve sefere çıkamaz olmuştu. II. Kılıçarslan, yılların verdiği yorgunluğuna paralel olarak - Müneccimbaşı'nın ifadesine göre;"devletin yönetiminden, askerinin sevk ve idaresinden usanınca"⁷⁶ - Anadolu'da Türk birliğini ve siyasi birliği kurduktan sonra, ömrünün kalan kısmında idareden çekilerek, ülkenin idaresini oğullarına bırakmayı⁷⁷ böylece bir bakıma rahat bir saltanat sürmek istiyordu.⁷⁸ Ayrıca yine Sultanın bu ihtiyarlığı ve sefere çıkamaz hali karşısında oğulları, devletin müstakbel idarecileri ve ortakları olmaları hasebiyle aralarında bir takım veliahtlık ve saltanat ihtirasları başlamıştı. Bunu gören II. Kılıçarslan da, bizzat kendisi ülkeyi taksim etmekle, kardeşler arası mücadeleyi önlemek istemiş olması muhtemeldir.⁷⁹ Cahen'in ifadesiyle "II. Kılıçarslan oğullarının sabırsızlığını yatıştırmak

⁷⁴ Meliklerin kendi yönetimi altına geçecek yerleri, merkezi yönetime bağımlı hale getirmeleri beklenirken tam tersi gerçekleşmiş ve daha babalarının sağlığında başlayan mücadeleler, siyasi birliği tehlikeye atmıştır. İlhan ERDEM, " *Türkiye Selçuklularında Fetih Metodu ve Uygulanışı*", *I. Uluslar arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Tebliğleri*, I. Cilt, Konya 2001, s.304

⁷⁵ GORDLEVSKI, V., *Anadolu Selçuklu Devleti*, Çev: Azer Yaran, Onur yay., 1. Baskı, Ankara 1988, s.109

⁷⁶ Cami-üd-düvel, s.25

⁷⁷ Tuncer BAYKARA, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211 Gazi – Şehit)*, T.T.K., Ankara 1997, s.3-4

⁷⁸ Çay, II. Kılıçarslan, s.103

⁷⁹ Turan, Kılıçarslan II, İ.A., s.696, Sevim-Merçil, Selçuklu, s.445

veya babaları öldüğünde içlerinden birinin haklardan mahrum kalmasını önlemek mi istiyordu?”⁸⁰ Nihayetinde, ihtiyar Sultan’ın kendi ölümünü müteakip, Türk feodal sistemine göre kardeşlerden her birerinin hak iddia etmesi çok normaldi. Ve defalarca tecrübe edilmiş bir vaka idi. II. Kılıçarslan’ın hesaplarına göre, eğer önceden taksim bizzat kendisi tarafından gerçekleştirilir ve hayatı boyunca da bunu temine çalışırsa, muhtemel bir buhran önlenmiş olurdu.⁸¹ Ancak, şunu belirtmek gerekir ki; II. Kılıçarslan’ın bu düşüncesinin ve hesaplarının gerçekleşmediği olayların bunun aksine geliştiği görülecektir.

Bütün bunların yanı sıra ülkenin taksim edilmesinin önemli bir amacı da, meliklerin daha sonra üstlenecekleri idari ve askeri görevlerde onları önceden hazırlamak, ülke idaresinde oğullara sorumluluklar vermek, devlet idaresi konusunda iyi yetişmelerini sağlamak ve tecrübelerini arttırmak idi.⁸² İlerde Osmanlılar’da daha açık görüldüğü şekilde, şehzadelerin devlet kademesinde tecrübelenmesi için, bizzat şehzade şehirlerinin mevcut olduğu bilinmektedir. II. Kılıçarslan’ın oğulları da, kendi bölgelerinde meliklik yaparak, muhtemel sultanlar şeklinde devlet tecrübesi kazanacaklardır. Ülkenin taksimi konusunda Wittek’in⁸³ ortaya attığı iddia da gerçekten konuya farklı bir bakış açısı getirmektedir. Ona göre; bir süre önce fethedilmiş bulunan Danişmendli topraklarının eski sahipleri, tekrar bu topraklarına kavuşabilmek ve istiklallerini kazanabilmek için bu taksimi teşvik etmişlerdir. Kuvvetli bir Türkmen unsuruna sahip olan Danişmendoğulları böylece geniş topraklara sahip melikler elindeki topraklarda istiklallerini farklı yollardan elde etmenin hesaplarını yapmışlardır. Gerçekten ileriki yıllardaki gelişmeler Wittek’in bu düşüncesini doğrular niteliktedir. Danişmendli ailesine mensup devlet adamları, Selçuklularla kurdukları akrabalık ilişkileri⁸⁴, devlet kademesinde aldıkları görevler, meliklerin etrafında bilhassa kuvvetli Türkmen unsurları ile yer almaları gibi amillerle sürekli Selçuklu hayatiyetinde önde gelen simalar olagelmışlerdir. Bu durum ülkenin taksiminin bir başka sebebi olması

⁸⁰ Cahen, Türkler, s.122

⁸¹ Kafesoğlu, Milli Kültür, s.365

⁸² Salim KOCA, *Sultan I. İzzedin Keykavus (1211)*, TTK. Yay. Ankara 1997, s.20

⁸³ Wittek’ten naklen, Nejat KAYMAZ, “*Anadolu Selçuklu Devleti’nin İnhitatinde İdare Mekanizmasının Rolü I*”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (AÜDTCF)2-3, Ankara 1964, s.112

⁸⁴ Bu akrabalık ilişkileri daha Büyük Selçuklular zamanında başlamıştı. Bkz; Sefer SOLMAZ, “*Danişmendli Ailesi ile Büyük Selçuklu Hanedanı Arasındaki Akrabalık İlişkileri*”, *I. Uluslar arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Tebliğleri*, 2. Cilt, Konya 2001, s.271 vd; Danişmendoğullarının son melikleri olan Zünnun ve Yağıbasan da yine Anadolu Selçuklularının damatları bulunmaktaydı. Onların oğulları da bu konularından dolayı Selçuklu devleti bünyesinde önemli görevlerde bulunmaktaydılar. Nitekim ileriki yıllarda Gıyaseddin Keyhüsrev’in gurbet hayatından sonraki ikinci cülusunda Yağıbasan oğullarından Muzaffereddin Mahmud, Zahirreddin İli, Bedreddin Yusuf etkili olmuş ve Keyhüsrev’in destekçisi olmuşlardır. İbn-i Bibi, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*, Çev: M.Nuri Gençosman, Ankara 1941, s.39

yanı sıra, taksim olayındaki harici bir faktör olması ve ilerde kardeşler arasındaki mücadeleleri de tahrik edici olması bakımından da dikkat çekici bulunmaktadır.

Ülkenin taksiminin aslında bir anda değil de, zamanla ve şartlar gerektirdikçe gerçekleştirildiği, oğullara ülkenin gerekli bölgelerinin idaresinin verildiği ve seferleri devam ettikçe de bu bölgelerin genişlediği, kaydığı, düşünülmelidir.⁸⁵ Nitekim kardeşlere verilen bölgelerin genellikle Selçuklu ülkesine yeni katılan şehirler olduğu görülmektedir. Her yeni bölgenin fethedilmesi ile birlikte kardeşlerin sırayla bu bölgelerde görevlendirilmeleri, son olarak en küçük kardeş olan Gıyaseddin Keyhüsrev'in veliaht olmasının yanı sıra, ilk başta Konya batısında bulunması, Uluborlu fethini müteakip de bu bölgelere idari kadrosuyla birlikte gitmesi, bu görüşü güçlendirmektedir. Böylece kardeşlerin gönderildikleri bölgelerdeki halkları Selçuklu idaresine ısındırmak, gelecekteki merkezi yönetime alıştırmak şeklinde de bir amaç güdüldüğü ortaya çıkmaktadır.⁸⁶

Sultan II. Kılıçarslan, ülkenin taksimi meselesiyle aslında kendisini de ülke yönetiminden soyutlamış değildir. O, ülkeyi oğulları arasında taksim etmekle birlikte, kendisi de Konya'da Sultan olarak kalıyordu. Oğulları kendisine tabi olup, her yıl Konya'ya gelerek babalarının yanında toplanıyorlardı. Sultan'ın merkezdeki işlerini de veziri İhtiyareddin Hasan idare ediyordu. Bu arada veliaht olan Gıyaseddin Keyhüsrev'de çoğu zaman Konya'da babası ile beraber kalıyordu.⁸⁷

1.1.2 Taksimin Zamanı

Tarih yazarları ne yazık ki, ülkenin taksiminin ne zaman yapıldığı hususunda kesin bir tarih vermemişlerdir. Ancak döneme ait bir takım olaylar, kardeşler arası ve Sultan ile oğulları arası ilişkiler, bundan başka çok sınırlı tarihi kaynaklardan taksim işinin zamanı tahmin olunabilmektedir. Özellikle döneme ait yoğun bilgiler veren, o devre çağdaş olan İbn-i Bibi(ö.1285), Abu'l-Farac(ö.1286), Aksarayı(ö.1332-33) gibi yazarların bu olayla ilgili herhangi bir tarih belirtmedikleri görülmektedir. Ancak ileriki yüzyıllarda eserler veren bazı yazarların bu olayla ilgili bir takım tarihler verdiği görülmektedir. Bunlardan

⁸⁵ Baykara, Keyhüsrev. 3-4

⁸⁶ Tuncer BAYKARA, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdari Taksimatı*, T.K.A.E. yay. 2. Baskı, Ankara 2000, s.48

⁸⁷ İbn-i Bibi'den naklen, Müneccimbaşı, s.27

Müneccimbaşı'nın⁸⁸ (ö.1702), 580 (1184–1185) tarihi verdiği görülmektedir. Kaya⁸⁹ da bununla birlikte, Mirhand ve Hamdullah el-Müstevfi'nin de verdiği bilgileri değerlendirerek, bu tarihin taksim tarihi olabileceği üzerinde durmaktadır. Yine Özaydın⁹⁰ da bu 580(1184–1185) tarihini uygun görmektedir.

Turan ise; “Gıyaseddin Keyhüsrev'in Uluborlu'da hüküm sürmesi ve burasının 1182'de fethedilmiş bulunması, taksim bu yıldan sonra yapıldığını, Sultan'ın, oğlu Kutbeddin Melikşah ile 1188'de muharebe halinde olması da bu yıldan önce yapıldığını, yani 1182–1188 arasında ve galiba 1186'da vuku bulduğunu gösterir”⁹¹ demektedir. Ancak Turan, 1186 tarihi içinde kesin bir delil göstermemektedir. Buna rağmen, Sevim, Yücel ve Merçil⁹² de bu tarihi kabul etmektedirler. Bunlardan başka diğer görüşler arasında bir takım farklar olmakla birlikte, bu iki tarih arası (1182–1188) genelde taksim tarihi olarak verilmektedir. Mesela Kafesoğlu ve Öztuna⁹³ 1185, Gordlevski ve Alptekin⁹⁴ 1188 gibi farklı tarihler vermektedir. Cahen⁹⁵ ise bu tarihi 1186–1187 olarak düşünmektedir.

Bütün bunların yanı sıra, Konya'nın Ilgın İlçesinin Beykonak (eski adı Mahmuthisar) beldesinin bir mahallesinde (eskiden Tekke köyü), 576 Recep ayı (1180) tarihli bir mescid kitabesi bulunmaktadır.⁹⁶ Bu kitabede Gıyaseddin Keyhüsrev melik olarak geçmektedir. Buna binaen, Keyhüsrev'in melikliğinin 1180 yılı öncesinde olması gerektiği anlaşılıyor. Hatta Melik olduğu sıfatla da ülke yönetiminde, bir bölgenin (ilk başta, Konya'nın batısı olması muhtemel) kendi idaresine verilip, 1182 yılında da, Uluborlu bölgesinin alınması ile

⁸⁸ Müneccimbaşı, s.27

⁸⁹ Selim KAYA, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK yay, 1. Baskı, Ankara 2006, s.16-17

⁹⁰ Özaydın, a.g.e., s.401

⁹¹ Turan, Türkiye, s.217,

⁹² Ali SEVİM, Yaşar YÜCEL, *Türkiye Tarihi, Fetih Selçuklular ve Beylikler Dönemi*, TTK. Yay. Ankara 1989, s.285; Merçil, Müslüman Türk, s.129

⁹³ Kafesoğlu, Milli Kültür, s.366; Öztuna, a.g.e.s.447

⁹⁴ Alptekin, a.g.e., s.257; Gordlevski, a.g.e.s.50

⁹⁵ Cahen 1186–1187 kışında Türkmenlerin hareketi üzerine Ermeni kralı Leon'un Selçuklu topraklarına misilleme olarak hücumundan bahsedip, tam bu sıralarda taksim olayı meydana geldi, şeklinde ilave etmektedir. Cloude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Tarih Vakfı Yurt yay, İstanbul 2000, s.52–53

⁹⁶ Bu kitabede, II. Kılıçarslan'ın yanı sıra, Gıyaseddin Keyhüsrev'de “Sultan'ul-Mu'azzam” olarak anılıyor ve bu mescidin yapıldığı 1180'li yıllarda Sultan II. Kılıçarslan ve Gıyaseddin Keyhüsrev'in günleri olarak belirtiliyor. Bundan yola çıkarak taksim olayının daha 1180 yılında gerçekleşmiş olması muhtemel görünüyor. M. Zeki ORAL, *“Turgut Oğulları, Eserleri ve Vakfiyeleri”*, *Vakıflar Dergisi III*, 1956, s.44; Karş; Baykara da, yine bu kitabe de Keyhüsrev'in melik olarak belirtildiğini ve “veliaht” olarak da tanımlandığını kaydediyor. Baykara, Keyhüsrev, s.8-9

bu bölgelerin, Gıyaseddin Keyhüsrev'in idaresine geçmiş olabileceği mümkündür.⁹⁷ Turan ise, bu kitabenin yanlış okunabileceği, aslında bu tarihin H.590-M.1194 olması gerektiğini belirtir. Ancak kesin bir kanaat veya delil vermeyerek rakamların yanlış okunma ihtimalinden söz eder.⁹⁸ Gerçekten de kitabede, Keyhüsrev'in "Sultan'ul-Mu'azzam" olarak belirtilmesi bu şüpheyi doğrular mahiyettedir. Çünkü Keyhüsrev'in melikliğinin bile tartışıldığı bir dönem olan bu tarihlerde, ancak II. Kılıçarslan'ın "Sultan'ul-Mu'azzam"⁹⁹ olması icap eder. Ancak bu kitabenin tarihi bir tarafa, başka bir örnekte Ankara'da bulunan 1178 tarihli Alaaddin Camii'dir. Çünkü bu Camii'nin de Ankara meliki Muhyiddin Mesud tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Böylece bu tarih de, 1182-1188 tarihlerinden önce taksim yapılmış olma ihtimaline başka bir delil oluşturmaktadır. Fakat ne yazık ki bu tarihte 1198 yılı olma ihtimali üzerinde durulmaktadır.¹⁰⁰ Belirtilen iki şüpheli durumun yanı sıra, ülkenin taksimnin daha önceki yıllarda yapılmış olabileceğine dair bir diğer delilde şu olay gösterilebilir. II. Kılıçarslan 1180 yılında Selahaddin ile bir anlaşma neticesinde Ermeni Krallığını dize getirmiş ve anlaşma sağlanmıştı. Bu olaydan sonra Selahaddin ve II. Kılıçarslan ülkelerine dönmüşlerdir. Ancak bundan birkaç yıl sonra 1182 yılında Selahaddin, Artuklu Nureddin ile Amid (Diyarbakır) ve Meyyafarkın (Silvan) şehirlerini alarak, Anadolu'nun doğusunda yayılmaya girişecektir. Bu olayda, Meyyafarkın'ın Selahaddin tarafından II. Kılıçarslan'ın kendisinden değil, oğlundan alındığı gösterilir.¹⁰¹ Bu olayda, II. Kılıçarslan oğullarının daha bu yıllarda ülkenin belli bir bölgesinde idareciliğe başladığını ve taksimnin daha 1182 yılından önce yapılmış olabileceğine başka bir delil oluşturmaktadır.

Bütün bu verilen bilgilere bakarak, aslında taksimnin tarihi hakkında kesin bir tarih vermek gerçekten de güç görünmektedir. Anlaşılan odur ki, 1182 yılından önce de melikler bir takım bölgelerde idarecilik yapmaktadırlar. Fakat bütün evlatların belirli bölgelerde faaliyette olduğunu söylemek de şu anki bilgilerle imkânsız görünmektedir. Bunlara

⁹⁷ Hatta bu bölgenin meliki olması hasebiyle, Uluborlu fethini de Gıyaseddin Keyhüsrev'in idare etmesi kuvvetle muhtemeldir. Nihayet, 1182 yılında Uluborlu fethini müteakip, Uluborlu'nun batının önemli bir merkezi olması sebebiyle, Gıyaseddin Keyhüsrev'in o bölgeye, yanında, atabeyi, hocaları, diğer idare kadrosu ile birlikte gönderildiği görülecektir. Baykara, Keyhüsrev. s. 8-9

⁹⁸ Turan, Türkiye, s. 293

⁹⁹ Selçuklu Hükümdarlarının aldıkları unvanlar için bkz: Salim KOCA, "*Türkiye Selçuklu Devleti Hükümdarlarının Aldıkları ve Kullanılan Hâkimiyet ve Hükümdarlık Sembolleri*", *III. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Ankara 1994, s.150

¹⁰⁰ Bu camii kitabesinde Muhyiddin Mesud "Melik-i Bilad'ur-Rum ve'l- Yunan" şeklinde belirtilmektedir. Bu kitabenin tarihinin 1198 diye belirtildiği de söylenmektedir. Baykara, Anadolu'nun Taksimatı, s.42; Karş; M. Orhan BAYRAK, *Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu*, Remzi Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul 1982, s.44

¹⁰¹ Turan, Siyer Aba ul-Batarika (Bibl. Nat. S.260) da Meyyafarkın'ı " Kılıçarslan'ın oğlundan" aldığını yazar diye belirtmektedir. Türkiye, s. 213, 40 no'lu dipnot

bakarak, taksim olayının 1178–1180’li yıllarda olma ihtimali ile birlikte, aslında kesin bir zamanda olmadığı, zaman içinde ve uygun şartlar oluşunca ülkenin gerekli yerlerine oğulların idareci olarak gönderildiği düşünülmelidir. Nitekim melik olarak gidilen bölgeler genellikle Selçuklu ülkesine yeni katılan yerlerdir. Hatta bütün kardeşlere sırayla belirli bölgelerin idareciliği verildikten sonra, en küçük kardeş olan Keyhüsrev’e de son olarak 1182 yılında fethedilen Uluborlu ve çevresi verilmiş ve böylece taksim işi tamamlanmış şeklinde de düşünmek mümkündür. Aslına bakılırsa, çağdaş kaynakların taksim olayına herhangi bir tarih vermemeleri de bunun bir göstergesidir. Şu da bir gerçektir ki, artık 1185’lerde, bütün oğullar Selçuklu idaresinde belirli yerlere gönderilmiştir.¹⁰²

Belirtilmesi gereken bir husus da şudur ki, II. Kılıçarslan ilk zamanlarda oğullarını melik olarak değil, ancak bir vali sıfatıyla idareci olarak göndermiş olmalıdır. Daha sonra taksimin netleşmesiyle genellikle aynı bölgelerde melik olarak atanmaları gerçekleştirilmiş olmalıdır.¹⁰³ Nitekim ancak bundan sonra yarı müstakil bir şekilde kendi bölgelerinde bir nevi sultan olarak devam etmişler, babaları II. Kılıçarslan da “Sultan’ul-Mu’azzam” olarak, Konya’da onların metbuu olmuştur. Bütün bunlarla birlikte, evlatların farklı zamanlarda ve şartlar gerektikçe görevlendirilmeleri ile birlikte, bütün oğullar bir bölgeye melik tayin edildikten sonra, bu taksim olayının bir merasimle resmileştirildiği de düşünülebilir. İşte bu resmi merasim olayı belki de, Turan’ın belirttiği tarihler arasında (1182–1188) olsa gerektir.

1.1.3 Taksimin Mahiyeti

Sultan II. Kılıçarslan, eski Türk Devlet Geleneğine göre, devleti bizzat kendi hayatta iken oğulları arasında taksim etti. Kaynakların bir takım farklı rivayetlerine rağmen genelde bu paylaşım şu şekilde oldu¹⁰⁴:

1. Kutbeddin Melikşah, Sivas ve Aksaray’a,
2. Rükneddin Süleymanşah, Tokat ve havalisine,
3. Nureddin Sultanşah¹⁰⁵, Kayseri bölgesine,

¹⁰² Baykara, Keyhüsrev, s.4

¹⁰³ Kaya, Rükneddin Süleymanşah’ın Tokat melikliğinden bahsederken bu görüşe uygun düşünerek, babasının kendisini taksimden önce de bu bölgeye gönderdiğini, ülkenin taksimi ile birlikte aynı yerinde melik olarak bırakıldığını belirtir. Kaya, a.g.e.s. 54

¹⁰⁴ İbn-i Bibi,s.24, ;Karş. Münecimbaşı, s.25; Turan, Türkiye, s. 217; Sevim-Merçil, Selçuklu, s.446; Öztuna a.g.e.s.447

4. Mugiseddin Tuğrulşah, Elbistan'a,
5. Mu'izeddin Kayserşah, Malatya'ya,
6. Muhiddin Mesudşah, Ankara havalisine,
7. Nasreddin Berkyarukşah, Niksar ve Koyluhisar'a,
8. Nizameddin Argunşah, Amasya'ya,¹⁰⁶
9. Muzaffereddin Arslanşah¹⁰⁷, Niğde'ye,
10. Şucaeddin Sancarşah¹⁰⁸, Ereğli ve Cenup uçlarına,
11. Gıyaseddin Keyhüsrev, Uluborlu ve Kütahya havalisine,¹⁰⁹
tayin edildiler.¹¹⁰

Oğullar arasında en küçüklerinin Gıyaseddin Keyhüsrev olduğunda kaynaklar ittifak etmekle birlikte, en büyük evladın Kutbeddin Melikşah veya Rükneddin Süleymanşah olduğu yönünde farklı rivayetler mevcuttur. Ancak bu konudaki değişik rivayetlerin tenkidi, Kutbeddin Melikşah'ın daha büyük olduğunu meydana koyar. Nitekim Rükneddin Süleymanşah, ağabeyisi olan Kutbeddin Melikşah hayatta iken, ancak kendi meliklik bölgesinde hüküm sürmüştür. Ne zaman ki Kutbeddin Melikşah ölmüştür ancak ondan sonra harekete geçerek saltanat davasında bulunarak Konya'ya yürümüş ve Gıyaseddin Keyhüsrev'den tahtı almıştır. Rükneddin Süleymanşah'ın en büyük oğul olarak, veliaht ilan edilen Gıyaseddin Keyhüsrev'e karşı yürümesi ve ona karşı isyan etmesi olayında, Melikşah'tan bahsedilmez. Çünkü bu anlatılan olaylar, Melikşah'ın Konya'dan uzaklaştırılması ve ölümünden sonraki olaylardır. Bu nispetle, Rükneddin Süleymanşah ancak Kutbeddin Melikşah ortadan kaybolduktan sonra, en büyük oğul durumuna geçmiş

¹⁰⁵ Aksarayı ve İbnü'l-Esir, Nureddin Sultanaşah'ı, Nureddin Mahmud olarak göstermektedir. Bkz: Kerimüddin Mahmud AKSARAYI, *Müsameretü'l-Ahbar*, Çev: Mürsel Öztürk, T.T.K., Ankara 2000, s.23 ; İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi, El-Kamil Fi't-Tarih Tercümesi*, Çev: Ahmet Ağırakça, Abdülkerim Özaydın, 12. cilt, Bahar yay., İstanbul 1987 s. 83

¹⁰⁶ İbnü'l-Esir, Amasya'yı II. Kılıçarslan'ın yeğenine verdiğini belirtmektedir. s. 83, Cahen,(Türkler, s. 122) de böyle düşünmekle birlikte, Sancarşah'ı II. Kılıçarslan'ın kardeşi ve Argunşah'ı da onun oğlu, böylece de yeğeni olarak belirtmektedir ki, buna pek imkan görünmemektedir.

¹⁰⁷ Aksarayı s.23 Arslanşah'dan bahsetmez. Ancak on bir oğul olduğunu kabul eder. İbnü'l-Esir s. 83'de hem Arslanşah, hem de Sancar şah geçmemektedir.

¹⁰⁸ Sancarşah ve Arslanşah'ın ünvanları, M. Neşri'nin Kitab-ı Cihannuma'sında bulunmaktadır. Mehmed NEŞRÎ, *Kitab-ı Cihannuma(Neşri Tarihi)*, Haz: Faik Raşit UNAT, Mehmed Altay KÖYMEN, I. Cilt, TTK, Ankara 1949, s.33; Karş. Baykara, Anadolu'nun taksimatı, s.48

¹⁰⁹ İbnü'l-Esir s.83; Aksarayı, s.23; Münecimbaşı, s.25.gibi kaynaklar, taksim olayında Gıyaseddin Keyhüsrev'e Konya'nın verildiğini söylerler ki, bu da ilk zamanlarda Gıyaseddin Keyhüsrev'in Konya'nın batısında, babasının yanında veliaht olarak bulunması ve batıdaki bir takım fetihlerle birlikte Uluborlu ve civarına kayması ile açıklanabilir.

¹¹⁰ II. Kılıçarslan'ın, evlatlarından başka Şehinşah'ın oğlu olan iki yeğenine de bir takım hisseler verdiği rivayet edilmektedir. Bkz: Münecimbaşı; s.26. Yukarıda belirttiğimiz gibi İbnü'l-Esir, s.83 ve Cahen, Türkler s.122'de 11 oğul arasındaki bazı meliklerin, II. Kılıçarslan'ın yeğeni olduğunu ifade etmektedirler.

ve bundan sonra saltanatı küçük oğul Gıyaseddin Keyhüsrev'den almak üzere kendisinde hak olduğunu iddia edebilmiştir. Bu nedenle bazı kaynaklar kendisinin en büyük oğul olduğu üzerinde yanlışlığa düşmüş olmalıdırlar.

Taksim ile ilgili bir takım olaylarda olduğu gibi, kardeşlerin sayıları ve yerleri konusunda da farklı rivayetler mevcuttur. Yukarıda ki listede belirtildiği üzere bu taksim aslında 11¹¹¹ oğul arasında gerçekleşmiştir. Diğer taraftan bir takım kaynaklar ise, bu sayıyı 12¹¹², olarak göstermektedirler. Fakat bu sayı daha çok Oğuz Kağanın'ın 12'li sistemini hatırlatmakta ve ona uygun olarak rivayet edilmiştir.¹¹³ Bazı kaynakların ise, Sultan'ın kardeşi ile yeğenin de bu taksimde olduğunu belirtmesi¹¹⁴, 12 oğul olduğunu iddia edenlerin, bu kardeş ve oğullarının hisseye dâhil olması ile ilgili bir karışıklık meydana getirmiştir. Yine bir ihtimale göre eğer, 12. oğul var ise bunlardan biri bu taksim olayından önce ölmüş olmalıdır.¹¹⁵

İbnü'l-Esir, Müneccimbaşı ve Aksarayı, Gıyaseddin Keyhüsrev'i, Konya'da¹¹⁶ melik olarak gösterirken, İbn-i Bibi ise Uluborlu bölgesinde¹¹⁷ melik olarak göstermektedir. Nitekim her iki rivayet birlikte doğru olarak kabul edilebilir. Şöyle ki, II. Kılıçarslan ilk zamanlarda en küçük oğlu olan Gıyaseddin Keyhüsrev'i Konya bölgesinde kendisine yakın olarak bırakmıştır. Hatta Mahmuthisar tekkesindeki kitabenin 1180 tarihi doğru ise muhtemelen Keyhüsrev'in burada melik olduğu sıralarda yaptırılmıştır. İlerleyen yıllarda batı yönünde meydana gelen fetihlerle birlikte bu bölgeler, Gıyasedin Keyhüsrev'in bölgesi olarak genişlemiş ve Gıyaseddin bu bölgelere doğru kaymıştır. Nitekim gerçekten de, Uluborlu 1182'de fethedilince, batının önemli bir merkezi olması hasebiyle, Gıyaseddin Keyhüsrev'in Uluborlu'ya yanında atabeyi, hocaları, diğer idare kadrosu ile birlikte gönderildiği görülecektir.¹¹⁸ Esasen Gıyaseddin Keyhüsrev'i Uluborlu meliki olarak gösteren İbn-i Bibi'nin, taksim olayında Gıyaseddin Keyhüsrev'e veliahtlık verildiğini söylemesi ve veliaht olması hasebiyle de çoğu zaman Konya 'da babasının yanında

¹¹¹ İbn-i Bibi, s.24; Turan, Türkiye, s.217; Sevim-Merçil Selçuklu, s.446; Öztuna a.g.e.s.447;

¹¹² Abul Farac, s.463 ; Turgal.a.g.e.,s.20

¹¹³ Baykara, Keyhüsrev.,s.3-4

¹¹⁴ İbnü'l-Esir, s.83; Cahen, Anadolu, s.53; Müneccimbaşı, s.25

¹¹⁵ Turan, Türkiye, s.238

¹¹⁶ İbnü'l-Esir, s.83; Müneccimbaşı,s.25;Aksarayı, s.23

¹¹⁷ İbn-i Bibi, s.24, ve ondan naklen Turan, Türkiye, s. 217; Sevim-Merçil, Selçuklu, s.446; Öztuna a.g.e.s.447

¹¹⁸ Baykara, Keyhüsrev, s.8-9.

kaldığını bildirmesi de bu durumu destekler mahiyettedir.¹¹⁹ Böylece Keyhüsrev'in ilk zamanlarda Konya'da babasına yakın bulunduğu sıralarda Konya meliki, Uluborlu ve çevresinin fethedilmesiyle de Uluborlu meliki olarak bulunabileceği kabul edilebilir.

1.2. Ülkenin Taksim Edildiği Yıllarda Anadolu Selçuklu Ülkesi ve Meliklerin İlk Hareketleri

II. Kılıçarslan taksimi yaptıktan sonra, kendisi ve veziri İhtiyareddin Hasan ve diğer devlet erkânıyla birlikte, Konya'da Sultan olarak devletin başında kalıyor, oğulları da kendilerine ait bölgelerde, Sultan'a bağlı birer melik olarak yönetimde bulunuyorlardı. Her melik kendi bölgesinde, yarı müstakil bir halde hüküm sürüyordu. Meliklerin bölgelerinin idarî, malî ve askerî bütün işleri kendi merkezlerinde kurulan hükümet merkezlerinde kurulan divanlarına ait bulunuyor; kendi adlarına para bastırıyor¹²⁰, hutbe okutuyor, inşa ettikleri binalara isimlerini yazdırıyor ve hatta komşu devletlerle müstakil olarak siyasi ilişkilerde bulunuyor; fakat tâbi bir melik olarak asla Sultan ünvanını alamıyorlardı. Bununla birlikte her yıl evlatların, babalarının yanına gelerek birlikte toplanıp tâbiyet ifa ettikleri görülmektedir. Hatta bir rivayete göre melikler daima gaza yaparak her yıl yüz bin esir getiriyorlardı.¹²¹

II. Kılıçarslan'ın oğulları olan meliklerden kaynaklar, ancak siyasi ilişkileri neticesinde ve nispetinde bahsederler. Mesela Niketas komşu oldukları ve Rumlarla münasebete giriştikleri için Mesud, Kutbeddin, Rükneddin ve Keyhüsrev hakkında bilgi verdiği halde, Malatya Patriği Süryani Mihael de, Kutbeddin ile Müüzeddin'den ismen, Mugiseddin ve Nureddin'den de memleketleri dolayısıyla bilgi verir.¹²² Ayrıca bazı meliklerin bölgeleri, özellikle güney uçlardaki kardeşlerin bölgeleri de, Ermenilerin Selçuklu topraklarına saldırmaları ile zikredilir. Bundan başka bu bilgi eksikliğini bir nebze, melikler adına kestirilen sikkeler ve meliklerin yaptırdıkları eserler üzerindeki kitabeler giderebilmektedir ki bundan sonraki yeni bilgiler de muhtemelen bu şekilde elde edilecektir.

¹¹⁹ İbn-i Bibi'den naklen, Münecimbaşı,s.27

¹²⁰ II. Kılıçarslan ve melik olan oğullarına ait sikkeler için bak; Halit ERKİLETOĞLU, Oğuz GÜLER, *Türkiye Selçuklu Sultanları ve Sikkeleri*, Erciyes Üniversitesi yay., Kayseri 1996, s.47-74

¹²¹ İbn-i Bibi, s.24; Osman Turan, "*Süleyman-Şah II.*", *İslam Ansiklopedisi*, 11. cilt, MEB. Yay. İstanbul 1979, s.219; Cahen, *Türkler*,s.122; Gordlevski, a.g.e.,s.109

¹²² Süryani Mihael, 281 vd.; Krş: Turan, *Türkiye*, s.217

Ülkenin taksiminin kesin bir tarihi olmadığı yukarda uzunca belirtilmiştir. Bununla birlikte daha 1180’li yıllarda meliklerin artık meliklik bölgelerinde oldukları da görülmektedir. Her ne kadar bütün kardeşlerin meliklik bölgelerine tamamen gitmemiş olma ihtimaline karşılık, yine de olayları derli toplu verme açısından Melikler dönemindeki gelişmeler genel olarak 1180’lerden itibaren verilmeye çalışılacaktır. Bütün meliklerin olaylar esnasında ismi geçmemekle birlikte faaliyetleri ve meliklik bölgeleri nispetiyle kendilerinden ve devrindeki olaylardan bahsedilecektir.

II. Kılıçarslan doğuda Selahaddin ile bir anlaşma yapmıştı. 1180 yılındaki bu anlaşma Ermenilere karşı ortaklığı da ihtiva etmekteydi. Nitekim Ermeni kralı Rupen, II. Kılıçarslan’a ait Adana ve Misis şehirlerini zaptetmiş ve önceden Kilikya’da oturmak ve sürülerini otlatmak üzere Ermeni Prensi ile anlaşılan Türkmenlere saldırıp bir kısmını esir edip, bir kısmını öldürmüştür. Bunun üzerine II. Kılıçarslan mevcut anlaşma gereğince Selahaddin’den yardım istemiştir. Bu ittifak karşısında duramayacağını anlayan Rupen derhal esirleri iade ederken çok miktarda da para göndermiş ve böylece sulh etmeyi başarmıştır. Bu anlaşmadan sonra da Selahaddin Mısır’a, II. Kılıçarslan’da Malatya’ya dönmüştür. Daha sonra II. Kılıçarslan, batıya yönelecektir. II. Kılıçarslan’ın Selahaddin ve Ermeniler karşısında harekâtını tamamlayıp doğudan uzaklaşması, Doğu Anadolu bölgesini ve buradaki Türkmen beyliklerini tamamen Selahaddin’in müdahalelerine açık hale getirmiştir. Yöredeki Zengi hâkimiyetini de sona erdiren Selahaddin, çok hızlı bir harekâta girişerek 1182 yılında başlattığı istila hareketini üç-dört yılda 1185 gibi tamamladı. Bu harekât bittiğinde Doğu’nun şehirlerinden Ahlât dışında tamamını, yani Güneydoğu Anadolu bölgesinin kayda değer beldelerinin hepsini hâkimiyetine almıştır.¹²³ Selahaddin karşısında, Selçukluların hemen hemen hiçbir faaliyette bulunamaması, batıda Bizans’a karşı yapılan mücadelelerin yanı sıra meliklerin bölgelerine gönderilmeleri ve merkezi kuvvetin eskisi kadar etkili olmaması ile ilgilidir. Nitekim gerçekten de bir kayıdda¹²⁴, Selahaddin’in Meyyafarkın’ı 1182 yılında Kılıçarslan’ın oğlundan aldığını söylemesi anlam kazanır. Bu melik’in kim olduğu belirtilmezse de ancak Elbistan meliki Mugısidin Tuğrulşah olması mümkündür. Çünkü coğrafi olarak Torosların güneyindeki bölge olarak

¹²³ Eyyubi hükümdarı 1182 yılında Fırat’ı geçerek birçok beldeyi hızla ele geçirmişti. Bu sırada II. Kılıçarslan kendisi gelememekle birlikte, tehditvari bir konuşma ile Selahaddin’e karşı, bütün şark melikleriyle ittifak yaparak üzerine yürüyeceğini bildirmekle yetinmiştir. Ancak Selahaddin, hareketine devamla artık Musul’un tüm beldelerinde Selçuklu Sultanı yerine kendisi adına hutbe okutulmasını sağlayabilmiştir. Üremiş, a.g.e.s.135-136

¹²⁴ Turan, Siyer Aba ul-Batarika (Bibl. Nat. S.260) da Meyyafarkın’ı “ Kılıçarslan’ın oğlundan” aldığını yazar diye belirtmektedir. Türkiye, s. 213, 40 no’lu dipnot

Meyyafarkın'(Silvan)ın, Elbistan'a yakın bulunduğu görünmektedir. Böylece Elbistan'a melik tayin edilen Tuğrulşah'ın, doğuda güçlü komşusu itibariyle hareketlerinin kısıtlı olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan çok güçlü bir melik olmayan Tuğrulşah'ın güney komşusu Ermeniler karşısında da pek bir varlık gösteremediği görülecektir. Hatta ileriki yıllarda bir ara ağabeyi Kutbeddin'e karşı kendini korumak için Ermenilerin tâbiyetini kabul ettiği de rivayet edilmektedir.¹²⁵

1185 yılını müteakip, özellikle Sultan Sancar'ın Karahıtaylara mağlubiyetinin ardından Türkistan'dan Kafkasya yoluyla Anadolu'ya, kalabalık bir Türkmen göçü meydana gelmiştir.¹²⁶ Meydana gelen bu Türkmen göçlerinden sonra, Anadolu'da on yıl sürecek olan bir sosyal sarsıntı oluştu. Sultan Kılıçarslan'ın son yıllarında, ülkenin taksim edildiği sıralardaki bu göçlerle birlikte Anadolu nüfus kesafeti de iyice artmıştı. Bu göçebe Türkmenler, mahalli hükümdarlara bağlı bulunmakla beraber, aslında kendi boy beyleri idaresinde yarı müstakil bir hayat yaşıyor; yaz ve kış yurtlarını değiştiriyorlardı. Türkmenlerin bu göçleri esnasında yollar insan ve hayvan kitleleri ile doluyordu. Türkmenlerin Anadolu'daki diğer bir kitle olan Kürtlerle uzun mücadeleleri de her iki taraftan binlerce insanın ölmesine ve beldelerin tahrip olmasına sebebiyet vermiştir.¹²⁷ Bu bilgiler, Anadolu'ya bu devirlerde ne denli bir Türkmen göçü olduğunu ve Türkmenlerin çevrelerinde meydana getirdikleri sosyal olayları belirtmek açısından önemlidir. Nihayet bu şekilde Anadolu'ya gelen Türkmenlerin, II. Kılıçarslan'ın oğulları olan meliklerin bölgelerinde ve özellikle kardeşler arası mücadelelerde hatta ileride Haçlılara karşı olan

¹²⁵ Süryani Mihael. s. 291

¹²⁶ Büyük Selçuklu Sultan'ı Sancar'ın Karahıtay'lara mağlubiyeti ve 1157 yılında da ölümü ile hem Büyük Selçuklu Devleti tarihe karışıyor, hem de Sultan Sancar'ın Türk-İslam dünyasını doğu istilalarına karşı kurduğu sed yıkılmış oluyordu. Bu seddin yıkılmasını müteakip, yeni göç dalgaları oluşmakta ve bu göç dalgaları kendilerine farklı yollar çizmekte idi. Turan, Selçuklu, s.259-267 Bu yollardan en önemlilerinden birisi de, Azerbaycan- Kafkasya yoluydu. Ancak Büyük Selçuklu Devletinin siyasi otoriteyi kaybetmesi ve özellikle Selçuklu Devleti'nin varisi olarak bu bölgelerde kurulan yerli Atabeyliklerin dirayetsizliği, Gürcülerin faaliyetlerini genişletmesine, Kafkasya'daki üstünlüğü ele geçirmelerine neden olmuştur. Böylece bu bölge Müslümanlar ve Türkmenler için o devirde emniyetsiz bir durum almıştır. Bilhassa 1161 yılında Gürcüler Kafkaslar'a girerek Anı'yı fethetmiş ve buradaki Müslüman halkı yaşlı, genç, kadın, çocuk demeden esir etmişler ve bir çok zulümde bulunmuşlardı Yaşar BEDİRHAN, *Selçuklular ve Kafkasya*, çizgi, yay., Konya 2000, s.239 Moğolların ilerleyişinin ardından Kafkaslardaki olumsuz durum neticesinde muhtemel olarak, Türkmenler Anadolu'yu tercih ederek, burayı 1185 yılından sonra doldurmuşlar ve kesif bir şekilde akmaya başlamışlardır.

¹²⁷ Kürtler, daha çok dağlarda yaşayıp yağma ve eşkıyalık yaparlardı. Zaman zaman Türkmenlere ait at, deve, koyun ve sığırları çalarlar, hatta bazen insan öldürürlerdi. Nitekim bir Türkmen düğünü esnasında, zoraki olarak, Türkmenlerin düğün alayına katılmak isteyen Kürtler talepleri reddedilince Türkmen güveyi öldürdüler. 1185 yılında Türkmenler ile Kürtler arasında başlayan bu çekişmeler Diyarbakır, Ahlat, Elcezire, Suriye ve Orta Anadolu'ya kadar yayıldı. Uzun çatışmalardan sonra, Hapur bölgelerindeki çatışmalarda Kürtler mağlup oldu. Türkmenler onları Kilikya'ya kadar takip etti. Her iki taraftan 10.000 kişi öldü. Köyler harap oldu. Abû'l-Farac, s.439-440; Turan, Doğu Anadolu s. 174-175

mücadelelerde oldukça öne çıktıkları görülecektir. Nitekim Cahen¹²⁸, ilk olarak saltanat davasında olan Kutbeddin'in hareketlerinde, Türkmenlerin katkısı olduğunu, bilhassa Türkmen Beyi Rüstem'in bu konuda kendisine destek olduğunu vurgulamaktadır. Togan¹²⁹ da şehzade isyanlarının Türkmencilik esasına dayandığı ve şehzadeleri de bu Türkmen kuvvetlerinin cesaretlendirdiğinden bahseder. Gerçekten de, bu ve bundan sonraki kardeşler arası mücadelelerde, haçlılarla mücadelelerde, hatta daha sonraki Selçuklu dönemlerinde Türkmenlerin bu gibi siyasi olaylarda rol oynadığı görülecektir. Bizim için burada Türkmenlerin, kardeşlerin saltanat davalarında birinci öncelikli gücü oluşturması ve kardeşlerin de bilhassa bu Türkmenlerin verdiği cesaretle ve onlara güvenerek mücadele etmesi dikkat çekici bulunmaktadır.

Kilikya bölgesine kadar inen Türkmenler, önceleri Hıristiyanlara iyi davranmakla birlikte, Ermenilerin Kürtlere yataklık ettiğini görünce, onlara kızarak 26.000 kişiyi esir edip sattılar. Ayrıca Malatya havalisini istila ederek, mahalli hükümetlerle de çatıştılar. Nihayet köylerin ıssızlaşmış, memleketlerinin harap olduğunu gören Türk hükümdarları, Türkmenlere karşı mücadele başlattılar. Başlarında Rüstem¹³⁰ adlı bir beyin olduğu anlaşılan bu Türkmenler, takip edilmeleri üzerine Ermeni topraklarına girdiler, Kilikya'ya girerek, 1187'de Sis(Kozan)'e kadar ilerlediler. Bu Türkmen hareketini Kılıçarslan'ın yaptırdığını sanan Ermeniler de, Selçuklu topraklarına girmişlerdir.¹³¹ Bu sıralarda Selçuklu ülkesi, II. Kılıçarslan tarafından evlatları arasında taksim edildiğinden merkezi birlikten yoksundu. Türkmenlerin faaliyette buldukları ve Ermeni sınırında bulunan güney uç bölgelerinde de; Sancarşah (Ereğli meliki), Nizameddin Argunşah (Niğde Meliki) ve Mugîsiddin Tuğrulşah (Elbistan Meliki) bulunmaktaydı. Ne yazık ki bu melikler diğer uc meliki olan kardeşleri gibi başarılar elde edememişler, hatta Ermeni Krallığının kendi bölgelerinde istilalarda bulunmalarına da mani olamamışlardır. Türkmenlerin kendi ülkesinde istilalarda bulunmalarına mukabil Ermeni kralı II. Leon (1187–1219), Kilikya

¹²⁸ Cahen, Anadolu, s.54

¹²⁹ Togan, Umumi Türk Tarihi, s.194

¹³⁰ Gürcü kaynaklarında, Gürcü topraklarına da 1180'li yıllarda akınlarda bulunduğu bildirilen Rüstem'in, 1185 yılındaki Türkmen akınlarıyla Anadolu'ya geldiği ve Ermenilerle yaptığı mücadele'den sonra, Ermeni Leon'un büyük Türkmen katliamında öldüğü anlaşılıyor. Ancak ölümünden sonra da kendisine bağlı Türkmenler Rüstem'in Türkmenleri şeklinde anılmaya devam edilecek ve bir takım siyasi olaylarda isimleri geçmeye devam edecektir. Cahen, Anadolu, s.53 vd.; Bedirhan Kafkasya, s.248;

¹³¹ Hatta bazı kaynaklar, bu Türkmen ilerleyişinin, Sultan Kılıçarslan'ın emriyle olduğunu zannetmiş olsa gerek ki; Kılıçarslan'ın Silifke'yi fethettiğini dair bilgiler öne sürerler. Turan, Doğu Anadolu, s.174–175, Krş. Aynı müellif, Türkiye, s.215-216

akımından dönen Türkmenlerin bir bölümünü Maraş yakınlarında tuzağa düşürmüştür.¹³² Arkasından da Selçuklu ülkesine yönelmiştir. Torosları aşan Ermeni kralı, meliklerin ellerindeki Ereğli'yi zapt etmiş, uc memleketlerini istila etmiş, Nureddin Sultanşah'ın elinde bulunan Kayseri'ye kadar ilerlemiştir. Kayseri civarında bir kaleyi de alan Leon'un Kayseri'yi muhasara ederek, önemli bir para karşılığında geri döndüğü de rivayet edilmektedir.¹³³ Bu durum parçalanmış Selçuklu ülkesinin dış ilişkilerde girdiği zafiyeti göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca güney uçlardaki meliklerin de bölgelerinde çok fazla başarı sağlayamadıklarını, nispeten kendi kabiliyetlerinin de buna imkân vermediğini göstermektedir. Nihayet kardeşler arasındaki kavgalarda da pek fazla öne çıkmayan bu meliklerin, diğer kardeşler kadar dirayetli olmaması etken olmalıdır. Hâlbuki uçlarda olmaları bakımından, esasen gaza ve fetihlere girişilebilecek imkânları olması hasebiyle avantajlı da bulunuyorlardı.

Doğuda bu şekilde olumsuz gelişmelere karşılık, batıda daha sevindirici gelişmeler meydana gelmekteydi. 1180 yılında Bizans imparatoru Manuel'in ölümünden sonra Bizans bunalıma doğru sürüklenişini artırmıştı. Bu yıllarda Selçukluların daha çok batı ucunda yoğunlaştıkları görülecektir. Bunun bir sebebi de artık batı hudutlarında yığılan Türkmenlerin baskısı idi. Bu nedenlerle girişilen 1182 yılındaki yeni bir fetih hareketiyle Uluborlu ve civarındaki kaleler, Kütahya ve Eskişehir fethedilerek sınır Denizli'ye kadar ulaşmıştır. Hatta Antalya da uzun süre kuşatılmasına rağmen alınamamıştır. Bununla birlikte birçok belde de kendi istekleriyle Türk hâkimiyetine girmişlerdir. Bu bölgelerin ele geçirilmesiyle birlikte Konya batısı meliki olan Gıyaseddin Keyhüsrev, Uluborlu bölgesine yanında atabeyi, hocaları ve diğer idare kadrosu ile birlikte gelmiştir.¹³⁴

¹³² Türkmenlerin diğer bir bölümü de, Halep ve III. Bohemond'un kenti Antakya'yı sıkıştırmış, Lazkiye'ye kadar ilerleyerek Asi nehri vadisini ve Anamus'u yağmalamışlardı. Bunlarda sonunda bozguna uğratıldılar. Bu iki olayla Türkmenlerden birçok insan öldürülmüştür. Abû'l-Farac, s.448; Cahen, s.52-53; Merçil, Müslüman-Türk, s.128

¹³³ Süryani Mihael, s. 291; Türklere karşı bu başarıları yüzünden Ermeni Leon 1198 yılında, " muhteşem-büyük" adıyla taç giymiştir. Selçukluların bu perişan durumundan faydalanan Ermeni kralı, Bizans, Papalık ve Avrupa ile de geniş ilişkilere girmekten geri durmamıştır. Turan, Türkiye, s.249; Sevim, Selçuklu- Ermeni İlişkileri, s.33

¹³⁴ Uluborlu şehri aslen Borgulu olmakla birlikte, Selçuklulardan sonra Kiçi-borlu'nun meydana çıkması ile birlikte, onun diğerlerinden büyük olduğunu göstermek için buraya Ulu-borlu denmeye başlanmıştır. Turan, Türkiye, s.237. 3 no'lu dipnot; Eski adı Sozopolis olan bu şehir, bu yıllarda güney-batı Anadolu'nun en dikkate değer kalelerinden birisidir. Menderes boylarından doğuya doğru uzanan yol üzerinde olup, savunma imkânları, tabiat şartları dolayısıyla dönemin önde gelen kalelerinden birisi sayılıyordu. Baykara, Keyhüsrev, s. 10

İmparator III. Alexis'in (1180–1183) ölümü üzerine Bizans tekrar iç mücadelelere girişecektir.¹³⁵ Bu durum Selçukluları Bizans aleyhine genişlemelerine yardımcı olmuştur. Şöyle ki, Alaşehir'de bulunan Yuannis Komnenos'un oğulları Selçuklulardan yardım istemiştir. Bunun üzerine gönderilen 40 000 kişilik Selçuklu ordusu denize kadar ilerlemiş ve birçok beldeler fethedilmiştir. Ayrıca yine Bizans'ta Andronikos'un (1183–1185) yerine İsak Komnenos'un (1185–1195) geçtiği sırada, Emir Sami kumandasındaki bir başka Selçuklu ordusu da Alaşehir ötelere kadar fetihlerde bulunmuş ve imparatoru da on yıllık bir vergi ödemeye mecbur etmiştir.¹³⁶

Uluborlu meliki Gıyaseddin Keyhüsrev bundan sonra da Selçukluların batısındaki olayları takip etmiş ve fırsat buldukça bundan faydalanmıştır. Nitekim 1188'lerde İmparator İsak'a karşı Alaşehir'de istiklalini ilan eden Bizans valisi Theodor Mankaphas mağlup olunca Uluborlu Meliki olan Gıyaseddin Keyhüsrev'e sığınmış ve ondan yardım istemiştir. Keyhüsrev ise, doğrudan İmparatorla arasını açmamak için, ona 1189'da yarı müstakil harekette bulunan Türkmenler arasında asker toplama müsaadesi vermiştir. Burada Türkmenlerle birlikte Denizli ve Honas havalisinde istila hareketlerinde bulunan Bizans valisi Mankaphas, ganimetlerle birlikte Gıyaseddin Keyhüsrev'in yanına döndüğünde, İmparatorun elçisinin hediyelerle beraber gelerek kendisinin Keyhüsrev tarafından teslim edilmesini istediğini öğrendi. Gıyaseddin Keyhüsrev barışın korunmasını sağlamak amacıyla, fakat Mankaphas'ın hayatına dokunulmaması hakkında bir teminat olarak teslimi gerçekleştirdi. Ancak bu hadise diğer kardeşlerini kızdırmış, hatta aleyhinde bir takım dedikoduların çıkmasına sebep olmuştur.¹³⁷

Bir diğer batı uc meliki Muhiddin Mesud da Bizans'ın içersinde bulunduğu durumdan son derece faydalanmayı bilmiştir. Mesud, Ankara ve çevresi meliki olarak, Kastamonu taraflarında Bizans'a karşı bir buçuk yıl gaza yapmış ve bu müddet zarfında pek çok sayıda

¹³⁵ Bizans'ın içinde bulunduğu keşmekeş gittikçe karmaşıklaşıyordu. Andronikos, bir nebze hile ve rüşvete savaş açtıysa da bu kez de müthiş bir zorbalık rejimini ortaya çıkardı. Kitle idamları oluşturmaktaydı. Böylece Manuel'in kurduğu büyük devletin parlaklığı kısa sürede söndü. Bkz: George OSTROGORSKY, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev: Fikret Işıltan, T.T.K. Ankara 1999, s.365 vd.

¹³⁶ II. Kılıçarslan 1181 yılında dost edip birçok ihsanlarda bulunduğu Malatya Süryani Patriki Mihael'e yazdığı bir mektupla, Rumlardan 72 kaleyi fethettiğini ve deniz kenarına kadar olan yerleri idaresine aldığını belirtmektedir. Süryani Mihael, s.267. Kaynaklarda genellikle batı bölgesindeki bu fetihleri tamamen Kılıçarslan'ın gerçekleştirdiği belirtilirken, önce Konya batısı meliki, sonra da Uluborlu meliki olan Gıyasedin'den bahsedilmez. Gıyaseddin'in de bu fetihlerde emrindeki Türkmenlerle birlikte bulunduğu, ancak Sultan'ul-Muazzam olan II. Kılıçarslan'ın, büyük sultan olması münasebetiyle onun adı geçtiği düşünülmelidir.

¹³⁷ Kaya, a.g.e. s.23

esir almıştır. Safranbolu'ya kadar sınırlarını genişletmiştir. Safranbolu kuşatıldığı esnada, İmparator tarafından imdada gönderilen Baba dağı garnizonu da Mesud tarafından pusuya düşürülerek esir alınmış ve öldürülmüştür. Dört ay boyunca şehrin mancınıklarla kuşatılmasından sonra ümidini kesen Hıristiyan halk şehri teslim etmek zorunda kalmışlardır. Kendilerinin şehri terk etmesi şartıyla hayatlarına dokunulmayarak, yerlerine Türkler iskân edilmiştir. Bundan sonra İmparator da utanç verici bir antlaşma imzalamak zorunda kalmıştır. Hatta Muhiddin Mesud daha sonra imparatora Balkanlardaki mücadelelerinde bir yardımcı kuvvet gönderecektir. Böylece Ankara'nın yanında Çankırı, Kastamonu, Bolu ve Eskişehir bölgelerinin çoğu Muhyiddin Mesud'un hâkimiyetine geçmiş bulunuyordu.¹³⁸ Ankara meliki Muhyiddin Mesud siyasi başarılarının yanı sıra meliklik bölgesini de kısa zamanda önemli bir ilim ve kültür merkezi haline getirmiştir. Erken devirlerde şehrin imarına başlamış¹³⁹, kendisi ilim ve edebiyat hamisi olmakla birlikte, kendisine ve Ankara'ya mensup, Bed'i, Muhyevî, Mahmud ve Ebu Hanife Abdülkerim gibi şairler ve âlimler onun bölgesinde yaşamış ve onun hakkında da şiirler yazmışlardır.¹⁴⁰

Kardeşlerin Kutbeddin'den sonraki en büyüğü olan Tokat meliki Rükneddin Süleymanşah da meliklik bölgesinde, bilhassa Karadeniz kıyılarına kadar fetihlerde bulunmuştur. Neticesinde de Samsun ve civar Karadeniz kıyılarını ele geçirmiştir.¹⁴¹ İbn-i Bibi, ülkenin taksim edilmesi ve Gıyaseddin Keyhüsrev'in veliaht ilan edilmesi üzerine kardeşlerin Rükneddin Süleymanşah nezdinde harekete geçerek onun hizmetinde toplanmaları, fakat bunu doğru bulmayan akıl ve zekâda ergin olan Rükneddin'in kardeşlerini ikna etmesi üzerine her birerinin kendi meliklik bölgelerine dönmeleri şeklinde bir rivayette bulunmaktadır.¹⁴² Bu rivayetin doğruluğu şüpheli gözükmele birlikte, Rükneddin Süleymanşah'ın en azından babası ve daha sonra da en büyük kardeş Kutbeddin'in ölümüne kadar hiçbir kardeşler arası mücadeleye katılmadığı bilinmektedir. Nitekim ilk meliklik yıllarında Tokat'a yakın olduğu halde Niksar ve Koyluhisar

¹³⁸ Cahen, *Türkler*, s. 127; Turan, *Türkiye*, s.261

¹³⁹ Henüz bir uc bölgesi olan Ankara'da, Mesud tarafından, 1178 yılında Ankara Alaaddin Camii'nin yaptırıldığını görmekteyiz. Baykara, *Anadolu'nun Taksimatı*, s. 42; Bayrak, *Türkiye Kılavuzu*, s.1210

¹⁴⁰ Ahmed ATEŞ, *"Hicri VI-VIII. (Miladi XII-XIV) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler"*, *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII/2, İstanbul 1945, s. 107 vd.

¹⁴¹ Nitekim II. Kılıçarslan'ın Karadeniz ve Samsun bölgesinde böyle bir fetihle bulunmaması, 1196'da Rükneddin Süleymanşah Konya'da tahta çıktığında Bizans'ın Samsun limanına baskın yaptırması bu bölgenin Rükneddin Süleymanşah'ın melikliğinde alındığını ispat etmekle birlikte, Niketas da bu bölgeleri Rükneddin Süleymanşah'a ait olarak göstermiştir. Turan, *Türkiye*, s. 219

¹⁴² İbn-i Bibi, s. 24-25

beldelerine dokunmamış olması ve kendisine komşu kardeşleriyle de ihtilaftan sakınması bu durumu desteklemektedir. O gerçekten böyle yapmakla birlikte öncelikle kendi meliklik bölgesinde sürekli askeri ve kültürel faaliyetlerle meşgul bulunmuş ve en uygun zamanda ortaya çıkarak Konya tahtına oturmasını bilmiştir. Aslında Rükneddin akli ve zekâsı ile birlikte meliklik bölgesi yönünden de oldukça avantajlı bir durumda olmuştur. Nitekim Tokat Danişmendoğulları elinden alınmıştı. Danişmendoğulları ilk kurulduğu bölge olan Tokat ve civarında çok erken tarihlerde yoğun bir milli ve dini kültürel faaliyet içerisinde bulunmuşlar, böylece bölgenin kısa zamanda Türkleşip İslamlaşmasını sağlamışlardır. Bununla birlikte gazilik, Türk ve Türkmencilik ülküsüne oldukça önem vermişlerdir. Bu durumu itibariyle Tokat, adeta Türkmenlerin en güçlü kalesi durumunda bulunmuştur.¹⁴³ Bölgedeki Türkmenler sayesinde Rükneddin Süleymanşah önemli bir askerî güce sahip olurken, bölgenin kültürel yapısı da Rükneddin için bir diğer avantaj unsuru olmuştur. Kendisi de şiirleri, edebiyat, belagat ve yazı sanatı ile tanınıyor; felsefe ile fazla uğraşmasından dolayı bazı tenkitlere uğradığı da oluyordu. Kendisinin kardeşi Kutbeddin’le aralarının açıklığı dolayısıyla yazdığı Farsça şiir de günümüze kadar gelmiştir.¹⁴⁴

II. Kılıçarslan’ın yüksek tahsil ile yetiştirdiği bütün evlatlarının bölgeleri de aslında birer kültür merkezi haline gelecektir. Yukarda sayılanlardan başka, Niksar ve Koyluhisar meliki Nureddin Berkyarukşah kendisi, eski İran efsanelerinden “Hûr-zâd u Pîr-zâd” kıssasını nazme almış, Şehabeddin Suhreverdî de Pertevname adlı eserini onun adına yazmıştır. Keyhüsrev’in de birçok ilmi ve kültürel faaliyetinin yanı sıra kendisinin bizzat Mecdüddin İshak’a yazmış olduğu Farsça şiiri olduğu bilinmektedir.¹⁴⁵ Böylece kardeşlerin hepsi gerçekten bölgelerinde ilmi ve kültürel faaliyetlerde bulunmuş olmalıdır. Hatta başta II. Kılıçarslan olmak üzere, oğulları (genel olarak Kutalmışoğulları) ilme ve âlimlere karşı oldukça ilgi göstermişler ve dini müsamahaları ile tanınmışlardı. Bu yüzden ağır şekilde

¹⁴³ Mikail BAYRAM, *”Selçuklular Zamanında Anadolu’da Bazı Yörelere Arasındaki Farklı Kültürel Yapılanma ve Siyasi Boyutları”*, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Kömen yay, 2. Baskı, Konya 2005, s.2 vd.

¹⁴⁴ Bu şiirin Türkçesi şu şekildedir:

“Ey kutup! felek gibi senden baş çekmem,
Seni bir nokta gibi daireye çekmeyince;
Vücudumun derileri omzumdan çıksın,
Başının kâsesinden perçemini çekmezsem.” İbn-i Bibi, s. 35

¹⁴⁵ Ateş, Anadolu’da Farsça Eserler, s. 103; Turan, Türkiye, s.218

itham edildikleri de olmuştur. Her birerine ait ayrı ayrı örnekler olmasa da genel olarak bugüne ulaşabilen deliller bu istikamettedir.¹⁴⁶

¹⁴⁶ İbn'ül-Esir, 167; Cloude CAHEN, “*Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*”, Çev: Yaşar YÜCEL, Bahaeddin YEDİYILDIZ, *Bellekten*, LI/201, Ankara 1988, s.1430; İhsan FAZLIOĞLU, “*Selçuklular Döneminde Anadolu'da Bilim ve Felsefe (Bir Giriş)*”, *Cogito*, Yapı Kredi yay. 29. Sayı, Güz 2001, s.153 vd

İKİNCİ BÖLÜM

2. KARDEŞLER ARASINDAKİ SALTANAT MÜCADELELERİNİN SEBEPLERİ VE II. KILIÇARSLAN DÖNEMİNDE MÜCADELELER

2.1. Mücadelelerin Sebepleri ve Bu Mücadelelerde Etkili Olan Faktörler

II. Kılıçarslan evlatlarını ülkenin değişik bölgelerine melik tayin edip, ülkesini taksim ettikten sonra, yukarda görüldüğü üzere ilk zamanlarda melikler kendi bölgelerini idare etmişler ve kendi aralarında mücadeleye girmemişlerdir. Ancak ilerleyen yıllarda tarihte birçok örneğini gördüğümüz şekilde, şiddetli saltanat mücadeleleri baş göstermiş ve bu durum birçok farklı sonuçlara neden olmuştur. Burada kardeşler arasında meydana gelen mücadelelere geçmeden önce, bu mücadelelere neden olan sebepler ortaya konmaya çalışılacaktır. Ancak şunu belirtmekte fayda vardır ki, II. Kılıçarslan'ın ülkeyi taksim etmesinin sebepleri ile daha sonra kardeşler arasında meydana gelen mücadelelerin sebeplerini birbirinden farklı düşünmek gerekir.

Tüm sosyal olaylarda olduğu gibi, II. Kılıçarslan'ın evlatları arasındaki saltanat mücadelelerinin de birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerden bir kısmı hemen hemen bütün Türk devletlerindeki saltanat mücadelelerinin de sebebi iken, II. Kılıçarslan'ın evlatları arasındaki mücadelelerin kendi durumuna ve dönemine ait bir takım özel nedenleri de bulunmaktadır. Kardeşler arasındaki mücadelelerin genel olarak nedenlerini ve bu mücadelelerde etkili olan faktörleri şu şekilde maddeleştirdikten sonra, bunları açıklamak yerinde olacaktır. Bu maddeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Türk Saltanat Verasetinin net olmayışı,
- Meliklere çok geniş yetkiler verilmesi,
- Merkezi otoritenin zayıf olması,
- Dış kuvvetlerin etkisi
- Bir takım bey ve devlet ileri gelenlerinin etkisi,
- Meliklik bölgelerinin sosyo-kültürel yapısı,
- Türkmenlerin etkisi,
- Meliklerin kişilikleri, güçleri ve ihtirasları,¹⁴⁷

¹⁴⁷ Saltanat mücadelelerinin sebepleri hakkında geniş bilgi için bkz; Koç, a.g.e.s. 144-145

Eski Türk devletlerindeki saltanat mücadeleleri gibi, II. Kılıçarslan'ın evlatları arasındaki mücadelelerinin de en önemli nedenlerinden birisi, Türk Veraset Usulünün kesin hükümlerle belirlenmemesidir. Buna göre devlet hanedan üyelerinin ortak malı olarak bulunmakla birlikte hükümdarın ölümüyle ülke toprakları oğullar ve diğer hanedan üyelerince paylaşılmakta ve aralarından birisi de yeni hükümdar olarak tahta çıkmaktaydı. Ancak hanedan üyelerinden hangisinin tahta çıkacağı Türk saltanat veraseti usulünce tam olarak belirtilmemekteydi.¹⁴⁸ Çünkü “kut” bir şahıs üzerine değil, hanedan üzerine verilmekte, hanedan üyelerinin her biri de bu hakkı kendisinde bulundurmaktaydı. Hanedandan hükümdar olmak isteyenler de ancak birbirleriyle mücadele etmek suretiyle bu hakka sahip olabilmekteydiler. Böylece karizmatik lider olan tahta oturabilmekteydi. II. Kılıçarslan'ın oğulları da bu şekilde, her birerinde hükümdar olma hakkı olması hasebiyle, birbirleriyle mücadeleye girişecekler, ancak en güçlü ve şartları müsait olan tahta geçebilmeyi başarabileceklerdir. Her ne kadar hükümdarın önceden veliaht tayin etmesi, büyük oğulun rüchaniyeti, kardeş katli veya hapsi gibi bir takım tedbir mahiyetinde adet ve usullere yönelmişse de, bunların hiçbirisi tahta geçme meselesini daimi bir şekilde çözememiş ve genel olarak kurallaşamamıştır. Daha ziyade meliklerin tahta geçmesi, devlet ileri gelenlerinin reyine bağlı kalmıştır. Ümera ve Ekâbir de denilen devlet büyükleri, kendisine biat etmediği müddetçe de hiçbir melik, hükümdar olarak meşruluk kazanmamıştır.¹⁴⁹ Veliahtlar çok defa diğer kardeşler tarafından tahtan uzaklaştırılmışlar, ancak kurultay-meşveret meclisi tarafından uygun görülen liyakatlı lider tahta getirilmiştir.¹⁵⁰ Hatta böylece veliahtlık hükümdarın ölümüyle bağlayıcılığını kaybeder hale gelmiştir. Ancak yine de veliaht ve büyük oğullar saltanat mücadelelerinde bu durumlarını kendilerinde bir avantaj olarak kullanmaya çalışmışlardır. Bu yüzden de veliaht olmayı saltanattan önce atılmış bir adım olarak telakki etmişlerdir.

¹⁴⁸ Halil İNALCIK, “*Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü veya Türk Hâkimiyet Telakkisiyle İlgisi*”, *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C: 14, Ankara 1959, s.37 vd.; Ülüş sistemi olarak da belirtilen Türk veraset sistemine göre belirli haklara sahip olan bey ve hanedan mensupları fırsat buldukça isyan ederek devletin geleceği ve gücü açısından olumsuz neticelere sebep olmaktadır. Sencer DİVİTÇİOĞLU, *Oğuz'dan Selçuklu'ya, Boy, Konat ve Devlet*, 2. Baskı, Yapı Kredi yay, İstanbul 2000, s.122; Ayrıca bu sistem, olumsuz neticelerinin yanı sıra, ülkeyi kabile reisleri yerine sülale azaları tarafından yönetmeye yönelik olması bakımından da faydalı bulmak mümkündür. Togan, *Umumi Türk Tarihi*, s. 211

¹⁴⁹ Kaymaz, a.g.m.s,10; Kaya a.g.e.s,162; Mehmet AKMAN, *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli*, Eren yay. İstanbul 1997, s.33

¹⁵⁰ Kafesoğlu, *Milli Kültür*, s.270-271

II. Kılıçarslan da eski Türk devlet geleneklerine uygun bir şekilde, ülkeyi oğulları arasında taksim ettikten sonra, ölmeden önce veliaht tayin etmeyi ihmal etmemiştir. Hatta oğulları içerisinde en küçükleri olan Gıyaseddin Keyhüsrev'i veliaht tayin etmesine karşılık, hem kendi hayatında, hem de kendisi öldükten sonra, kardeşler (özellikle büyük kardeşler) onu tanımayarak saltanat mücadelesine girişmişlerdir. Önce en büyük oğul Kutbeddin Melikşah, babasına karşı tahakküm ederek saltanata ortak olmaya çalışmış ve babasını kendi menfaatleri uğrunda kullanmaya çalışmıştı. Hatta kendisini veliaht ilan etmesi içinde zorlamış, böylece büyük oğul olarak rüchaniyet hakkı ile birlikte veliaht olmanın avantajını da yanına almak istemiştir.¹⁵¹ Babası kendisinden bir şekilde kurtularak, evlatları arasında dolaşıp, nihayet Uluborlu meliki Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından iyi bir muamele ile kabul görmüş, ikisi birlikte Konya'da saltanatını ilan eden Kutbeddin Melikşah'a karşı mücadele başlatmışlardır. Sultan II. Kılıçarslan ve veliaht ilan ettiği oğlu Keyhüsrev, Kutbeddin Melikşah'ı Konya'dan uzaklaştırıp takip ettikleri sırada da II. Kılıçarslan ölmüştür. Ancak bundan sonra Konya tahtına oturan Keyhüsrev'e karşı, Kutbeddin Melikşah yeni bir harekette bulunma fırsatı bulamamıştır. Diğer taraftan kardeşler, babalarının Keyhüsrev'i veliaht ilan etmesinin ardından, bu durumu tanımayarak Kutbeddin'den sonra en büyük oğul olan Rükneddin Süleymanşah etrafında birleşmişlerdir. Fakat bunu o an için uygun görmeyen Rükneddin Süleymanşah, kardeşlerini yerlerine gitmeleri ve babalarına itaat etmeleri konusunda uyarmıştır.¹⁵² Ancak babaları ve büyük kardeşi Kutbeddin'in ölümünden sonra en büyük oğul durumunda kalan Süleymanşah, şartlar olgunlaştıktan sonra, sultan olan kardeşi Gıyaseddin Keyhüsrev üzerine yürüyerek saltanatı ele geçirmeyi başarmıştır. Görüldüğü üzere II. Kılıçarslan'ın evlatları arasındaki mücadelelerde, veraset sisteminin net bir şekilde ortaya konmamış olması etkili olmuştur. Bir taraftan oğullar veliaht olmak hasebiyle öne çıkarken, diğer yandan büyük oğul olmanın avantajını kullanmaya çalışmışlardır. Ancak ileride görüleceği üzere bunlar yalnız başına saltanatı ele geçirmek için yeterli olmamıştır. Devlet ileri gelenlerinin desteğinin alınması, başta Türkmenler olmak üzere güçlü bir askeri gücün sağlanması gibi tüm sebepler bir araya getirildikten sonra nihayet saltanatı ele geçirmek mümkün olabilmıştır.

Türk veraset usulündeki belirsizlikle birlikte, hanedan üyelerine verilen geniş imkân ve yetkiler de, saltanat mücadelelerinin meydana gelmesinde etkili rol oynamıştır. Nitekim

¹⁵¹ Kutbeddin Melikşah, bu şekilde avantajlı duruma geçmek için şartları olgunlaştırmak istemesine rağmen en önemli unsur olan devlet ileri gelenlerinin desteğinden mahrum kalmış, onlara bir türlü kendisini beğendirememiştir. Kaya, a.g.e. s.37

¹⁵² İbn-i Bibi, s.24

hanedan üyelerine ülkenin bir kısım bölgeleri verilmekte ve hanedan üyelerinin burada bir takım siyasi, idari ve askeri hakları bulunmakta idi. Aynı şekilde II. Kılıçarslan da taksimi yaptıktan sonra, kendisi ile veziri İhtiyareddin Hasan ve diğer devlet erkânıyla birlikte, Konya'da Sultan olarak devletin başında kalırken, oğulları da kendilerine ait bölgelerde, Sultan'a bağlı birer melik olarak yönetimde bulunuyorlardı.¹⁵³ Her melik kendi bölgesinde, yarı müstakil bir halde hüküm sürüyordu. Meliklerin bölgelerinin idarî, malî ve askerî bütün işleri kendi merkezlerinde kurulan hükümet merkezlerinde kurulan divanlarına ait bulunuyor; kendi adlarına para bastırıyor, hutbe okutuyor, inşa ettikleri binalara isimlerini yazdırıyor ve hatta komşu devletlerle müstakil olarak siyasi ilişkilerde bulunuyorlardı. Böylece sultanların kullandıkları hükümdarlık sembollerinin hemen hemen tamamını da kullanıyorlardı. Fakat tâbi bir melik olarak asla Sultan ünvanını alamıyorlardı. Bununla birlikte her yıl evlatların, babalarının yanına gelerek birlikte toplanıp tâbiyet ifa ettikleri görülmektedir. Hatta melikler daima gaza yaparak her yıl yüz bin esir getiriyorlardı.¹⁵⁴

Meliklere verilen bu geniş imkân ve yetkiler ilerleyen yıllarda devletin başına büyük sıkıntılar açacaktır. Bu geniş yetkileri sayesinde cesaretlenen melikler saltanat için mücadelelere girişeceklerdir. Büyük oğul Kutbeddin, ancak elindeki bu geniş imkânlardan yararlanarak babasına karşı saltanat mücadelesinde bulunabilecektir. Nitekim babasına karşı ilk hareketinde başarılı olamadığında Kutbeddin'e bağlı 4 000 Türkmen, II. Kılıçarslan tarafından idam cezasına çaptırılacaktır¹⁵⁵ ki, bu sayı Kutbeddin'in elindeki askeri gücün önemini göstermektedir. Diğer taraftan Konya'da sultan olan Gıyaseddin Keyhüsrev'e karşı yürüyen Rükneddin Süleymanşah'ın gücü de manidardır. Gıyaseddin Keyhüsrev ağabeyi olan Tokat meliki Süleymanşah'ın hareketine karşılık Konya'da 60 000 kişilik kuvvet hazırlamış, fakat Rükneddin Süleymanşah dört ay muhasarayı devam ettirerek, karşısındaki büyük güce karşı Konya'ya bir anlaşma ile girmeyi başarabilmiştir. Süleymanşah sultan olup kardeşleri bir bir itaat altına aldıktan sonra, karşısında bir diğer kardeş Ankara meliki Muhyiddin Mesud büyük bir güce ulaşmış bulunuyordu. Süleymanşah'ın bu kardeşini itaat altına alması da hiç kolay olmamıştır. Hatta Ankara'nın

¹⁵³ Türk-İslam devletlerinde kendilerine bir şehir veya bölgenin idaresi verilen hanedan mensuplarına melik denilirdi. Melikler, tabi oldukları devletin başkentindekine benzer bir hükümet teşkilatına sahip olurlardı. Vezirleri, hazineleri, askerleri, kumandanları ve divan teşkilatları bulunurdu. Ahmet GÜNER, "*Melik*", *DİA*, 29, cilt, Ankara 2002, s.53; Şah manasında da kullanılan melik unvanı, bilhassa Türk menşeli ortaçağ hükümdar sülaleleri tarafından kullanılmıştır. Selçuklularda bu unvanı ziyadesiyle kullanmışlardır. M. PLESSNER, "*Melik*", *İA*, 7 cilt, s.664-665; V. F.BÜCHNER, "*Şah*", *İA*, 11. cilt, MEB. Yay. İstanbul 1979, s. 273

¹⁵⁴ İbn-i Bibi, s.24; Cahen, *Türkler*, s.122; Gordlevski, a.g.e., s.109

¹⁵⁵ Süryani Mihael, s.281

muhasarasının üç yıl sürdüğüne dair rivayetler bulunmaktadır.¹⁵⁶ Bütün bunlara bakılırsa aslında her bir kardeşin ayrı bir beylik, ayrı bir devlet gibi güce eriştiği, bu bölgeleri bir araya getirmenin de bu nispette zor olduğu görülmektedir.¹⁵⁷ Meliklerin ellerindeki bu geniş imkân ve yetkiler birbirlerine ve hatta babalarına karşı mücadelelerde önemli bir etken olmuş, onları böyle bir mücadelede cesaretlendirmiştir.

Geniş imkân ve yetkilere sahip melikler karşısında devletin merkezi otoritesinin de güçlü olması beklenemez. Bu güçsüz otorite de yine mücadelelerin bir diğer sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle II. Kılıçarslan oğullarını melik olarak atadıktan sonra, oğullarının kendisine bağlılığı, senede bir kez gelip itaat arz etmekten ileri gitmemiştir. Böyle bir ortamda kardeşler dış güçlerle mücadele etmelerinin yanı sıra birbirleriyle de mücadele etmiş ve hatta gerektiğinde Sultan'a karşı da harekete geçmişlerdir. Meliklerin birbirleri ile mücadelelerinde devlet merkezinin pek fazla bir tesiri de olmamıştır. Bilhassa Gıyaseddin Keyhüsrev'in ilk cülusunda(1192–1196) kardeşler birbirleriyle sürekli mücadele halinde bulunmuşlar, bu durum karşısında Gıyaseddin Keyhüsrev onlara engel olmak bir tarafa, kendisine karşı hareket etmedikleri münasebetle bir süre rahat saltanat sürmenin avantajını yaşamıştır.¹⁵⁸ Özellikle güçlü melikler olan Tokat meliki Rükneddin Süleymanşah ve Ankara meliki Muhyiddin Mesud arasındaki mücadeleler Keyhüsrev'in dış siyasette bir takım girişimlerde bulunmasına da imkân vermiştir.

Merkezi otoritenin bu zayıf durumu devleti, saltanat mücadelelerinde, dış tesirlere ve hatta içerde bir takım devlet ileri gelenlerinin tesirlerine açık hale getirmiştir. Böylece bazı dış kuvvetler, Türkmen boy beyleri, devlet kademesinde görev yapan bir takım idareciler bu mücadelelerde etkili rol oynamışlar, melikler de bunları kendi menfaatlerine uygun olarak yanında görmek istemiştir. Kardeşler arası mücadelelerde bunun birçok örneği bulunmaktadır. Ancak birkaç tanesini sayarak örneklendirmek yerinde olacaktır. Diğer olaylarda yeri geldikçe bahis mevzuu edilecektir. Dış kuvvetlerin kardeşler arasındaki mücadelelerde en canlı örneği Eyyubiler'dir. Kısa süre önce kurmuş olduğu devleti hızla büyümeye başlayan Selahaddin Eyyubi gözünü Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya dikmiş

¹⁵⁶ İbn'ül-Esir, s.84

¹⁵⁷ Ülkenin taksiminden sonra meydana gelen siyasi durumu Kaymaz şu şekilde ifade eder; "Biri Sultan'ın bizzat kendi ikametine ayırmış olduğu payitaht(Konya) ile ona tabi olan civar bölgeyi içine alan, metbu; onbir tanesi de, diğer büyük şehirlerde melik ünvanı ile hüküm süren şehzadelere ait olmak üzere, tabî, ceman oniki devletten müteşkil bir manzumedir." Kaymaz, a.g.m. s.113. Böylece aslında devletin bir nevi on iki devlete ayrılmış olduğu görülür.

¹⁵⁸ Kaya, a.g.e. s.43

ve önemli fetihlerde bulunmuştu. Anadolu'da en önemli rakibi olarak II. Kılıçarslan bulunmaktaydı. Anadolu Selçuklu ülkesinin bu sıralarda taksimi onun için büyük bir şans olmuştur. Selahaddin önce meliklerden Kutbeddin'e kızını nişanlamış, daha sonra Malatya meliki Kayserşah'a Melik Adil'in kızı olan yeğenini vermiş, bu nispetle de onu Kutbeddin Melikşah'a karşı korumak istemişti.¹⁵⁹ Böylece kardeşler arasındaki mücadelelerde etkili bir rol oynamıştır. Ayrıca Selahaddin'in bir elçisinin de kardeşler arasında dolaşarak bir takım girişimlerde bulunduğu bilinmektedir.¹⁶⁰ Elbistan Meliki Tuğrulşah da benzeri bir şekilde kendisini Kutbeddin'e karşı korumak için Kilikya Ermeni krallığı ile anlaşmıştı. Gıyaseddin Keyhüsrev II. Cülusuna oturmak için Bizans valisi ve aynı zamanda kayınpederi Mevrazemos'tan büyük destek görmüştür.¹⁶¹ Bunlar aldıkları destekle birlikte esasen onların Selçuklu içlerinde etkili olabilmelerinin de yolunu açmış oluyorlardı.

II. Kılıçarslan'ın tecrübeli veziri İhtiyareddin Hasan¹⁶², meliklerin mücadelelerinde ismi geçen önemli bir devlet adamıdır. Nitekim o, önce II. Kılıçarslan'ın oğlu Kutbeddin'e karşı mücadelesinde en etkili rolü oynarken, daha sonra Kayseri Meliki Nureddin Sultanaşah'ı da yine Kutbeddin'e karşı sürekli uyarmayı ihmal etmemiştir. Bir başka örnek olarak, Erzincan Meliki Fahreddin Behramşah, II. Kılıçarslan ile oğlu Kutbeddin mücadelesinde, Kutbeddin'e yardımcı olarak babası ile arasının düzeltilmesinde aracı olmuştur. Yine gerek Gıyaseddin Keyhüsrev'e karşı Rükneddin Süleymanşah'ın Konya'da tahta çıkışında gerekse, Gıyaseddin Keyhüsrev'in III. Kılıçarslan'a karşı ikinci cülusunda, ancak devlet büyüklerinin reyleri ve kararları son derece etkili olmuştur. III. Kılıçarslan'ı, Rükneddin Süleymanşah'ın ölümünün ardından, kendisinin Tokat'tan getirdiği ve hizmetinde bulunmuş olan, Nuh Alp, Tuz-Bey, Emir Mende gibi beyler Konya tahtına oturtmuşlardır. Diğer yandan Uc Türkmenlerinin reisi ve Danişmendli Yağlıbasan'ın

¹⁵⁹ *Emine UYUMAZ, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri", I. Uluslar arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Tebliğleri*, 2. Cilt, Konya 2001, s.403;

¹⁶⁰ Selahaddin'in elçisi Kadı Şemseddin senelerce kardeşlerin birinden diğerine gitmesine rağmen sulhü temin edememiş, en son Konya'yı elde edip babasıyla Aksaray'da Kutbeddin Melikşah'ı muhasara eden Keyhüsrev ile ittifak yapmayı başarabilmiştir. Üremiş, a.g.e. s.137, 325 no'lu dipnot

¹⁶¹ İbn-i Bibi, s. 39-40; Erdoğan MERÇİL, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", *XI. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, II*, Ankara 1994, s.716

¹⁶² İhtiyareddin Hasan (İbn-i Gavras) ile ilgili bazı bilgiler, onun Pontos bölgesinde arazileri olan, önde gelen toprak sahibi Bizanslı bir aile olan Gavras'lardan olduğu veya onlar tarafından evlat edinilmiş birisi olduğu üzerinde yorumlara neden olmaktadır. Nevra NECİPOĞLU, "Türklerin ve Bizanslıların Ortaçağda Anadolu'da Birliktelikleri" *Cogito*, Yapı Kredi yay. 29. Sayı, Güz 2001, s.81, 25 nolu dipnot; Karş; Cahen, Anadolu, s.54; Kaymaz, a.g.m. s. 122-123; Fakat bu vezirin Kayseri'de bulunan medrese kitabesinde isminin Hasan bin Ebu Bekir olarak geçmesi Turan'ı böyle bir iddia için şüphelendirmiştir. Bkz: Turan, Türkiye, s.226, 62 no'lu dipnot, İbn'ül Esir'de Vezir'in öldürülmesi üzerine halkın galeyana gelerek onun ne kadar Müslüman olduğundan ve yaptırdığı birçok hayır eserinin bulunduğundan böylece onun cesedine sahip çıktıklarından bahseder. s. 84

oğulları, Muzaffereddin Mahmud, Zahiraddin İli ile Bedreddin Yusuf ve Mubarizüddin Ertokuş gibi beyler de eski sultanları Gıyaseddin Keyhüsrev'i Konya tahtına yeniden oturtmak için etraf ve vilayetlerin emirlerini de harekete geçirerek yoğun bir faaliyete koyulmuş ve nihayetinde emellerine de ulaşmışlardır.¹⁶³

Meliklerin saltanat mücadelelerinde muhakkak buldukları bölgelerin sosyo-kültürel yapısı da etkili olmuştur. II. Kılıçarslan'ın oğullarına verdiği bölgelerin hemen hepsi Selçuklu devletine yeni geçmiş bölgelerdi. Ancak sosyo-kültürel yapıları itibarıyla birbirinden farklı özellikler arz etmekteydiler. Özellikle batı bölgeleri, Rumlardan yeni alınmış ve halkı da kısmen Rum kitleleri ile doluydu. Ancak yoğun Türkmen kesafeti neticesinde kalabalık Türkmen kitleleri yoğun bir şekilde bu bölgelerde etkili olmaktadır.¹⁶⁴ Buralara yerleşen Türkmenler bir taraftan kendilerine yeni yerler bulurken diğer taraftan Selçuklu meliklerinin istekleri doğrultusunda da faaliyette bulunuyorlardı. Ancak kesin bağlarla bu meliklere bağlanmadıklarından başına buyruk hareketleri zaman zaman sıkıntılar doğurmaktaydı. Türkmenler aslında batı bölgelerinden başka Danişmendoğullarının etkili olduğu bölgelerde de kalabalık bir şekilde bulunmaktaydı. Bilhassa Tokat, Sivas, Amasya, Kayseri gibi çevrelerde Danişmendoğullarından kalan Gazilik- Türkmençilik mefkûresi bu bölgelerde yoğun bir şekilde etkisini sürdürmekteydi.¹⁶⁵ Özellikle bu bölgelerde genelde ülkenin her yerinde kalabalık bir topluluk oluşturan Türkmenler saltanat mücadelelerinden uzak durmamışlar, aksine bu mücadelelerde meliklerin en önemli güçlerinden birisini teşkil etmişlerdir. Nitekim ilk olarak saltanat davasında olan Kutbeddin'in hareketlerinde, Türkmenlerin katkısı olduğu, bilhassa Türkmen Beyi Rüstem'in bu konuda kendisine destek verdiği görülmektedir.¹⁶⁶ Hatta şehzade isyanlarının da Türkmençilik esasına dayandığı ve şehzadeleri de bu Türkmen kuvvetlerinin cesaretlendirdiği bilinmektedir.¹⁶⁷ Yukarıda bahsedildiği üzere,

¹⁶³ İbn-i Bibi, s.39; Münecimbaşı, s.34

¹⁶⁴ Selçuklu ülkesinde farklı sosyo-kültürel çevreler içerisinde muhtelif menşe, meslek ve inanç sahibi birçok zümre bulunmaktaydı. Bilhassa idare kadroları İranlı unsurlara bırakılmıştı. Diğer yandan onların karşısında en büyük güç, kuvvetli Türkmen (askeri güç) kitesine sahip Türkmen beyler idi. Küçük, büyük tüm zümreler, imkânları nispetinde kendi maddi ve manevi nüfuzlarını müessir kılmak için açık ve gizli faaliyetler gösteriyorlardı. Ancak hâkim İran ve Türk medeni tesirleri, diğer zümrelerin, İran ve Türk unsuru etrafında toplanmasına sebep oluyordu. Böylece kendi menfaatleri için de devlet işlerinde sürekli etkili olmak durumunda bulunuyorlardı. Kaymaz, a.g.m. s. 105

¹⁶⁵ Bayram, Farklı Kültürel Yapılanma, s, 2 vd.

¹⁶⁶ Cahen, Anadolu, s.54

¹⁶⁷ Togan, Umumi Türk Tarihi, s.194

Danişmendoğullarının varisleri olan Türkmenler de, istiklallerini elde etmek için türlü faaliyetlere girişip, daha ülkenin taksiminde etkili rol oynamışlardır.¹⁶⁸

Malatya çevresindeki sosyo-kültürel yapının ise daha farklı bir mahiyet arz ettiği görülmektedir. Malatya önemli bir kültür merkezi olmasının yanı sıra, Anadolu Selçuklu devleti zamanında İrani bir çevreye de bürünmüştür. Bu kimliği nedeniyle Türkmen çevrelere zıt bir karakter arz etmiş ve bu bölgelerle de sürekli bir rekabet ortamı içerisinde bulunmuştur. Hatta bu durum ileriki yıllarda Selçuklu sultanların tahta geçişlerinde önemli bir faktör olmaya devam etmiştir.¹⁶⁹ Selçuklu ülkesinde bulunan birçok farklı zümrenin, her bireri kendi menfaatleri hesabına çalışıyorlardı. Bütün bu zümreler, hâkim zümre halindeki İran ve Türk zümreleri etrafında birleşiyorlardı. Bu zümreler bazen uç emirleri, bazen, gulamlıktan gelen emirler, bazen merkezdeki Türk emirleri ve bazen İranlı emirler olmak üzere ara ara yalnız veya ittifak oluşturarak sahneye çıkıyorlardı. Böylece farklı bölgelerdeki sosyo-kültürel çevreler, melikler üzerinde tesirlerde bulunarak kardeşler arasındaki mücadeleleri de körüklüyorlardı.¹⁷⁰

Bütün sayılan sebeplerin yanı sıra melik olan kardeşlerin, kişilikleri, güçleri ve saltanata olan ihtirasları da mücadelelerin önemli bir sebebi olmuştur. Nitekim kaynaklarda kardeşlerin en ihtiraslısı olarak geçen Kutbeddin Melikşah ilk kez, hem de babasına karşı saltanat mücadelelerini başlatmış ve uzun süre kardeşlerin birçoğu ile mücadele içinde olmuştur. Bu ihtirası Kayseri meliki Nureddin Sultanşah'da da görmekteyiz. Çünkü babası Kutbeddin'den bir fırsatını bularak kaçtığında Nureddin'in yanına sığınmış, ancak o da kendi menfaatleri için babasını zorlamıştır. Bu sebepten de babası ona mel'un diye hitap etmiştir. Rükneddin Süleymanşah'ın da böyle bir ihtirası olması muhtemeldir. Ancak biraz daha zeki ve siyasi tedbirli olan Rükneddin Süleymanşah, ancak şartlar müsait olduktan sonra harekete geçmiştir. Veraset kanunlarını da çiğnememeye dikkat ederek, önce babası, sonra büyük kardeşi Kutbeddin'in ölümünü beklemiş, onlar hayatta iken kendisini

¹⁶⁸ Kaymaz, a.g.m. s.112

¹⁶⁹ Malatya Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilişinden önce, Süryanilerin elindeydi ve önemli bir Süryani kültür merkeziydi. Burada Yunan ilmi ve felsefesi yıllarca tedaris edilmişti. İslam öncesi Süryaniler ile Sasaniler kültürel bir yakınlaşmaya girmiş, bunun sonucunda İran'da büyük ilmi ve fikri gelişmeler gerçekleşmişti. Böylece İran kültürü ile Süryani kültürü birbiriyle kaynaşmıştı. Nitekim İslami devirde de Süryaniler Yunan ilmi ve felsefesini Müslümanlara tanıtmışlardı. Malatya'nın, Danişmendli Ahmed Gazi tarafından alınmasından sonra da Malatya bu karakterini korumuştur. Hatta İslam devresinden sonra da buraya birçok İranlı ilim ve kültür adamları yerleşmişlerdir. Böylece Malatya'da İrani bir çevre hâkim olmuştur. Bayram, Farklı Kültürel Yapılanma, s.7 vd.

¹⁷⁰ Kaymaz, a.g.m. s.105

güçlendirmeye çalışmıştır. Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'e karşı farklı siyasi propagandalar geliştirerek kendisini haklı göstermenin yollarını aramıştır. Böylece başarıya ulaşmıştır. Bunda hiç şüphesiz güçlü ve dirayetli kişiliğinin de etkisi olmuştur.¹⁷¹ Kardeşler arasında bu şekilde bazı kardeşlerin öne çıktığı görülürken bazı kardeşlerden hemen hiç bahsedilmemektedir. Çünkü bu kardeşler kişilikleri icabı biraz daha hükümdarda olması gereken vasıfları taşımamış olsalar gerektir. Çünkü özellikle güney uçlardaki kardeşler, küçük Ermeni krallığının istilaları karşısında dahi herhangi bir başarı elde edemeyerek, meliklik bölgelerini koruyamamışlardır. Bu kardeşlerinde hiç şüphesiz, saltanat iddiasında bulunmaları zor bir ihtimalden öteye geçmemektedir. Ayrıca Tuğrulşah'ın, Konya tahtına oturan bütün kardeşlere karşı itaat etmesi de onun kişiliği hakkında bir fikir vermektedir. Ankara meliki Muhiddin Mesud gibi bazı istisnalar da mevcuttur. Mesud, çok güçlü bir melik olmakla birlikte, meliklik bölgesinde de bir takım imar ve kültür işlerinde ileriye gitmişti. Ancak o, mecbur kalmadıkça kardeşleriyle mücadeleye girmekten çekinmiştir. Böylece özellikle Rumlara karşı başarıları da sürekli devam etmiştir.

2.2. Saltanat Mücadelelerinin Başlaması

2.2.1. Kutbeddin Melikşah'ın Babasına Karşı Saltanat Mücadelesi

Sultan II. Kılıçarslan oğullarına memleketi paylaştırdıktan sonra, kendisi Konya'da yanında Veziri İhtiyareddin Hasan ve diğer devlet erkânıyla birlikte hüküm sürmekte idi. Kendisi meliklerin metbûu sıfatı ile merkezî gücü temsil ederken, devlet işlerini vezirine idare ettiriyordu.¹⁷² II. Kılıçarslan'ın ülkeyi taksim etmesini müteakip, önceleri fazla bir sıkıntı meydana çıkmamıştır. Hatta yukarda uzunca anlatıldığı üzere meliklerin bazıları bölgelerinde oldukça başarılı gelişmelere de imza atmışlardı. Fakat bir süre sonra evlatların, saltanat mücadelesine giriştikleri görülmüştür. İlk olarak, tahtta bulunan babasına karşı, iktidar mücadelesine girişen de, Aksaray ve Sivas Melik'i Kutbeddin Melikşah'tır. Kardeşler arasında en büyük, en ihtiraslı ve en kudretli olan Kutbeddin Melikşah, babasına tahakküm ederek, kardeşlerini ortadan kaldırmak ve itaat altına almak

¹⁷¹ Süleymanşah keskin zekâsı, kuvvetli şahsiyeti yanında son derece adaletli ve halka karşı da şefkatliydi. Bunun yanı sıra, ilme ve sanata son derece yakın bu nispetle, âlim ve sanatkârların da hamisi idi. İbn-i Bibi, s. 34 vd ; Karş; Kaya, a.g.e. s, 94

¹⁷² Kafesoğlu, Selçuklu, s.96

amacındaydı. Böylece dağılan devleti de kendi hesabına toplamayı düşünüyordu.¹⁷³ Kutbeddin bu düşüncelerini gerçekleştirmek için, en büyük oğul olarak geleneğin kendisine tanıdığı rüchaniyetten faydalanmak istiyor, bu konuda babasını da bu geleneğe uyması için teşvik ediyordu.¹⁷⁴ Hatta Kutbeddin'in babasının kendisini veliaht ilan etmesi konusunda da böyle bir davaya giriştiği görülecektir. Böylece babasının ölümüyle de her yönden meşru bir sultan olarak tahta geçmenin hesaplarını yapıyordu.¹⁷⁵ Kutbeddin bunlardan başka, 1187 yılında Selahaddin Eyyubi'nin kızı ile nişanlanmak gibi önemli bir siyasi girişimde de bulunmuştur.¹⁷⁶ O bu hareketiyle güçlü bir sultanın kuvvetini de arkasına almak istemiştir. Fakat Kutbeddin bütün bu şartları kendisinde toplasa bile, bu şartlar yeterli olmuyordu. Nihayetinde devlet erkânının da kendisini kabul etmesi, bu duruma rey vermesi gerekiyordu. Başta vezaret makamı olmak üzere devlet erkânı ise Kutbeddin'in sultan olmasına kesinlikle rey vermiyorlardı. Onun tavır ve davranışları beğenilmiyordu. Hatta sultanın veziri ve işlerinin naibi olan İhtiyareddin Hasan, Türkmenlerle Kutbeddin Melikşah'ın yakınlığından şüphelenerek, Türkmen tehlikesine karşı sultanı uyarmakta ve sultanı oğluna karşı kışkırtmakta idi.¹⁷⁷

Kutbeddin Melikşah devlet erkânına bir türlü kendisini sevdirememiş olmakla birlikte, onun büyük destekçileri ve en büyük kozu ise Türkmenlerdi. Türkmenlerle sıkı bir ittifak içersinde bulunan Kutbeddin, diğer kardeşlerine nazaran en fazla kuvveti kendisinde bulunduruyordu.¹⁷⁸ Bu kuvvetin de verdiği cesaretle saltanat için harekete geçmiştir. Diğer yandan devlet ileri gelenlerinin II. Kılıçarslan'ı oğlu aleyhinde kışkırtmaları ile baba ile oğul arasındaki ihtilaf giderilemez hale gelmiştir. Nihayet, Sultanın işlerini yürüten veziri ile oğul arasında 1188 yılında ihtilaf çıktı. Bunu müteakip Kapadokya memleketlerinde

¹⁷³ Gordlevski, s.52; Turan, II Kılıçarslan, s.697

¹⁷⁴ Kaya, a.g.e.s.36-37

¹⁷⁵ Kutbeddin gerçekten de bu düşüncesinden dolayı babasına tahakküm etmeye başladığı ilk anlarda kendisini veliaht ettirmişti. Esasında daha bu yıllarda ve önceleri babasının küçük oğul Gıyaseddin Keyhüsrev'e de yakın olduğu bilinmektedir ve muhtemelen de daha ülkenin taksimiyle birlikte Gıyaseddin veliaht olarak seçilmişti. Bu itibarla da Keyhüsrev, ilk başta babasına çok yakın bölgelerde meliklik yapıyor ve çoğu zamanını babasının yanında Konya'da geçiriyordu. Müneccimbaşı, s.27. Kutbeddin'in bilhassa bu yakınlıktan rahatsız olarak bir an önce kendi sultanlık hakkını elde etmek için ilk kez ve babasına karşı mücadeleye giriştiği tahmin olunmaktadır.

¹⁷⁶ İbn'ül-Esir, Bu evliliği bizzat II. Kılıçarslan'ın düşündüğünü, böylece veliahd ilan ettiği Kutbeddin'in hâkimiyetinde ülkeyi tekrar birleştirmek istediğini kaydeder. Ayrıca bu duruma diğer kardeşlerin karşı çıktığını da belirtir. s. 83; Turan ise bu rivayetin asılsızlığı üzerinde durmaktadır. Türkiye, s.227; Ayrıca Selçuklu meliklerinin evlilikleri hakkında geniş bilgi için bkz: Uyumaz, a.g.m. s.397-421

¹⁷⁷ Bilhassa devlet erkânı saltanat davalarında genellikle son sözü söyleyen bir kurum olarak bulunmaktaydı. Bkz: Kaymaz, a.g.m.s.100 vd.; Karş. Çay, II. Kılıçarslan, s.106; Kaya, a.g.e.s.37

¹⁷⁸ Nitekim ilk olarak saltanat davasında olan Kutbeddin'in hareketlerinde, Türkmenlerin katkısı olduğu, bilhassa Türkmen Beyi Rüstem'in bu konuda kendisine destek verdiği görülmektedir. Cahen, Anadolu, s.54

kargaşalık oldu. İki taraf arasında Kayseri’de bir çarpışma meydana geldi. Fakat Sultan’ın ihtiyarlığına saygı gösteren oğlunun askerleri, Sultan’a karşı savaşmak istemeyerek, geri çekilince, Kutbeddin Melikşah da tekrar Sivas’a çekilmek zorunda kaldı. Sultan II. Kılıçarslan ise, hiddetinden oğlunun ordusuna katılan 4 000 Türkmenin yok edilmesini istemiştir.¹⁷⁹

Bu hareketinden başarısız olarak dönen Kutbeddin Melikşah, bu kez de eniştesi, yani Sultanın damadı ve Erzincan Meliki Fahreddin Behramşah’ı (1168-1225) kendi davasına zorlayarak, Sultan ile arasını bulmasını istemiştir. Hatta bu konuda Kutbeddin Melikşah ile Fahreddin Behramşah arasında gizli bir anlaşma olduğu rivayet edilir ki, Fahreddin Behramşah da, kardeşlerin en ihtiraslı ve kuvvetlisi olan Kutbeddin Melikşah’ın, müstakbel Selçuklu sultanı olacağını, böylece de kendi arasını Kutbeddin Melikşah ile açmaması gerektiğini düşünmüş olmalıdır. Netice itibariyle, Sultan ile oğlunun arasındaki mücadelede, araya giren Fahreddin Behramşah, iki taraf arasında barış yaptırmaya muvaffak olmuştur.¹⁸⁰ Ayrıca bu anlaşma ile Sultan’ın vezirini azletmesine de yardımcı olmuştur. Nitekim oğulları ile arasını düzeltmek isteyen Sultan II. Kılıçarslan da vezirini azletmiştir. Vezir’in, görevden ayrılmasından sonra giderken, yolda Türkmenler tarafından parçalanarak katledildiği rivayet edilir¹⁸¹ de, Kayseri’de ki vezire ait 1193 tarihli kitabe, bu rivayetin yanlış olduğunu; vezirin buradan ayrıldıktan sonra Nureddin Sultanaşah’a vezir olduğu ve ancak Kutbeddin Melikşah’ın Kayseri’yi kardeşi Nureddin Sultanaşah’tan aldığı anda kardeşi ile birlikte veziri öldürdüğü anlaşılıyor.¹⁸²

Diğer taraftan bir takım rivayetlere göre, Sultan bu taksim işinden pişman olarak, devletini tekrar Kutbeddin Melikşah idaresinde birleştirmek istemiş, bu maksatla da bu oğlunu takviye maksadıyla Mısır ve Suriye hâkimi olan Selahaddin Eyyubi’nin kızı ile evlendirmeye teşebbüs etmiştir. Fakat diğer kardeşler kendi ellerindeki yerleri vermeğe yanaşmadıkları gibi, Sultanın bu olaydan sonra oğullarına iyice sözü geçmez olmuş ve oğulları arasında itibarı da kaybolmuştur. Bu nedenle Sultan, oğullarından kimin yanına varsa (son olarak gittiği Gıyaseddin Keyhüsrev hariç) pek bir kabul görmemiştir.¹⁸³ Hâlbuki Sultan II. Kılıçarslan’ın saltanatı Melikşah’a bırakmadığı, bilakis onun

¹⁷⁹ Süryani Mihael, s.281; Karş: Abu’l-Farac, s.450; Özeydın, s.402; Turan, Türkiye, s.225

¹⁸⁰ Behramşah bundan sonra da Selçuklulara taabiyetten ve sadakatten ayrılmamış ve Sultan ile oğulları zamanında da ordusu ile de Selçuklularla aynı safta mücadele etmiştir. Turan, Doğu Anadolu, s.62,

¹⁸¹ Süryani Mihael, s.281–282; Abu’l-Farac, s.450

¹⁸² İbnü’l-Esir, s.83; Turan, Türkiye, s. 225–226

¹⁸³ Müneccimbaşı, s.26; İbnü’l-Esir, 83

tahakkümünden kaçarak daha sonra, ona karşı savaşa giderken öldüğü düşünülürse, bu rivayetlerin yanlışlığı ortaya çıkar.¹⁸⁴ Ayrıca yine Haçlıların Konya muhasarasından sonra Sultanın, Fredrich Barbarossa'ya oğlundan yakınlıkla o anki durumunu anlatması da, Melikşah'ın babası üzerindeki ağır baskısını ve Sultanın da bu durumdan memnuniyetsizliğini göstermesi açısından önemli olup, bu rivayetlerin asılsızlığına başka bir delildir.

Kutbeddin Melikşah nihayet vezir İhtiyareddin Hasan'ın azledilmesiyle önündeki en büyük engeli kaldırmış oluyordu. Kutbeddin vezirin azledilmesinden kısa süre sonra, 1189 kışında, maiyetindeki Türkmenlerle beraber, Konya'ya yürüyerek babasına mensup emirleri bertaraf etmiş, kendisini zorla veliaht ilan ettirmekle birlikte, babasını da yanında esir Sultan gibi tutmuştur (1190).¹⁸⁵ Böylece devlet yönetiminde usulen babası olmakla birlikte, fiili iktidarı Kutbeddin Melikşah ele almıştır. Bir takım kaynaklarda¹⁸⁶ Kutbeddin Melikşah'ın 1189'da veliaht olduğunu söylemeleri de bu olaylarla ilgilidir.

III. Haçlı seferi Anadolu kapılarına geldiğinde Selçuklu idaresinde durum bu idi. Birazdan da görüleceği üzere; Kutbeddin Melikşah Konya'ya girdiğinde babası II. Kılıçarslan, Fredrich Barbarossa'ya anlaşma yapmak üzere elçi göndermişken, bunu öğrenen Kutbeddin Melikşah da, Alman İmparatorunun Anadolu'ya girdikten sonra kendi aleyhinde faaliyette bulunmaması için, alelacele kendi elçisini gönderecektir. Fakat daha sonra bu anlaşmaya uymayarak başta Kutbeddin Melikşah, kardeşleri ve bir kısım Türkmenler Haçlılara şaşırtıcı bir darbe vuracaklardır. III. Haçlı seferi Anadolu'ya girdiği anda Anadolu'nun siyasi durumu böyle olmakla beraber, meliklerin daha sonraki faaliyetleri, ilk olarak Haçlılarla girdikleri ilişkilerle birlikte, bunu müteakip kendi aralarındaki mücadeleler de, Haçlıların Anadolu'yu terkenden sonra olması hasebiyle daha sonra ele alınacaktır.

¹⁸⁴ Turan, Türkiye, s. 227

¹⁸⁵ Müneccimbaşı, s.27-28; Çay.a.g.e.,s.106 ; Turan, II. Kılıçarslan, s. 697

¹⁸⁶ Uzluk, Anonim Selçukname, ,s.26

2.2.2 Üçüncü Haçlı Seferi, Selçuklu Ülkesi ve Melikler

II. Kılıçarslan ülkeyi oğulları arasında taksim ettikten kısa süre sonra özellikle Kutbeddin Melikşah tarafından saltanat kavgaları başlatılmıştı. Böylece Anadolu siyasi bir birlikten yoksun halde bulunmaktaydı. Nitekim bu yıllarda Selçuklu ülkesinin hiç hazır olmadığı bir durum meydana gelmiştir. Tam bu sıralarda III. Haçlı seferi ortaya çıktığı gibi en önemli kolu da Anadolu'dan geçmeyi hedeflemiştir. Selçuklukların siyasi birlikten yoksun olduğu bu devirde Haçlılar karşısında ciddi bir siyasi karışıklık yaşanmış, onlara karşı nasıl hareket edileceği siyasi bir belirsizlik olarak kalmıştır. Daha çok Kutbeddin Melikşah'ın başına buyruk hareketleri ile Haçlılara karşı konulmaya çalışılmış, bir kısım melikler bu mücadele de yer alırken ülkenin tamamında bir birlik oluşmamıştır. Konya'yı tahrip eden Haçlıları ancak yine tecrübeli sultan II. Kılıçarslan ülkeden uzaklaşmaya razı edebilmiştir. Böylece kardeşlerin saltanat mücadelelerinin ilk ciddi neticesi de ortaya çıkmıştır. Bu sebeple önemine binaen bu haçlı seferi ve gelişimi üzerinde durulması uygun olacaktır.

Selahaddin Eyyubi'nin Hattin zaferi ve Kudüs'ün Müslümanlar tarafından fethi üzerine III. Haçlı seferi harekete geçecektir.¹⁸⁷ Özellikle İngiliz kralı Richard, Fransa kralı Philippe Auguste ve Almanya kralı Fredrich Barbarossa gibi o devrin Hıristiyan dünyasının en güçlü ve meşhur üç hükümdarı bu haçlı seferinde ön safta yer alacaklardır.¹⁸⁸ Bu üç Haçlı kralından İngiliz ve Fransız kralları Anadolu'dan geçmenin imkânsız olduğunu öğrendiklerinden deniz kıyısını tercih ederken, Alman İmparatoru ise, aralarında eski bir dostluk bulunan II. Kılıçarslan'ın topraklarından geçmeyi planlayarak karadan gitmeyi tercih etmiştir.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Kaynaklar bu durumu, "Hıristiyan dünyasına ve Avrupa'ya yıldırım gibi düşmüş ve dillerde farklı şekillerde terennüm edilir olmuştur" şeklinde belirtmektedirler. Bkz: Steven RUNCİMAN, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev: Fikret Işıltan, T.T.K., Ankara 1992, s.3; Raşit ERER, *Türklere Karşı Haçlı Seferleri*, Kaknüs yay., İstanbul 2002, s.91-92

¹⁸⁸ NOMİKU, H.A., Kriton Dinçmen, İletişim yay., 2. Baskı, İstanbul 1997, s.51; P.M HOLT, *Haçlılar Çağı-II. yy'dan 1517'e Yakınoğu*, Çev: Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt yay. İstanbul 1999, s.57

¹⁸⁹ Nitekim Türklere Almanlar arasındaki ilk dostluk münasebeti, Alman İmparatorunun akrabasından olan Saksonya Dukası Henri'nin 1171'de Anadolu yoluyla Filistin'den Almanya'ya dönüşü münasebetiyle başlamıştır. Tarsus'tan Ereğli'ye gelen Henri, Sultan'ın gönderdiği 400 kişilik bir süvari alayıyla hudutta istikbal edilmiş, oradan merasimle Aksaray'a gelerek Sultan tarafından yüksek bir kabule mahzar olmuştur. Aralarında çeşitli mevzular ve dinler üzerinde sohbetler gerçekleşmiş ve Sultan onu yolcu ederken pek çok hediye de ihsan etmiştir. Daha sonra da F. Barbarossa ile Bizans imparatoru arasında 1178 yılında İtalya'da çıkan ihtilaf dolayısıyla da, F. Barbarossa ile Sultan II. Kılıçarslan arasında elçi ve hediyeler teati olunarak bir dostluk kurulmuştur. Hatta Sultan İmparator'un kızı ile evleneceği halde kızın ölümü bu akrabalığa engel olmuştur. Turan, Türkiye, s.221

Alman İmparatoru Fredrich Barbarossa haçı kabul ettikten bir yıl sonra Bizans arazisine girmiş ve Edirne'ye gelerek bir takım siyasi faaliyetlerde bulunmuştu. Barbarossa 1189'u 1190'a bağlayan kış mevsimini Anadolu'da geçirmemek için, Edirne'de bekleyerek kışın çıkmasını tercih etmiştir.¹⁹⁰ Alman kralı Edirne'de bulunduğu sırada, kendisi ile anlaşmak için gelen Selçuklu elçileri, aynı zamanda Selçuklu ülkesindeki siyasi kargaşayı gösterir niteliktedir. Çünkü bir taraftan II. Kılıçarslan'ın elçileri Alman kralı ile anlaşma yapıp, bir takım vaatlerde bulunurken, birkaç gün sonra da, Edirne'ye Kutbeddin Melikşah'ın elçisi gelmiştir. Bu yeni elçi, II. Kılıçarslan'ın elçisine kendi emrine girmesini bildirmekle birlikte aynı zamanda Fredrich Barbarossa'ya da bir önceki vaatleri aynen tekrarlamıştır. Nitekim Kutbeddin Melikşah zorla babasına tahakküme başlayıp da, Konya'da babasıyla birlikte devlet yönetimine geçtiğinde, II. Kılıçarslan'ın elçileri çoktan yola çıkmıştı. Bu durumu öğrenen Kutbeddin de hemen harekete geçerek kendi elçilerini göndermeyi uygun bulmuştur. Buradaki amacı, her şeyden önce, Fredrich Barbarossa Anadolu'ya girdikten sonra, kendi aleyhinde faaliyette bulunmasını önlemek, kendisine karşı düşmanca bir politika izlemesine mani olmaktı. Nihayet Fredrich Barbarossa ile II. Kılıçarslan ve oğlu Melikşah'ın elçileri arasında Edirne'de meydana gelen antlaşma da, bu iki ülkenin dostluğuyla beraber, Rumların hıyanetinden bahsedilmiş ve Alman ordusunun Türkiye'den serbestçe geçmesi, kendi paraları ile erzak ve sair ihtiyaç maddelerini satın alması kararlaştırılmıştır.¹⁹¹ Buna bakarak daha Haçlı ordusu Anadolu kapılarında iken bile Selçuklu ülkesindeki siyasi bir belirsizliğin ne boyutlara ulaştığı görülmektedir.

Almanlar Selçuklularla yaptıkları anlaşmayla birlikte, Bizans topraklarından Selçuklu topraklarına girdiklerinde, Sultanın ülkesinde rahatlıkla yollarına devam edeceklerini düşünüyorlardı. Fakat bu düşünceleri gerçekleşmedi. Haçlılar güçlü bir mukavemetle karşılaştılar. Bu duruma çok şaşırın ve Filistin'e gitmekten başka bir gayesi de olmadığını söyleyen İmparator hayli hiddetlenmiştir.¹⁹² Nitekim aralarında anlaşma olmasına rağmen, Haçlılara, Türkler tarafından mukavemet gösterilmesinin bazı sebepleri

¹⁹⁰ Kaynaklarda, Barbarossa'nın mükemmel silahlı, muazzam ordusuyla birlikte 1189 yılında Regensburg'dan yola çıktığı, ikinci oğlu Fredrich ile birlikte 15 bin şövalye, 15 bin silahlı yaver, 60 bin süvari ve 100 bin piyade bulunduğu halde, Macar kralı Bela tarafından karşılandığı ve Macar ovasından geçit resmi yapılarak Bizans sınırlarına girdiği belirtilmektedir. Runciman, s.12-13; Işın DEMİRKENT, *Haçlı Seferleri*, Dünya yay. İstanbul 1997, s.150-151; KOMİSYON, *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, 3. cilt, Görsel yay, 1982, s.534; Ostragorsky, s.377

¹⁹¹ Cahen, Anadolu, s.54-55 ; Turan Türkiye, s. 221; Çay, II. Kılıçarslan, s.111

¹⁹² Öztuna II, s.452, Atçeken-Bedirhan a.g.e..s.160

vardı. Bir yandan Türkmenler, merkezi idareyi tanımayarak kendi topraklarına giren haçlılarla mücadele ederken¹⁹³, diğer yandan bir siyasi belirsizliğin hüküm sürdüğü Selçuklu ülkesindeki sultan ve melikler arasında tam bir mutabakat yoktu. Özellikle babasına tahakküm ettikten sonra Kutbeddin Melikşah bu mücadelenin başını çekiyor, sultan ve diğer meliklerden bazıları da Haçlıların ülkelerinden geçip İslam ülkelerine gitmesine razı olmuyorlardı. Ancak tüm meliklerin bu konuda ortak hareket edememesi Haçlılar karşısında kesin bir başarıyı da sağlayamıyordu.

Kutbeddin Melikşah'ın, babasına tahakküm ettikten sonra, ülke adına kararlar aldığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Haçlılara karşı Selçuklu mücadelesinin başını da Melikşah'ın çektiğini düşünmek yerinde olur. Kutbeddin Melikşah'ın başından beri, Haçlılara karşı olduğu düşünülmelidir. Çünkü Kutbeddin Melikşah babasıyla mücadeleyi ilerleterek Konya'ya girmiş ve babasına tahakküm eder durumda iken mecburiyet üzerine, Alman İmparatorunun kendisine karşı tavrı almaması için kendisi de anlaşma yaptığı halde, ilerdeki olaylar, kendisinin Haçlılarla mücadele taraftarı olduğunu gösterecektir. Ayrıca Suriye ve Mısır'da Haçlılara karşı öyle bir dini hava estirilmişti ki, 1187 yılında Selahaddin Eyyubi'nin kızıyla nişanlanan Kutbeddin Melikşah, bundan, etkilenmiş olmalıdır.¹⁹⁴ Yine bir haçlı kaynağının verdiği bilgiye göre, Konya'da, Kutbeddin Melikşah'ın sarayında, Selahaddin Eyyubi tarafından asker toplamak üzere gönderilen bir hazine mevcut idi.¹⁹⁵ Bu durum, hem Selçukluların, İslam dünyasının üzerine gelen Haçlı tehlikesine karşı mücadele etmek üzere hazırlandıklarını, hem de bu sıralarda Selahaddin Eyyubi ile Selçuklular arasında olumlu bir birlik olduğunu göstermesi bakımından son derece önemlidir. Kutbeddin Melikşah'ın Türkmenlerle de arası iyi olmakla birlikte, Haçlılar karşısında da müttefiki Türkmen reisi Rüstem idaresindeki Türkmenlerin bu savaşlarda etkili olduğu bilinmektedir. Rüstem'in bu savaştan önce ölmüş olması ihtimaliyle beraber, buradaki

¹⁹³ Kaynaklar Türkmenlerin bu durumlarını farklı şekillerde dile getirmişlerdir. Çay'a göre; Haçlılara ilk olarak mukavemet eden Türkmenlerin, merkezi idareyi tanımayan ve kendi bildiğini okuyan tavırları karşısında, hiç kimse onları Haçlılara saldırmaktan alıkoyamıyordu. Çay, II. Kılıçarslan, s.111; Ayrıca, Türkmenler topraklarına yabancı bir kuvvetin girmesine tahammül edememiş ve Haçlılarla mücadele etmişlerdir. Atçeken-Bedirhan, a.g.e.,s.160; Yine Türkmenler Haçlıların umduklarının aksine kalabalık Haçlı ordusunun üzerine davul ve boru sesleri ile birlikte saldırmış, ana ordudan ayrılan artçı birlikleri yakalayıp öldürmüş, hatta ganimet de elde etmeye başlamışlar, böylece Haçlıların çok fazla zayıat vermelerine sebep olmuşlardır.¹⁹³

¹⁹⁴ Çay, II. Kılıçarslan, s.111-112

¹⁹⁵ Turan, Türkiye, s.222; 57 no'lu dipnot

Türkmenler Rüstem'in şöhretinin de etkisiyle hâlâ Rüstem'in adamları olarak anılmaktadırlar.¹⁹⁶

Sultan II. Kılıçarslan da, her ne kadar Almanlarla anlaşmışsa da, diğer yandan Müslüman dünyasının ümitleri Selçuklu Türklerinde idi ve bir Müslüman olarak kendisi Haçlıların Müslüman ülkelerine karşı kolayca ilerlemelerine seyirci kalamazdı. Nitekim Haçlılara engel olamayarak, Konya'da Fredrich Barbarossa ile bir anlaşma yapmak zorunda kaldığı için Selahaddin Eyyubi'den özür dilemesi ve üzüntüsünü belirtmesi¹⁹⁷ de, bunun açık bir delilidir. Bir takım İslam müellifleri de Türkmenlerin haçlı ordusuna karşı mücadelelerini sultanın emri olarak göstermişlerdir.¹⁹⁸ Hatta batılı tarihçi Runciman da böyle düşünerek, bu durumu şöyle ifade etmektedir. "II. Kılıçarslan'ın bütün vaatlerine rağmen, haçlıları kendilerine hiç dokunmadan ülkesinden geçmeye bırakmak niyetinde olmadığı besbelliydi. Fakat Alman ordusunun büyüklüğü gözünü korkutmuştu. Bundan dolayı ordunun arkasına takılarak, geri kalanları yakalamaktan ve Almanları yiyecek maddesi ararken ta'ciz etmekten ileri gitmedi."¹⁹⁹ Biraz da hırsla yazılmış görünen bu satırlar, Sultan'ın mücadelenin yöneticisi olarak gösterilmesi bakımından önemlidir. Belki Sultan'ın bizzat bu Türkmen akınlarında rolü olmamış olabilir. Nitekim 1190 yılının siyasi konjonktörü içinde, Meliklerin Sultanı kısıtlaması, Türkmenlerin gerçekten başına buyruk hareketleri hadiseleri ile bu olay yorumlanmalıdır. Fakat yukarda da açıklandığı üzere Haçlılara karşı, Sultan II. Kılıçarslan'ın da bu akınlar ve mücadeleden yana olduğu da görülmektedir.

Gıyaseddin Keyhüsrev ise, babasının siyasi durumunu bilerek, onun anlaşmasına sadık olmaya çalışıyor, bir yandan da Haçlıların ellerini kollarını sallayarak geçmelerine razı olmuyordu. Özellikle kendi bölgesindeki Türkmenleri iyi kullanarak, Almanların üzerine başarıyla sevk ediyordu.²⁰⁰ Keyhüsrev Haçlılara karşı ağabeyleri ile birlikte, kahramanca savaşmış, Haçlıların geçişini zorlaştırmak için savunma planları yapmış ve gerekli

¹⁹⁶ Cahen,Türkler, s.124; Çay, II. Kılıçarslan, s.112; Turan ,Türkiye, s.223; Abu'l-Farac'da , Kutbeddin'in Türkmenlerden bir ordu topladığını belirtmekle, Türkmenlerle arasındaki olumlu ilişkiyi pekiştirmektedir. s.454

¹⁹⁷ Ramazan ŞEŞEN, *Selahaddin Eyyubi ve Devri*, İSAR yay. İstanbul 2000, s.119

¹⁹⁸ Turan, Türkiye, s.222; Baykara, Keyhüsrev, s 10

¹⁹⁹ Runciman, s.13

²⁰⁰ Baykara, Keyhüsrev, s.10

tedbirleri almıştır.²⁰¹ Hatta Haçlıların geçtiği bölgelerin hâkimi olması dolayısıyla, ağabeylerinden daha da önce davranmış olmalıdır.²⁰² Bu mücadelelerde Haçlılara karşı saf tutan önemli bir kuvvet de, Ankara Melik'i Muhyiddin Mesud kuvvetleridir. Bazı kaynaklarda Galatya kralı Melik olarak belirtilen Muhyiddin Mesud, 10 bin kişilik bir kuvvetle gelerek ağabeyi Kutbeddin Melikşah ile birlikte Haçlılara karşı direnmiştir. Muhyiddin Mesud'u da, Kutbeddin Melikşah'ın bu mücadeleye teşvik ettiği görülmektedir.²⁰³ Muhyiddin Mesud'dan başka, Çankırı ve Akşehir emirleri gibi resmi Selçuklu liderleri de, bu muharebelerde bulunmuşlardır. Fredrich Barbarossa'ya refakat etmekte olan Türk elçileri de bu sırada kendi hayatlarından endişe ettiklerinden, karşı tarafla görüşerek durumu düzeltmek bahanesiyle, Alman imparatorundan ayrılarak, Türklerin yanına dönmüş ve bir daha geri dönmemişlerdir.²⁰⁴

Haçlılar karşısında verilen tüm başarılı mücadelelere rağmen, ülke birliğinden yoksun olan Selçuklu devleti ordusu da çok fazla zayıt vermiş ve kendisinden daha kalabalık olan Haçlı ordusu karşısında direnemeyerek çekilmek zorunda kalmışlardır. Haçlı ordusunu bozamayan ve dağıtamayan Kutbeddin Melikşah liderliğindeki yorgun Selçuklu ordusu, Ilgın üzerinden Konya'ya çekilmeye ve son müdafaayı da Konya önünde yapmaya karar vermiştir. Böylece Kutbeddin Melikşah, Haçlıların sayı üstünlüğü karşısında, kuvvetlerini daha fazla yıpratmak istememiştir.²⁰⁵ Konya'ya çekilen Türk ordusunu takip eden Haçlılar, Sultanın oğulları ile savaşarak, Konya önlerine gelerek(17 Mayıs 1190) Meram bağlarında karargâh kurdular.²⁰⁶ Haçlılar, büyük Alman şehri Köln kadar genişlikte diye tarif edilen Konya şehrine girip girmemekte tereddüde düştüler. Onlar Konya'nın içerden ve dışarıdan askerlerle dolu olduğunu düşünüyorlardı. Nitekim şehrin surları ve büyüklüğünün yanında, Konya önlerinde meydana getirilen tahkimat da çok güçlü idi. Hakikaten Selçuklular, Konya önünde mânialar ve hendekler hazırlamış, ağır silahlarla ve ok yağmuru için düşmanı beklemeğe başlamışlardı. Bu durum karşısında Haçlılar, şehre hücum etmeden Kılıkya Ermeni Krallığının topraklarına geçmeyi, böylece de fazla zayıt vermeden

²⁰¹ Keyhüsrev'in Haçlılarla mücadelelerde çok fazla ismi geçmemesi, onun bu mücadelelerde bulunmadığı gibi bir sonuç çıkarmaktadır. Ancak onun bu mücadelelerde bulunduğu açık deliller bulunmaktadır. Bkz: Kaya, a.g.e.s. 30 vd.

²⁰² Kaya a.g.e.s. 24

²⁰³ Turan, Türkiye, s.223. 58 no'lu dipnot

²⁰⁴ Cahen, Türkler, s.124; Turan Türkiye, s.223; Türk Ansiklopedisi, "*Kılıçarslan II*", 22. cilt, M.E.B., Ankara 1975s.31

²⁰⁵ Öztuna,II, a.g.e.,s.452

²⁰⁶ Turan, Alman ordusunun Konya yakınında Sultan'a ait surla çevrili iki sarayını tahrip ettiği ve ırmaklarla sulanmış bir bölgeye geldiklerinden yola çıkarak, burasının Meram olduğunun anlaşıldığını belirtmektedir. Türkiye, s.223 ; Krş. Çay, II. Kılıçarslan, s.112

yollarına devam etmeyi düşündüler. Ancak, erzak sıkıntısı, gidecekleri yolun müsait olmaması ve Türklerin kendilerine yol boyunca rahat vermeyecekleri fikrinden hareketle savaşa karar vermişlerdir.²⁰⁷ Bu sırada Sultan II. Kılıçarslan'ın, Alman İmparatoru ile görüşme imkânları aradığı, fakat bir sonuç alamadığı da kaydedilmektedir.²⁰⁸

Haçlıların savaş planına göre; İmparatorun oğlu Suap dukası şehre saldıracak, İmparator da dışarıdaki Türk kuvvetleri ile savaşacaktı. Nitekim Haçlıların hendekleri ve surları aşmak için giriştiği ilk hücumlar, Türklerin şiddetli müdafaaları ile karşılaştı ve püskürtüldüler. Fakat daha sonra İmparator ovada savaşırken, Suap dukasına ait birlikler, surları aşarak içeri girmeye muvaffak olmuşlardır. Şehre giren Haçlılar, Konya savaşlarında (18-23 Mayıs 1190), müthiş bir yağmada bulunmuşlardır.²⁰⁹ Şehirde birçok insan öldürmekle birlikte, ele geçirdikleri ganimetler ile de açlıktan ve sıkıntıdan kurtulmuşlardır. Ayrıca bir yandan da çarşıları yıkarak tahrip edilmişlerdir.²¹⁰

Kutbeddin Melikşah bu şekilde kenti korumak isterken yenilerek, başkentini de tahrip edilmesine sebep olmuştur.²¹¹ Bunun neticesi olarak durumu sarsılmış ve genç şehzadeyi diğer kardeşleri de sebep olduğu acı olaylardan dolayı suçlamışlardı. Bu arada durumu düzeltme işi, oğlu Kutbeddin Melikşah ile kaleye(Alaaddin Tepesi) çekilen Sultan II. Kılıçarslan'a düşmüştü. Nitekim Sultan bulunduğu kaleden kabahatinin oğlunda olduğunu, kendisinin de mağdur durumda bulunduğunu eski dostu Fredrich Barbarossa'ya bildirerek anlaşma teklif etti.²¹² Bu anlaşma teklifi karşısında ise Alman İmparatoru “gayesinin Kudüs'e varmak olduğunu, Sultan'ın ülkesini işgal maksadı taşımadığını, sebepsiz yere iki taraftan da çok kan aktığını” bildirmiştir. Ayrıca Türklerle mücadele etmenin tehlikelerini de gördüğünden ve bir an önce hedefine varmak istediğinden, bu anlaşmayı, oğlu şehir içinde savaşır olduğu halde kabul etmiştir. Bu anlaşma ile İmparator serbest geçiş hakkı elde etmekle birlikte, yanına yolda beraberinde bulundurmamak için yirmi beş Selçuklu

²⁰⁷ Turan, Kılıçarslan II, s.698

²⁰⁸ Cahen, Türkler, s. 124

²⁰⁹ Çay, II. Kılıçarslan, s.112; Atçeken-Bedirhan, a.g.e.,s.160; Cahen, Türkler, s.124; Türk Ans. Kılıçarslan II, s.31

²¹⁰ Bu hadiseden 10 yıl sonra yapılan Altunaba vakfiyesi, Eski çarşı yanında, Yeni çarşının mevcudiyeti bu tahribatın neticesi olmak icap eder. Turan, Kılıçarslan II, s.698

²¹¹ Nitekim Haçlılar daha Konya'ya ilk gelişlerinde Meram'a gelerek, Sultan'a ait iki saray'ı da tahrip etmişlerdir. İbn-i Kesir, El-Bidaye Ve'n-Nihaye, *Büyük İslam Tarihi*, 13. cilt, Çağrı yay, s.52

²¹² Türk Ans. Kılıçarslan II, s.31; Cahen, Anadolu, s. 56

emirinin de rehin alınmasını sağladı.²¹³ Selçuklularla anlaşma yaparak serbest geçiş hakkı elde eden Haçlı ordusu, Konya ordugâhında beş gün kaldıktan sonra, Karaman'dan Türk topraklarını terk etmiş ve böylece Kılıkya Ermeni Krallığı topraklarına girmişlerdir.²¹⁴

Kardeşler arasındaki saltanat mücadelelerinin en acı neticelerinden birisi de, yukarda uzunca anlatıldığı üzere III. Haçlı seferinin etkileri olmuştur. Bu sefer esnasında meliklerin her biri kendi kararlarını vermekle Haçlılara karşı bir birlik oluşturulamamış, özellikle Kutbeddin'in başına buyruk hareketleri ile Anadolu Selçuklu ülkesi büyük zayıflar vermiştir. Birçok insanın ölümüyle beraber, başta başkent Konya olmak üzere birçok şehir de tahrip olmuştur.

2.2.3. Sultan II. Kılıçarslan Zamanında Meliklerin Saltanat Mücadeleleri

Kutbeddin Melikşah, başına buyruk hareketleri neticesinde, Selçuklu ülkesinin ve bilhassa Konya'nın Haçlılar tarafından tahrip edilmesine sebep olduğu için, kardeşlerinin ağır eleştirilerine maruz kaldığı gibi, kendi durumunu da sarsmıştır. Bilhassa Ankara meliki Muhyiddin Mesud bu konuda Melikşah'a eleştirilerde bulunmuştur. Ayrıca Mesud kendisinin Melikşah tarafından, Akşehir'deki Haçlı mücadelelerine teşviki münasebetiyle, buraya gelişinde kendisine bir takım vaatlerde bulunulduğunu, ancak beklediğinin aksi bir durumla karşılaşarak, Haçlıların büyük sarsıntılar meydana getirdiğini belirterek, Melikşah'a sitemde bulunmuştur.²¹⁵ Fakat Kutbeddin Melikşah, Haçlıların Selçuklu ülkesini terk etmelerinden sonra da, babasına tahakküm etmeye devam etmiştir. Bu sayede de babası yanında olduğu halde ve onun namına, fakat gerçekte saltanatı kendi hesabına sağlamak üzere kardeşlerini bertaraf etmek için, ihtiyar sultanı yanında sürükleyerek harekete geçmiştir.²¹⁶ Bu sebeple de kardeşlerine karşı tekrar mücadeleye girişmiştir.

²¹³ Kutbeddin Melikşah'ın bu yirmi beş emiri, nefret ettiği emirlerden seçtiği bildirilmektedir. Nihayet Kılıkya Ermeni topraklarına girdikten sonra İmparator, Türkmenlerin yolda çapullarına engel olamadığı bahanesiyle, bu emirleri zincire vurmuş ve öldürmüştür. İbn'ül-Esir, s.52

²¹⁴ Süryani Mihael, s.285; Turan'a göre, bazı kaynakların, Almanların Konya'ya sahip olmakla beraber, şehre girmeyip, surlar dışındaki mahallelerde ikamet ettiklerini ifade etmeleri, yapılan anlaşma sonucu Almanların esas kuvvetlerinin durdurularak şehre sokulmadığı ve buradaki işgalin de Suap dukasının emrindeki kuvvetlerin şehre ilk girişlerine ait olduğu şeklinde anlaşılmalıdır. Turan, Kılıçarslan II, s.698

²¹⁵ İbrahim Hakkı KONYALI, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s.52; Karş: Cahen, Anadolu, s.56; Turan, Türkiye, s.223 de 58 no'lu dipnot

²¹⁶ Turan, Türkiye, s.227

Kutbeddin Melikşah böylece babasını hükmü altına aldıktan ve Haçlı gailisini de tüm olumsuzluklarına rağmen atlattıktan sonra, kardeşlerine karşı mücadelesine devam etme niyetindeydi. Memleketi kendi elinde toplamak için çalışan Kutbeddin, ilk olarak Malatya Meliki olan Mu'izzeddin Kayserşah'ı sıkıştırmaya başlamış ve onun üzerine yürüyerek Malatya'ya girmiştir. Ancak burada çok kısa bir süre kalabilmiştir. Çünkü ağabeyinin bu hareketi karşısında Mu'izzeddin Kayserşah, derhal Selahaddin Eyyubi'ye sığınmış (Eylül 1191) ve kardeşinin, babasına hükmederek, kendisinin memleketini elinden almak istemesini şikâyet etmiştir. Eyyubi hükümdarının yanında bir müddet kalan Mu'izzeddin Kayserşah, Selahaddin Eyyubi'nin yeğeni olan Melik Adil'in kızıyla evlenerek ve Selahaddin Eyyubi'nin Kutbeddin Melikşah'a gönderdiği mektup sayesinde 1191 sonlarında Malatya'ya dönebilmiştir. Bu sayede memleketine dönebilen Mu'izzeddin Kayserşah, artık kendisine karşı cesareti kırılan Melikşah'tan kurtulmuştur.²¹⁷ Mu'izzeddin Kayserşah artık bu konumunun (Eyyubi Meliki'nin damadı olmasının) avantajıyla bundan sonra diğer kardeşlerine karşı da, daha rahat davranabilmiştir. Bu sebeple olsa gerek ki Gıyaseddin Keyhüsrev de gurbet yolculuğunda bu kardeşinden umutlanmıştır, ama beklediği desteği görememiştir. Rükneddin Süleymanşah da kardeşlerinin büyük çoğunluğunu itaat altına aldığı halde, Mu'izzeddin Kayserşah'a ancak 1200²¹⁸ yılında boyun eğdirmiştir.

Kutbeddin Melikşah bundan sonra, muhtemelen meşruiyetini göstermesi bakımından mücadelesine babasını da dâhil edecektir. Gerçekten Kutbeddin bundan sonra babası yanında olduğu halde Kayseri'ye yürümüş ve şehri kuşatmıştır. Kutbeddin Melikşah'ın neden ilk başlarda, Nureddin Sultaşah ile mücadeleye giriştiği akla gelmektedir. Nitekim Kutbeddin Melikşah babasına karşı iki kez mücadeleye girişmiş ve karşısında ise en büyük engel olarak tecrübeli vezir İhtiyareddin Hasan çıkmıştı. Ancak onun bir şekilde azledilmesini başardıktan sonra Konya'ya girebilmişti. Azledilen vezir ise, Konya'dan uzaklaştırılınca Kayseri Meliki Nureddin Sultaşah'ın yanına giderek hizmetine girmişti. Şüphesiz daha önce de varlığından rahatsız olduğu ve kendisine muhalif olan İhtiyareddin Hasan gibi tecrübeli bir vezir Kutbeddin Melikşah için olumsuz bir durumdu. Muhtemelen Kutbeddin Melikşah İhtiyareddin'in vezirlik yaptığı Kayseri melikliğinin tehlikeli bulmuş olsa gerektir. Nihayet ilerleyen yıllarda Kutbeddin Melikşah, zaman zaman kardeşi Kayseri

²¹⁷ Kutbeddin Malatya'ya ancak Kayserşah'ın Eyyubi ülkesinde olduğu müddet zarfında (Ramazan 587-Eylül 1191 ile Zilkade 587 Kasım-Aralık 1191 arasında)geçici bir süre sahip olabilmiştir. Kaya a.g.e.s.39, 246 no'lu dipnot, Ayrıca karşı: Turan, Türkiye, s.227; Cahen, Anadolu, s.57

²¹⁸ Abul' Farac, s 474; Müneccimbaşı, s.29-30

Meliki Nureddin Sultanşah'ı ziyaret ettiğinde ve kendisine yardım vaadlerinde bulunduğu da tecrübeli vezir, kendisine Kutbeddin Melikşah'a inanmaması ve ondan sakınması konusundaki tavsiyelerde bulunmuştur.²¹⁹ Bu da bu düşüncesinde Kutbeddin'in ne kadar haklı olduğunu göstermektedir. Ayrıca II. Kılıçarslan ülkeyi oğulları arasında taksim ettiğinde, Aksaray ve Sivas Kutbeddin Melikşah'a düşerken, Kayseri²²⁰ Nureddin Sultanşah'a verilmiştir. Kutbeddin Melikşah'ın ilk başlarda elindeki topraklara bakıldığında Kayseri'nin Kutbeddin Melikşah'a ait olan Aksaray ve Sivas'ın tam ortasında kaldığı görülür ki, Kutbeddin Melikşah'ın Kayseri'yi almak istemesinin önemli bir sebebi de bu olsa gerektir.

Kutbeddin Melikşah'ın Kayseri kuşatması ilginç bir olayla kesilmiştir. Kutbeddin Melikşah'ın tasallutundan bıkan ihtiyar sultan II. Kılıçarslan, Kutbeddin Melikşah'ın Kayseri kuşatması esnasında bir fırsatını bularak kaçmış ve Kayseri Meliki Nureddin Sultanşah'ın yanına gelmiştir. Bunun üzerine Kutbeddin Melikşah, hızla kuşatmayı kaldırmış, babasının bu hareketine hiddetlenerek hemen Konya'ya dönüp aleni olarak istiklalini ilan etmiş ve kendi adına hutbe okutturmuştur.²²¹ II. Kılıçarslan'ın yanına kaçtığı oğlu Nureddin Sultanşah da İhtiyar sultanı kendi hesabına kullanmak, kendi emellerine alet etmek istemiştir. Nureddin Sultanşah bu konuda sultanı fazla sıkıştırmaya başlayınca, sultan, "mel'un"²²² diye hitap ettiği bu oğlunun da yanından kaçarak, Uluborlu Meliki olan Gıyaseddin Keyhüsrev'in yanına gitmiş ve ancak huzuru bu oğlunun yanında bulmuştur.²²³

²¹⁹ Turan, Türkiye, s.227-228

²²⁰ Kayseri şehri Türklerin Anadolu'yu fethini müteakip 1084 tarihinden 1162 yılına kadar Danişmendliler idaresinde bulunmuştur. Ancak 1162 yılında II. Kılıçarslan tarafından Selçuklu topraklarına katılmıştır. Fakat bu tarihten sonra da uzun yıllarca bu bölgeler Anadolu'nun mülki-idari taksimatında Danişmend ili olarak adlandırılmaya devam edilecektir. AHMET NAZİF EFENDİ, *Mirat-ı Kayseriyye, Kayseri Tarihi*, Haz: Mehmet Palamutoğlu, Kayseri 1987, s. 62-63

²²¹ İbrahim Hakkı KONYALI, *Aksaray Tarihi I*, İstanbul 1974, s.307; İbnü'l-Esir, s.82, Melikşah'ın bu saltanatı az sürdüğü ve babası hayatta iken de meşru sayılmadığı için kabul görmemiş ve böylece Selçuklu sultanları arasında da zikredilmemiştir. Turan, Türkiye, s.228

²²² İbnü'l-Esir olayları çok karıştırmakla, Sultanın bu melun oğlunun Mahmud(Nureddin) olduğunu ve onu Kayseri de kuşatırken hastalanarak öldüğünü belirtir İbnü'l-Esir, s.83. Hâlbuki Kayseri'yi kuşatan büyük kardeş Kutbeddin (babasına tahakküm eder olduğu halde) iken, Sultan'da Gıyaseddin Keyhüsrev ile Aksaray'da Melikşah'ı kuşatırken ölmüştür. İbnü'l-Esir'in bu rivayeti, bu iki olayın birbirine karışmasından olmuştur.

²²³ Münecimbaşı, s.28; Abu'l-Farac, s.463; İbnü'l-Esir, s.82 gibi kaynaklar, Sultan'ın Gıyaseddin Keyhüsrev'den iyi muamele ve iltifat gördüğünü belirtirler.

Kaynaklar²²⁴ Sultanın Nureddin Sultanşah'ın yanından ayrıldıktan sonra, oğullarının bulunduğu yerleri bir bir dolaştığını kendisine destek aradığını, fakat oğullarının kendisinden sıkıldığını ve yüz çevirdiğini belirtirler. Sultanın en son Uluborlu'ya geldiğini ve burada ancak en küçük oğlu Keyhüsrev'den saygı, izzet ve ikram gördüğünü ve bundan sonra da umutlarını ona bağlayarak tahtın varisi olarak bu oğlunu veliaht ilan ettiğini kaydederler. Fakat hiçbir yerde, II. Kılıçarslan'ın Kutbeddin, Nureddin ve Keyhüsrev'den başka bir oğlu ile buluştuğu ismen zikredilmez ve dolaştığı yerler kaydedilmez. Ancak kanaatimize göre, II. Kılıçarslan mel'un diye hitap ettiği Kayseri melikinden kurtulduktan sonra direkt olarak Uluborlu'ya, hususi bir sevgiye mazhar olan Keyhüsrev'in yanına gelmiştir. Nitekim yukarda Keyhüsrev'in daha ülkenin taksimi esnasında dahi veliaht ilan edilme ihtimali olduğu belirtilmişti. En azından onu kendisine yakın tutuyor, bu küçük oğlu Keyhüsrev de Uluborlu meliki olduğu yıllarda bile çoğu zamanını Konya'da geçiriyordu.²²⁵ Hatta en büyük oğul Kutbeddin'in saltanat mücadelesine başlamasının bir nedeni de bu olsa gerektir.

II. Kılıçarslan'ın en küçük oğlu olan Gıyaseddin Keyhüsrev, ülkenin taksim edilmesi neticesinde, Uluborlu ve Kütahya bölgesine melik tayin edilmişti.²²⁶ Meliklik bölgesinde dâhilde ve hariçte birçok başarı sağlamıştı. Nihayet babasının da özel bir sevgisine mazhar olmuş ve özellikle II. Kılıçarslan'ın Kutbeddin ve Nureddin'den kurtulmasından sonra veliaht ilan edilmiştir.²²⁷ Diğer taraftan Melikşah da, kendisini Konya'da sultan ilan etmişti. Ancak Sultan II. Kılıçarslan bu gayri meşru ilanı kabul etmeyerek, Gıyaseddin

²²⁴ İbnü'l-Esir, s.82; Süryani Mihael, s.289; Müneccimbaşı,s.26; Turgal.a.g.e.,s.21; Karş; Kaya da, sultanın bu şekilde evlatları arasında dolaşarak nabız yokladığını ve onlar arasında bir uzlaşma sağlamaya çalıştığını savunur. Bununla birlikte, Keyhüsrev'in veliaht seçilmesinde, sadece sultana gösterdiği izzet ve ikramın sebep olmadığını, kardeşleri arasında en küçüğü olmasının yanı sıra akıl, adalet ve şahsi kabiliyetinin de etkili olduğunu, II. Kılıçarslan'ın da Keyhüsrev lehinde gelişen bir takım olumlu düşüncelerinin bu durumda etkili olduğunu belirtir. Kaya, a.g.e.s. 39

²²⁵ Müneccimbaşı,s.27

²²⁶ Bazı kaynaklar onu, Konya meliki olarak da gösterirler. İbnü'l-Esir, s.83; Müneccimbaşı,s.25; Turgal.a.g.e.,s.20; Aksarayı, s.23; Ancak Turan'a göre bu durum Gıyaseddin Keyhüsrev'in ilerleyen yıllarda Sultan II. Kılıçarslan tarafından veliaht olarak ilan edilmesi ile alakalı olarak düşünülebilir. Turan, Keyhüsrev I, İ.A. s.613; Fakat bunun yanı sıra, Konya'nın batısındaki Teke köyünde bulunan, bir kitabe ile Gıyaseddin Keyhüsrev'in Uluborlu alınmadan önce Konya batısının meliki olarak tayin edilmiş olduğu ve ilerde Uluborlu alındıktan sonra da bu bölgede meliklik yaptığı anlaşılır. Nitekim gerçekten de, Uluborlu 1182'de fethedilince, batının önemli bir merkezi olması hasebiyle, Gıyaseddin Keyhüsrev'in Uluborlu'ya yanında atabeyi, hocaları, diğer idare kadrosu ile birlikte gönderildiği görülecektir. Baykara, Keyhüsrev.8-9. Bu şekilde bazı yazarların taksim olayında Gıyaseddin Keyhüsrev'i Konya'da melik olarak göstermeleri bir anlam kazanır.

²²⁷ Her ne kadar Keyhüsrev'in önceki yıllarda veliaht ilan edilmesi muhtemelse de, II. Kılıçarslan'ın yeni durumunda bu veliahtlığı pekiştirmek istediği ve artık Gıyaseddin Keyhüsrev'in kesin bir şekilde veliaht ilan edildiği düşünülmelidir. Nihayet II. Kılıçarslan, Keyhüsrev'i devlet ileri gelenlerinin önünde veliaht ilan etmiş, vasiyetini belirttikten sonra devlet adamlarından da ona tabi kalacaklarına dair söz almıştır. Arkasından on gün sürecek eğlenceler tertip edilmiştir. İbn-i Bibi, s.21 vd.

Keyhüsrev ile birlikte Konya üzerine, tahtı Kutbeddin Melikşah'ın elinden almak üzere harekete geçmiştir. Bu hareket içerisinde önemli bir Türkmen kuvveti de Sultan ve Gıyaseddin Keyhüsrev ile hareket etmiştir.²²⁸ Konya halkının İhtiyar sultana bağlılığının da etkisiyle, Sultan ve Gıyaseddin Keyhüsrev'e karşı gelemeyeceğini anlayan Kutbeddin Melikşah, önce Aksaray'a çekilmek zorunda kalmıştır. Daha sonra burasının da kuşatılması ve Keyhüsrev'in emrindeki Türkmenlerin hareketi üzerine, Kutbeddin Melikşah bu kez Kayseri'ye çekilmek zorunda kalmıştır. Gıyaseddin Keyhüsrev onu yine takip etme niyetinde idi ki, bu sırada ihtiyar sultanın hastalandığı haberi kendisine ulaşmıştır. Bunun üzerine Gıyaseddin Keyhüsrev babasını Konya'ya götürmek istemiş ve hemen Ereğli üzerinden yola çıkılmıştı ki, II. Kılıçarslan seksen yaşına yaklaştığı halde vefat etmiştir. (Ağustos 1192).²²⁹ Gıyaseddin Keyhüsrev babasının cenazesini ilaçlatmış ve bir mahfe ile Konya'ya doğru yola devam edilmiştir. Gıyaseddin Keyhüsrev şehre girene kadar babasının öldüğünü gizli tutmuş, ancak şehre girip kaleyi aldıktan sonra açıklamış, böylece kendisine karşı olabilecek herhangi bir olumsuzluğu engellemiştir. Şehrin ileri gelenlerini yanına çağırarak bağlılık yemini alan Gıyaseddin Keyhüsrev, babasının ölümü haberinin ardından da Sultanlığını da ilan etmiştir.²³⁰

Tahta çıktığında 40 yaşlarında bulunan Sultan II. Kılıçarslan yaklaşık 40 yıllık saltanatında, Anadolu'da Türk vatanının kökleşmesinde, Türk ve İslam medeniyetinin yerleşmesinde büyük hizmetleri geçmiştir. Bilhassa 1157 yılında Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra, giriştiği uzun mücadelelerde bir yandan iç meseleleri hallederken, diğer yandan da güçlü ittifakları çözmüş, her birerini etkisiz hale getirmeyi başarmıştır. Askeri ve siyasi başarılarının yanı sıra tüm tebaasına karşı şefkati, birçok gayrimüslimin dahi kendisinden iftiharla bahsetmesine neden olmuştur.²³¹ Yaptırması olduğu kültürel eserler hatta yeni kurulan şehirler ile Anadolu'nun imarında başrol

²²⁸ Keyhüsrev meliklik yaptığı bölgedeki uç Türkmenleriyle iyi münasebetlerde bulunmuştu. Haçlılara karşı bunlardan fayda gördüğü gibi, babası ile Konya'ya yürüdüğünde de bu Türkmenler kendisi ile birlikte hareket etmiş ve Kutbeddin ile beraber olan Rüstem'in Türkmenlerine de darbe indirmişlerdir. Cahen, Anadolu, s.57

²²⁹ Süryani Mihael, s.289; Müneccimbaşı,s.27, Karş; Atçeken – Bedirhan, a.g.e.,s.161; Kaya, a.g.e.s.42

²³⁰ Bu hareketleri kendisinin babasını zehirlediği yönündeki dedikodulara sebep olmuş, özellikle Süleymanşah taht mücadelesi verirken bunu bir propaganda aracı olarak kullanmıştır. Anonim Selçukname, s. 26; Turan, Türkiye, s.244; Kutbeddin Melikşah Konya'yı ve tahtı kaybettikten sonra ve Sultan'ın ölümü ile birlikte Gıyaseddin Keyhüsrev'in sultanlığını ilan etmesinden sonra da Sivas ve Aksaray'ı muhafaza etmiştir. Bazı kaynaklarda babasından hemen sonra öldüğü rivayetlerinin aksine bir müddet daha yaşadığı, ilerde bahsedileceği üzere mücadelelerine de devam ettiği anlaşılmaktadır. İbn'ül-Esir, s.84; Müneccimbaşı, s.28; Cahen, Anadolu, s.58; Turan, Türkiye,229 Ancak bundan sonra Gıyaseddin Keyhüsrev ile karşı karşıya gelmediği görülecektir.

²³¹ Süryani Mihael, II. Kılıçarslan'ın 1181ve 1182 yıllarında Malatya ziyaretinden bahsederken, Sultan'ın ne denli müsamahalı ve yüksek vasıflara sahip olduğundan bahseder. s.263-264

oynamıştır. Tüm savaş ve istilalara rağmen iktisadi gelişmeler ve zirai istihali artırmak için türlü tedbirler almış ve ilk defa altın sikkeyi Anadolu Selçuklu ülkesinde bastırmıştır. Böylece düşman ve tehlikelerle dolu bir ülkeyi genişletip kuvvetlendirerek, rakiplerini ezmiş, siyasi birlik ve beraberliğe emniyete sahip bir ülke vücuda getirmiştir. Sultan bütün bu olumlu gelişmelere rağmen, ülkeyi evlatları arasında taksim etmesini müteakip, ihtiyarlık yıllarını çok sıkıntılı bir durumda geçirmek zorunda kalmıştır. Kardeşlerin kendisine karşı ve birbirleriyle mücadeleye girişmeleri, böylece itaatten de ayrılmaları neticesinde, hiç hak etmediği acılar yaşamasına sebep olmuştur. Ama her şeye rağmen ölmeden evvel payitahtı Konya'yı ele geçirerek, veliahdı Keyhüsrev yanında olduğu halde vefat etmesi onun için en büyük teselli olsa gerektir.²³² Keyhüsrev tahta oturmakla birlikte ne yazık ki, evlatlar arasındaki mücadeleler sona ermemiş, II. Kılıçarslan'ın ölümünden sonra da bu mücadeleler bir müddet daha devam etmiştir.

²³² II. Kılıçarslan'ın bu şekilde ölmeden önce son anlarında Konya'yı ele geçirip, veliahd ilan ettiği Keyhüsrev'in onun ölümüyle birlikte tahta oturması, Selçuklu ülkesinde ortaya çıkabilecek daha ciddi bir buhranı engellemiştir. Keyhüsrev babasının ölümünü gizleyerek, önce tahta oturmuş, daha sonra saltanatını ilan etmiştir. İbn'ül-Esir, s.83; Turan, Türkiye, s.239

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. II. KILIÇARSLAN'DAN SONRA KARDEŞLER ARASINDAKİ MÜCADELELER

3.1. Gıyaseddin Keyhüsrev'in İlk Saltanatı ve Mücadeleler

Gıyaseddin Keyhüsrev, II. Kılıçarslan'ın vefatından sonra Konya'ya gelerek tahta oturmuş ve sultanlığını ilan etmişti. Keyhüsrev saltanatı elde etmekte hiçbir zorlukla karşılaşmamıştır. Çünkü babası tarafından veliaht ilan edilmekle birlikte, devlet erkânından da kendisine bağlı kalacakları hususunda söz alınmıştı. Ayrıca Sultan, Keyhüsrev'in yanında iken ölmüş ve bu durumdan diğer kardeşlerin haberi olmamıştı. Keyhüsrev ise ancak durumunu sağlamlaştırıp, sultanlığını ilan ettikten sonra diğer kardeşlere haber verdiğinden, kardeşlerden gelebilecek muhtemel bir tehlike de böylece atlatılmıştır. Bundan başka, devlet erkânından tekrar bağlılık yemini alan Keyhüsrev'e, Türkmen uç beyleri de taziye ile birlikte bağlılıklarını bildirmişlerdir.²³³ Kardeşlerin bu dönemde kendi meseleleriyle meşguliyetleri ve birbirleriyle mücadele halinde olmaları da Keyhüsrev'in ilk yıllarında rahat hareket edebilmesini temin etmiştir. Özellikle en büyük ve en ihtirash kardeş Kutbeddin Melikşah aslında her an sultanlık için harekete geçebilirdi. Ama Melikşah bu sıralarda daha çok diğer kardeşleriyle mücadele halinde olmuş ve bu mücadeleler esnasında da 1196 yılında vefat etmiştir. Diğer taraftan Ankara meliki Muhyiddin Mesud'un bu sıralarda Kastamonu ve Bolu'nun fethiyle uğraşması, Tokat meliki Rükneddin Süleymanşah'ın da Orta ve Doğu Anadolu'da kardeşlerini itaate almakla meşgul olması, hatta bu son iki kardeşin daha sonra da, birbirlerine karşı mücadeleleri, Gıyaseddin Keyhüsrev'e geçici de olsa bir fırsat vermiştir. Böylece en güçlü kardeşlerden gelebilecek tehlike bir süre atlatılmıştır.²³⁴ Gıyaseddin Keyhüsrev bu rahat günlerinde Bizans'a karşı bir takım başarılar kazanmıştır. Ayrıca kardeşlerinin melik oldukları bölgelere de herhangi bir harekette bulunmamış, kendi hâkimiyetini de onlara kabul ettirememiştir. Rükneddin Süleymanşah tahtını elinden alana kadar da, bu hal devam etmiştir.

²³³ Kaya, a.g.e, s.42

²³⁴ Osman TURAN, '*Keyhüsrev I*', *İA*, 6. cilt, MEB. Yay. İstanbul 1988, s.614, a.g.e.s.163

Gıyaseddin Keyhüsrev'in, Sultan II. Kılıçarslan'ın ani ölümü üzerine Konya tahtına çıkması neticesinde, kardeşleri Gıyaseddin Keyhüsrev'in sultanlığını tanımamakla birlikte, kendilerini de resmen sultan ilan etmeye çekinmişlerdir.²³⁵ Kitabe ve sikke gibi hâkimiyet sembolü sayılabilecek unsurlardan anlaşıldığına göre, hiçbirisi saltanat ve hukuk kaidelerini çiğnememiş, sultan ünvanı kullanmamış böylece meşruiyet kaidelerine bağlı kalmışlardır. Diğer yandan Keyhüsrev'in daha II. Kılıçarslan'ın son yıllarında veliaht ilan edilmesinden itibaren, özellikle hükümdarlığa intisabı neticesinde, meliklerin memnuniyetsizlik göstererek Rükneddin Süleymanşah etrafında birleştikleri de rivayet edilmektedir. Fakat akıl ve zekâda ergin olan Süleymanşah, bu durumu kabullenmemenin babalarına isyan manasına geleceğini bildirerek, meşruiyet sınırları dışına çıkılmaması konusunda dikkatli davranmıştır. Onun teşvikiyle böylece kardeşler kendi bölgelerine dönmüşlerdir. İbn-i Bibi'nin naklettiği bu rivayet,²³⁶ saltanat hukukuna riayet edilmesi ile birlikte aslında Süleymanşah'ın şartlar olgunlaşmadan yapılacak bir hareketin başarı getirmeyeceğini bilmesiyle ilgili olsa gerektir. Nitekim Süleymanşah gerçekten de, ileriki saltanat mücadelelerinde bu türden tüm tedbirleri düşünmüş, ancak şartlar uygun hale gelince harekete geçmiştir.

3.1.1. Kutbeddin Melikşah ve Saltanat Mücadeleleri

Meliklerin en ihtiraslısı olan Kutbeddin Melikşah'ın babalarının ölümünden sonra Konya tahtı için harekete geçmediği görülmektedir. O daha çok Orta Anadolu'da hâkimiyet mücadelesine girerek, özellikle bazı kardeşleriyle mücadele etmekten öteye gidememiştir. Kutbeddin Melikşah, tahtı ve Konya'yı, babası ve onunla hareket eden en küçük kardeşi Gıyaseddin Keyhüsrev'e karşı kaybettikten ve babasının ölümüyle de Konya ve Selçuklu tahtına Gıyaseddin Keyhüsrev sahip olduktan sonra, Sivas ve Aksaray'ı muhafaza edebilmiş, Elbistan meliki Tuğrulşah ve Kayseri Meliki Nureddin Sultanaşah ile de ilişkileri devam etmiştir. Kaynaklar²³⁷ Melikşah'ın babasından kısa süre sonra, öldüğüne dair ifadelerde bulunmaktaysalar da, onun bir süre daha yaşadığı ve kardeşleriyle mücadele ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim birazdan görüleceği üzere Nureddin'in, Kutbeddin Melikşah tarafından öldürüldüğü bilindiğine ve Nureddin'in Süryani Mihael'in²³⁸ kaydında geçen Ermeni kralı II. Leon ile mücadelesinin 1195 yılında olduğuna göre, Kutbeddin Melikşah

²³⁵ Ali SEVİM, '*Keyhüsrev I'*', *DİA*, 25. cilt, Ankara 2002, s. 347

²³⁶ İbn-i Bibi, s.23 vd.

²³⁷ İbn'ül-Esir, s.84; Münecimbaş, s.28; Cahen, Anadolu, s.58

²³⁸ Süryani Mihael, s.291

hala bu tarihte hayattadır. Yine 1196 yılında, Kayseri’de, Melikşah adına basılmış bir sikke²³⁹ de bunun delilidir. Ayrıca eski bir takvim de, Melikşah’ın Nureddin’i 1196 yılında öldürdüğünü kaydediyor.²⁴⁰

Kutbeddin Melikşah’ın, Keyhüsrev’in saltanatı sırasında Muğiseddin Tuğrulşah’a ait olan Elbistan’a saldırdığı görülmektedir. Büyük kardeşi Kutbeddin Melikşah kadar güçlü olmadığı anlaşılan Tuğrulşah, ona yalnız başına karşı koyamayacağını bildiğinden, Kilikya Ermeni Kralı ile anlaşma yoluna gitmiştir. Buna göre Muğiseddin Tuğrulşah, Ermeni Kralı Leon,’un vasallığını²⁴¹ kabul ederek, ondan sağladığı yardımlarla Kutbeddin Melikşah’a karşı koyabilmiştir. Böylece Kutbeddin Melikşah buradan eli boş dönerek, Tuğrulşah bu hücumu atlabilmiştir.(1194–1195)²⁴²

Bundan başka Kutbeddin Melikşah’ın Kayseri meliki Sultanşah ile de mücadele içine girdiği görülmektedir. Melikşah, kendisine ait olan Sivas ve Aksaray arasında sefer yaparken, yolunun üzerinde olmamasına rağmen kardeşi Nureddin’in memleketi Kayseri’ye de uğrar ve görünüşte kendisine sevgisini gösterirdi. Hâlbuki gerçek niyeti onun mülkünü elinden alarak, onu yakalamak ve gadretmekti. Kardeşi de onu karşılamaya çıkar ve çekinerek onunla bir araya gelirdi. Nihayet kardeşinin sevgi gösterilerinden sonra kendisinden emin olmuştu.²⁴³ Diğer yandan, önce Sultan II. Kılıçarslan’ın, şimdi de Nureddin’in veziri olan İhtiyareddin Hasan ise Nureddin Sultanşah’ı, Melikşah’a inanmaması ve ondan sakınması konusunda tavsiye etmiştir. Gerçekten de Melikşah, son bir seyahatinde kardeşi Nureddin ile Kayseri dışında buluşmuş ve burada onu öldürmüş, şehri de kuşatarak almıştır. Melikşah bununla kalmayarak, vezir İhtiyareddin Hasan’ı da parçalatarak cesedini sokaklarda bıraktırmış, nihayet vezirin cesedi, halkın galeyanı ile Kayseri’de kendi adını taşıyan Hoca Hasan medresesinde defnolunmuştur. Bu olaydan kısa süre sonra Kutbeddin Melikşah da ölmüştür.²⁴⁴ Yukarda da ifade edildiği gibi bu olaylar ve Kutbeddin Melikşah’ın ölümü ancak 1196 yılı veya daha sonra olmalıdır.

Özellikle Kutbeddin’in, Sultanşah ve Tuğrulşah ile mücadele ettiği yıllarda Kilikya Ermeni krallığının, Türkler aleyhinde çok ciddi başarılar elde ettiği görülecektir. Anadolu

²³⁹ Bu sikke için bkz; Erkiletoğlu, a.g.e.,s.62

²⁴⁰ Turan, Türkiye,229

²⁴¹ Tuğrulşah’ın Ermeni kralı Leon’a tabi olduğu belirtilir. Süryani Mihael, s.291

²⁴² Cahen, Anadolu, s..57-58

²⁴³ Müneccimbaşı, s.28; İbnü’l-Esir, s.83

²⁴⁴ Turan, Türkiye, s.229

Selçuklu ülkesinde kardeşler arasındaki mücadeleleri fırsat bilen Ermeni kralı Leon, bu yıllarda Rum ülkesinde 72 müstahkem yere hâkim olmuştur. Elbistan Meliki Tuğrulşah, Kutbeddin karşısında, ancak 1195 yılında, Leon'un yanına gidip ona tâbi olarak kendisini koruyabilmiştir. Leon bütün bunlardan sonra, Kayseri Meliki Sultanşah'a karşı yürüyüp onu yenmiş ve Kayseri yakınında bulunan bir müstahkem mevkiyi onun elinden almıştır.²⁴⁵

Kutbeddin Melikşah, Konya tahtını kardeşine devrettikten sonra, kendisine ait olan Sivas ve Aksaray arasında sefer yaparken, yolunun üzerinde olmamasına rağmen kardeşi Nureddin'in memleketi Kayseri'ye de uğrar ve görünüşte kendisine sevgisini gösterirdi. Hâlbuki gerçek niyeti onun mülkünü elinden alarak, onu yakalamak ve gadretmekti. Kardeşi de onu karşılamaya çıkar ve çekinerek onunla bir araya gelirdi. Nihayet kardeşinin sevgi gösterilerinden sonra kendisinden emin olmuştu.²⁴⁶ Diğer yandan, önce Sultan II. Kılıçarslan'ın, şimdi de Nureddin'in veziri olan İhtiyareddin Hasan ise Nureddin Sultanşah'ı, Melikşah'a inanmaması ve ondan sakınması konusunda tavsiye etmiştir. Gerçekten de Melikşah, son bir seyahatinde kardeşi Nureddin ile Kayseri dışında buluşmuş ve burada onu öldürmüş, şehri de kuşatarak almıştır. Melikşah bununla kalmayarak, vezir İhtiyareddin Hasan'ı da parçalatarak cesedini sokaklarda bıraktırmış, nihayet vezirin cesedi, halkın galeyani ile Kayseri'de kendi adını taşıyan Hoca Hasan medresesinde defnolunmuştur. Bu olaydan kısa süre sonra Kutbeddin Melikşah da ölmüştür.²⁴⁷ Yukarıda da ifade edildiği gibi bu olaylar ve Kutbeddin Melikşah'ın ölümü ancak 1196 yılı veya daha sonra olmalıdır.

Melikşah'ın, kardeşleri ile mücadelesi, özellikle de sonuncusu yani Kayseri'yi işgali ve burada Nureddin Sultanşah ile vezirini bir hileyle öldürtmesi, Rükneddin Süleymanşah'ın da endişeye düşmesine sebep olmuştur. Bu zamana kadar kardeşler arası mücadelelerde pek fazla görünmeyen Rükneddin Süleymanşah'ın bu olaydan sonra artık Kutbeddin Melikşah'a karşı cephe aldığı anlaşılmaktadır ve bundan sonra iki kardeş arasında husumet başladığı görülmektedir. İbn-i Bibi'de "Rükneddin Süleymanşah'ın, biraderi Kutbeddin Melikşah'a kin ve düşmanlığı vardı." diyerek bu husumeti teyit etmektedir ve nitekim Rükneddin Süleymanşah bir şiirinde, "Ey felek gibi dönen Kutb, senden baş çevirmem,

²⁴⁵ Sevim, Selçuklu-Ermeni İlişkileri, s.33; Karş; Jean Pierre BODMER, "*Selçuklular Anadolu'da*", *Cogito*, Yapı Kredi yay. 29. Sayı, Güz 2001, s.39

²⁴⁶ Müneccimbaşı, s.28; İbnü'l-Esir, s.83

²⁴⁷ Turan, Türkiye, s.229

Seni bir nokta gibi daireye çekmeyince...’’²⁴⁸ diyerek kardeşine meydan okumaktadır. Fakat bütün bu husumete karşı, aralarında fiili bir çatışma da görülmemektedir. Zaten Kutbeddin Melikşah’ın Nureddin Sultanaşah ve vezirini öldürmesinden kısa bir süre sonra kendisinin de öldüğünün kaydedilmesi de, böyle bir çatışmaya fırsat vermemiş olsa gerektir. Böylece Kutbeddin Melikşah ile Rükneddin Süleymanaşah arasında biraz gerginlik olsa da iki kardeş arasında herhangi bir askeri mücadele olmadığı görülmektedir.

3.1.2. Rükneddin Süleymanaşah’ın Saltanat Mücadelesi

II. Kılıçarslan, bütün oğulları gibi, Süleymanaşah’ı da yüksek bir tahsil ve terbiye ile yetiştirmişti. Kardeşler arasında en kudretlisi olan Süleymanaşah’ın deha ve zekâsı, güzel şiirleri, edebiyat, belagat ve hatt sanatı ile ilgisi herkesçe malumdu. Hatta hikmet ilmi ile fazla meşgul olmasından kendisinin dini akideleri de tartışma konusu olmuştu.²⁴⁹ Kendisi ilimle meşgul olmasının yanı sıra ülkedeki ilim ve edebiyat mensuplarını da himaye etmiştir.²⁵⁰ Süleymanaşah ilim ve edebiyat ile uğraşmakla birlikte, askeri ve siyasi önemli hamlelerde bulunmakta idi. Melik olduğu Tokat ve çevresi merkez olarak, bilhassa Hıristiyanlara karşı cihad ediyor, yaptığı fetihler neticesinde de memleketini Karadeniz sahillerine kadar genişletiyordu. Böylece Rükneddin Süleymanaşah’ın ilk melikliğinde, özellikle de babasının hayatta olduğu sıralarda kuvvetini sadece Hıristiyan Bizans üzerine kullandığı görülür. Kutbeddin Melikşah’ın olanca güç ve kudretiyle kardeşleriyle mücadele ettiği sıralarda, Rükneddin Süleymanaşah saltanat mücadelelerinin dışında kalmayı tercih etmişti. Kutbeddin Melikşah’ın esasen bu dönemde daha fazla kuvvet kaynaklarına sahip olması ve de babasını kendi idaresi altında tutarak hareket etmesi, Rükneddin Süleymanaşah’ın ne kadar da isabetli davrandığını göstermekte idi.²⁵¹

Rükneddin Süleymanaşah’ın aslında Gıyaseddin Keyhüsrev üzerine daha önce yürümemesinde birkaç neden bulunmaktadır. Nitekim her ne sebeple olursa olsun ortada veliaht ilan edilmiş olan iki melik bulunuyordu. Gıyaseddin Keyhüsrev’in veliahtlığı bir yana kendisinden daha büyük olan Kutbeddin Melikşah, Rükneddin Süleymanaşah için önemli bir engel olarak duruyordu. Saltanat için harekete geçmemesi, Kutbeddin

²⁴⁸ İbn-i Bibi, s.35

²⁴⁹ İbn’ül-Esir, Süleymanaşah’ın felsefi bir ekole inandığı ve halkın da onu itikadı bozuk olarak suçladığından bahseder. s. 167

²⁵⁰ İbn-i Bibi, s.35

²⁵¹ Turan, Türkiye, s.242–243

Melikşah'ın hakkına bir riayet olarak düşünölmelidir.²⁵² Nitekim gerçekten de ancak Kutbeddin Melikşah'ın ölümünü hemen ardından harekete geçmesi bu görüşü desteklemektedir. Rükneddin Süleymanşah zekâsı ve dehası ile meşhurdu. O, önce kendisinin iç durumunu güçlendirmeye çalışmış, diğer kardeşleri arasında özellikle Orta Anadolu'da bir hâkimiyet kurmaya girişmiştir. Böylece Sultanlık için harekete geçtiğinde arkasında bir takım olumsuzlukların çıkma ihtimalini göz ardı etmemiştir. Rükneddin Süleymanşah, önceleri Konya üzerinde herhangi bir niyet ve ihtirası olmadığını telkin etmiştir.²⁵³ Kutbeddin Melikşah'ın özellikle kardeşleriyle mücadelelerinde ileriye gitmesi sonucu bir takım sözlü çatışmalara girişti ise de durumu asla fiili çatışmaya da götürmemiştir. Ancak Kutbeddin Melikşah'ın ölüm haberinden kısa süre sonra ise saltanat mücadelesine planlı ve sistemli bir şekilde başlamıştır.

Rükneddin Süleymanşah, Kutbeddin Melikşah'ın ölümü üzerine ilk olarak onun mirası üzerinde Ankara Meliki Muhyiddin Mesud ile mücadeleye girişti. Konya'ya yürümeden önce bu sorunu halletmeye karar verdi. Rükneddin Süleymanşah akıllıca davranarak, Ankara meliki ile anlaşma yoluna gitti. Çünkü onun asıl hedefi Konya idi. Ankara meliki olan kardeşi Muhyiddin Mesud'da güçlü bir melik idi. Bizans aleyhinde memleketini genişletmişti. Ayrıca kendisi gibi elinde bulundurduğu Ankara kalesi de gayet güçlü idi. Esasen Konya tahtına sahip olmak için kuvvetli bir ihtirasa tutulmuş olan Rükneddin Süleymanşah asıl gayesi için, bir kısım memleketleri kendisinde bırakmak suretiyle onun dostluğunu sağladı ve harekete geçti. Böylece Süleymanşah siyasi ve askeri gücünü daha da arttırmış olarak, kardeşlerinin en güçlüsü durumunda idi.²⁵⁴

Muhyiddin Mesud ile anlaşma yapan Süleymanşah, öteki kardeşlerini de, kendilerine menşur vererek yerlerinde bırakmak vaadi ile yanına çekti. Hatta kardeşlerden bazılarının II. Kılıçarslan'ın ölümünü müteakip kendisini bizzat Konya'ya yürüme için teşvik ettikleri de rivayet edilmektedir.²⁵⁵ Rükneddin Süleymanşah bunların ötesinde oldukça siyasi ve politik bir düşünceyle, kardeşi Gıyaseddin Keyhüsrev'e karşı propagandaya girişmiştir. Bunlardan birincisi, merhum Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev'in, Emir Avarız ve

²⁵² Baykara, Keyhüsrev.15-16, Öztuna, a.g.e.,s.453-454

²⁵³ Turan, Türkiye, s.244

²⁵⁴ Kaya, a.g.e. s.57

²⁵⁵ İbn-i Bibi, s.24'ye göre, kardeşler önce Gıyaseddin Keyhüsrev'in padişahlığını-veliahtlığını kabul etmeyerek, Rükneddin etrafında birleşmişlerse de Rükneddin bunu yanlış buldu, fakat daha sonra babasının ölüm haberinin üzüntüsüyle yola çıktı diyerek, en azından kardeşlerin bir kısmının kendisine tabiyetine işaret eder.

diğer dört emirle birlikte zehirleterek öldürmesi hakkında idi.²⁵⁶ Nihayet Gıyaseddin Keyhüsrev'in, kendi durumunu kuvvetlendirmek için, babasının ölümünü bir süre gizlemesi ve bu sırada da babasının cenazesinin ilaçlanması bu iddiaya mesned oluyordu. Bir diğer propaganda aracı olarak da, Gıyaseddin Keyhüsrev'in aslen Hıristiyan-Rum bir anadan doğması gösteriliyordu.²⁵⁷ Hâlbuki İslam ve Selçuklu ananesinde bu durum normal karşılanmaktadır ki, zaten hür fikir ve felsefe ile arası iyi olan Rükneddin Süleymanşah de bunları ancak siyasi bir gaye ile kullanmış olmalıdır.

Ordusunu Kayseri ve Aksaray yolundan Konya'ya yönlendiren Rükneddin Süleymanşah'a, Aksaray'da da bir grup asker daha iltihak etti ve böylece payitaht üzerine yüründü.²⁵⁸ Konya halkı ise Gıyaseddin Keyhüsrev'e son derece sadakat içersinde idi. Ve II. Kılıçarslan zamanında Gıyaseddin Keyhüsrev'in veliahtlığına yaptıkları yemini muhafaza ediyor, Rükneddin Süleymanşah'a şiddetle karşı çıkıyorlardı. Rükneddin Süleymanşah'ın askerlerine karşı Konya'da 60 000 kişilik bir birlik oluşturulmuştu ki, Süleymanşah'ın askerlerini Konya bağlarına ile sokmayacak kadar güçlü idi. Bu nedenle muhasara dört ay kadar sürdü. Fakat Süleymanşah'ın gücüne daha fazla dayanılmayacağını anlayan şehrin ileri gelenleri, bir elçi ile iki sultan'ın arasını şu şekilde bulmak istediler; “ İkinizde efendimizin oğlusunuz. Devletin namusu için size vefa ve itaat vazifemizdir. Eğer Melik Rükneddin Süleymanşah babası zamanında biraderinin veliahtlığına yaptığı ahde sadık kalır; dünya ve ahirette kötü bir nam bırakacak muhasaradan vazgeçer de Konya'dan uzaklaşırsa, kendisine sefer masrafı olarak 500 000 dirhem gümüş nakit para, 300 İstanbulî atlas kumaş, 200 altun işlemeli elbise, 3 000 arşın çuha, 10 000 arşın keten, 300 baş at, 10 000 koyun ve 300 devenin taksitle gönderileceği, eğer memleketi almakta ısrar ederse sultana, çocuklarına, mensuplarına ve hazinesine dokunmayacağına ve istediği yere gitmesine taahhütte bulunmasını ve bir ahidname vermesini, ayrıca Konya halkının onu 300 okçu ve muhafız asker ile hududa kadar götürdükten sonra kendisinin tahta çıkmasını” teklifte bulunmuşlardır.²⁵⁹

²⁵⁶ Anonim Selçukname, s. 26; Karş; Turan, Türkiye, s.244 ; Atçeken – Bedirhan, a.g.e.,s.163

²⁵⁷ Baykara Keyhüsrev, s..20; Merçil,, Müslüman-Türk,,131

²⁵⁸ Süleymanşah'ın emrindeki kuvvetler, kendisinin önceki kuvvetlerinin yanı sıra, Melikşah ve Sulatnşah'tan kalan kuvvetleri, ayrıca kendisine tabi kardeşlerin kuvvetlerini ihtiva ediyordu. Diğer yandan Keyhüsrev ise, kendisine tabi batı ucundaki Türkmenlerle birlikte, Konya halkına dayanıyordu. Kaymaz, a.g.m. s.123-124; Kaya, a.g.e. s. 59-60

²⁵⁹ İbn-i Bibi, s.25; Turan, Türkiye. S.245-246; Baykara, Keyhüsrev. s. 20-21

Konya ileri gelenlerinin teklifi karşısında Rükneddin Süleymanşah, payitahtın kendisine teslim edilmesini kabul ederek, kardeşine bir ahidname, şehrin ileri gelenlerine de mülk, ıktâ, müsellimlik mansap menşurları yazdırıp vermiştir. Bu şekilde geri dönen elçi heyeti neticeyi Gıyaseddin Keyhüsrev'e ileterek, muhasaranın uzaması dolayısıyla zahirenin azaldığını, halk arasında sıkıntı ve dedikoduların baş gösterdiğini ilave ettiler. Diğer taraftan Gıyaseddin Keyhüsrev bu durumu kabul etmediği takdirde de kendisine sadık kalarak her şeylerini feda etmekten çekinmeyeceklerini, şehri muhafazaya devam edebileceklerini de belirttiler.²⁶⁰ Gıyaseddin Keyhüsrev ise onlara dört aydır gösterdikleri vefa ve gayretlerini müşahade ettiğini, mühimmat ve erzakın bittiğinin ve bir takım sıkıntıların farkında olduğunu bunun içinde şartları kabul ile şehri ve payitahtı terk etmek zorunda kaldığını ifade etmiştir. İki kardeş arasında imzalanan yeminli ahidname sonucunda da şehri ve payitahtı kardeşi Süleymanşah'a terk etmiştir.(7 Ekim 1196)²⁶¹

3.2. Rükneddin Süleymanşah'ın Saltanatında Mücadeleler

3.2.1. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Konya'yı Terki ve Rükneddin Süleymanşah

Rükneddin Süleymanşah'ın büyük bir kararlılıkla Konya'yı muhasara etmesinden sonra tahtını terk etmek zorunda kalan Gıyaseddin Keyhüsrev, kendisi ve maiyetine dokunulmayacağına dair bir ahidname almıştı. Fakat bu ahidnameye pek güvenmediğinden olsa gerek ki, Konya'yı bir gece yarısı terk etmek durumunda kalmıştır.²⁶² Hatta bu konuda çok acele etmiş olmasından dolayı, oğulları ve müstakbel Selçuklu sultanları İzzeddin Keykavus ile Alaaddin Keykubad'ı dahi yanına alamamıştı.²⁶³ Nitekim daha sonra amcaları Rükneddin Süleymanşah, şehre girdikten sonra bu şehzadelerle görüşmüş ve onları okşayarak babalarının yanına gidip gitmeyecekleri konusunda serbest olduklarını bildirmiş,

²⁶⁰ Şehrin ileri gelenlerinin Keyhüsrev'i desteklemek ve onunla mücadele etmekle birlikte, Süleymanşah'ın sultan olmasını ülke ve halk için daha yararlı bulmuş oldukları anlaşılıyor. Önce Süleymanşah ile anlaşmaları ve aldıkları teklif ile Keyhüsrev'e dönmeleri böyle anlaşılmaya yol açıyor. Keyhüsrev de ileri gelenlerin bu düşüncelerini sezmiş olmalı ki, anlaşmayı kabul ederek bu anlaşmanın açık ve kesin olarak yazılmasını istedi ve böylece kabul edeceğini belirtti. Kaya a.g.e. s. 62-63

²⁶¹ Aksarayı, s.23-24 ; Merçil., Müslüman-Türk.,131; Alptekin,a.g.e. s.259

²⁶² Anonim Selçukname, s.27; Turan, Türkiye, s.246

²⁶³ Koca, Keykavus, s.14

nihayet onlar babalarının yanına gitmek isteyince de onları hediyelerle ve yanlarına adamlarını vererek babalarının yanına uğurlamıştır.²⁶⁴

İlk etapta kendisine sığınabileceği bir kapı arayan ve hayatından endişe duyan Gıyaseddin Keyhüsrev, İstanbul'a dayılarının yanına varmak amacı ile yola çıkmış ve Akşehir yolunu tercih etmiştir. Nitekim Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi Bizanslı bir prenses olup, böylece Bizans'ta akrabaları bulunuyordu.²⁶⁵ Keyhüsrev maiyeti ile birlikte Akşehir yoluyla harekete geçipte, Konya'ya bağlı (şimdi Sarayönü ilçesine bağlı) Lâdik köyüne vardıkları zaman, köy halkı tarafından beklemedikleri bir muamele ile karşılaşmışlardır. Köy halkı hakaretle birlikte, Gıyaseddin Keyhüsrev'in eşyalarını yağmalamış, bazı adamlarını yaralamış, hatta onları öldürmek istemişlerdir. Bu hale çok şaşırın Gıyaseddin Keyhüsrev bir yandan yolunu değiştirerek Larende (Karaman) yönünde harekete geçerken, diğer yandan, kardeşi Rükneddin Süleymanşah'a acıklı bir mektup yazıp, durumu bildirmiş ve kendi soyundan birine yapılan bu hakareti şikâyet etmiştir.²⁶⁶

Tahta henüz çıkmış olan Sultan Rükneddin Süleymanşah, bu mektubu alınca çok hiddetlenmiş, kardeşine tecavüzde bulunanları tespit etmek için bu kişileri mükâfatlandıracağını belirtmiş, buna inanarak gelen cahil köylüler ise, Rükneddin Süleymanşah'ın emriyle idam ettirilmiştir. Ayrıca Süleymanşah Lâdik köyünü de ateşe verdirerek, kendi hanedanına yapılan küstahlığı cezasız bırakmak istememiştir. Bu sebeptendir ki, bir asır sonra dahi bu köy Lâdik-i Suhte (Yanık Lâdik) adı ile anılıyordu.²⁶⁷ Gıyaseddin Keyhüsrev kendisine katılan oğulları ile birlikte, Karaman'ı geçerek Ermeni Leon'un ülkesine girmişler, buradan hareketle uzun ve acıklı bir gurbet hayatına başlamışlardır.

3.2.2. Sultan Rükneddin Süleymanşah'ın Kardeşleriyle Mücadeleleri

Rükneddin Süleymanşah'ın saltanatı ele geçirene kadar ki siyasi dehası ve gayreti, sultan olduktan sonra da devam etmiştir. Kısa süren saltanatına rağmen, kardeşleri elindeki ülkeleri birleştirmesi ve genel olarak Anadolu birliğinin sağlanması onun zamanında gerçekleşmiştir. Rükneddin Süleymanşah'ın kardeşlerinin kendisine bağlanmasında veya

²⁶⁴ İbn-i Bibi, s.25–26; Turan, Keyhüsrev I. s.615

²⁶⁵ Bkz; Anonim Selçukname, s.27; Karş; Turan, Türkiye, s.237; Kaya, a.g.e.s. 14

²⁶⁶ İbn-i Bibi, s.26

²⁶⁷ İbn-i Bibi, s.26; Turan, Türkiye, s.247; Baykara, Keyhüsrev, s.. 22

bertaraf edilmesinde kudreti ile birlikte şiddeti de etkili olmuştur.²⁶⁸ Rükneddin Süleymanşah tahta oturmak için Konya şehrine girdiğinde tüm ileri gelenler onu karşılamaya çıkarak kurbanlar kesmişler, Gıyaseddin Keyhüsrev'e karşı sadakat gösterip kendisine karşı aşırı mukavemet göstermelerinden ötürü de özür dilemişlerdir. Böylece o da kendisine boyun eğen devlet adamlarına ve askerlere iyi davranmıştır.²⁶⁹

Tahta oturduktan sonra, Sultan Rükneddin Süleymanşah kardeşlerinin memleketlerini bir bir ele geçirerek Anadolu'da birliği sağlamak üzere yola çıkmıştır. İlk olarak da eskiden beri komşu oldukları ama birbirlerine karşı mücadeleye girişmedikleri Niksar ve Amasya Melikleri Argunşah ve Berkyarukşah'ın bölgelerini ilhak etmiştir.²⁷⁰ Kaynakların uzun boylu bu ilhak olaylarından bahsetmemesi, herhalde bu kardeşlerin Rükneddin Süleymanşah'ın gücünü bilip ona fazla karşı gelemeyeceklerini bildiklerinden kısa zamanda boyun eğmeleri ile ilgili olsa gerektir. Nitekim bu meliklerden hemen sonra Elbistan meliki Mugiseddin Tuğrulşah da kendisi bizzat sultana tâbiyetini bildirmiştir. İlerleyen yıllarda da bütün tahta geçen kardeşlerine karşı itaatkâr olan Mugiseddin Tuğrulşah, önce Malatya'nın Mu'izeddin Kayserşah'tan alınmasını müteakip Malatya'ya, daha sonra da Erzurum'un fethini müteakip Erzurum'a tayin edilmiştir.²⁷¹

Rükneddin Süleymanşah'ın Anadolu birliği yolunda kardeşleri ile mücadeleleri anlatılırken Ereğli meliki Sancarşah ve Niğde meliki Argunşah bahis mevzu olmamaktadır. Çünkü kardeşler arasında süren mücadeleler ve ülkenin tam bir birlik içersinde olamaması nedeni ile bu bölgedeki kardeşler, Bizans uclarındaki diğer kardeşleri gibi güçlü olamayıp bir zafer kazanamamışlar ve hatta Kilikya Ermeni kralı II. Leon'un ülkesini Türkler aleyhinde genişletmesine de mani olamamışlardır. Torosları aşan Ermeni krallığının Ereğli'yi geçerek Kayseri'yi dahi kuşatma altına aldığı rivayet edilmektedir. Gerçekten de bir takım kaynaklar Ermenilerin Sancarşah'a ait olan Ereğli'yi ve Argunşah'a ait bazı kaleleri aldıklarını belirtirler.²⁷² Nihayet ancak, ülkesinde sağlam bir idare kuran Süleymanşah, Ermeni krallığı üzerine yürüyerek Çukurovaya inmiş ve onları

²⁶⁸ Turan, Türkiye, s.247

²⁶⁹ Müneccimbaşı, s.29; Hatta Süleymanşah, bu ileri gelen devlet adamlarının mülk, ıktâ ve müsellimlik fermanlarını yenileyerek, onlarla ilişkilerini sıcaklaştırmak istemiştir. Kaya a.g.e. s. 50

²⁷⁰ İbn'ül-Esir, s.84; Müneccimbaşı, s.29; Cahen, Anadolu, s.58

²⁷¹ Bu bölgede uzun müddet hüküm sürerek, Gürcülere ve Trabzon Rumlarına karşı bu bölgeleri müdafaa eden Tuğrulşah'ın Bayburt kalesini de muhteşem bir şekilde inşa ettiği görülmektedir. Tuğrulşah'tan sonra da bu bölge de onun oğulları hüküm sürmeye devam etmiş ve böylece yeni bir Selçuklu hanedanı bu bölgede hâkimiyetini Alaaddin Keykubad dönemine kadar devam ettirmiştir. Bedirhan, Kafkasya, s.250

²⁷² Süryani Mihael, 291;Turan, Türkiye, s.249

Torosların ötesine atmayı başarmıştır.(1199)²⁷³ Böylece mevzu edilen kardeşlerin bölgeleri de direkt olmasa da Ermenilerden sonra dolaylı olarak Rükneddin Süleymanşah'ın eline geçmiştir. Bu yüzden de Rükneddin Süleymanşah ile bu kardeşler arasında herhangi bir mücadeleye rastlanılmamaktadır.

Rükneddin Süleymanşah, bir yandan fetihlere devam ederken, bir yandan da kardeşlerine taksim edilen bölgeleri birleştirme ve siyasi birliği kurma gayreti içinde bulunmaktaydı. Son olarak, Malatya meliki Mu'izzeddin Kayserşah ile Ankara meliki Muhyiddin Mesud bu birliğin dışında kalmışlardı. Esasen bu iki melik, Rükneddin Süleymanşah'ın, dış siyasi ve askeri hareketlerini de kısıtlıyordu. Çünkü bir sefere gideceği zaman bu melikleri arkasında bırakmak istemiyordu. Rükneddin Süleymanşah Bizans ile mücadeleleri neticesinde onları haraca bağlamış, Selçuklu hâkimiyetini genel olarak tahkim etmiş ve Ermeni krallığını da cezalandırmıştı. Artık hiç vakit kaybetmeksizin Doğu Anadolu'da yayılma ve Türk birliğini tamamen kurma siyasetini tatbik için harekete geçti. İlk olarak Malatya Meliki olan Mu'izzeddin Kayserşah üzerine yürüdü. 1200 Haziranında Malatya'yı kuşattı. Mu'izzeddin Kayserşah, Süleymanşah'a karşı, önceden Melikşah karşısındaki mukavemeti gösteremedi. Böylece Rükneddin Süleymanşah şehre girdi. Selçukluların hududu da tekrar Fırat vadisine kadar ulaşmış oldu. Mu'izzeddin Kayserşah kayınpederi Melik Adil'e sığındı. Eyyubi hükümdarı bu kez ona Urfa'da, mevkiine uygun bir hayat temin etmekle iktifa etti.²⁷⁴

Mu'izzeddin Kayserşah'tan sonra geriye sadece Ankara Meliki Muhyiddin Mesud kalıyordu. Muhyiddin Mesud ilim ve edebiyat hamisi olmakla birlikte, aynı zamanda iyi bir askerdi. Bir taraftan meliklik bölgesinin merkezi olan Ankara'yı, ilk defa kendi zamanında bir sanat ve kültür merkezi haline getirmişken, diğer yandan ucda olması münasebetiyle, Bizans aleyhinde fetihlerini genişleterek, Safranbolu havalisine kadar sınırlarını ilerletmiştir. Hatta bu şehri de muhasara makineleri ile sıkıştırarak, İmparatorun yardıma gönderdiği kuvvetleri pusuya düşürmüştü; bir kısmını öldürürken, bir kısmını da esir etmiştir. Ayrıca Bizans'ın Balkanlardaki mücadelelerinde asker yardımı dahi göndermiştir. Böylece Muhyiddin Mesud, Ankara, Çankırı, Kastamonu, Bolu ve Eskişehir bölgelerinin çoğunu hâkimiyetine almıştır.²⁷⁵ Rükneddin Süleymanşah'a bir takım bölgeleri teslim etmekle

²⁷³ Sevim, Selçuklu Ermeni İlişkileri, s.33; Uluçay, a.g.e.s. 201

²⁷⁴ Müneccimbaşı, s.29-30; İbnü'l-Esir,s.84; Abu'l-Farac, , s.474; Cahen, Anadolu, s.58

²⁷⁵ Turan, Türkiye, s.261

birlikte, bu bölgeler kendi elinde bulunuyordu. İşte bu muazzam güç karşısında, Sultan Rükneddin Süleymanşah'ın içi hiç rahat etmemiş, ülkesini birleştirerek, birliği sağlamak ve dış güçlere karşı seferler esnasında, arkasından emin olmak istemiştir ki özellikle bu arada Gürcistan karşısında seferler düzenlenmekte idi.²⁷⁶

Gerçekten Rükneddin Süleymanşah'ın Ankara'yı Muhyiddin Mesud'dan almak için üç yıl kuşattığına dair rivayetler, Muhyiddin Mesud'un gücünü göstermektedir.²⁷⁷ İlk Gürcistan seferinde başarılı olamayan Sultan, ikinci Gürcistan seferinden önce, Muhyiddin Mesud'u bertaraf ederek daha sağlam bir hazırlık yapmak istemiş, bu nedenle de Muhyiddin Mesud üzerine yürümüştür. Ankara'nın uzun muhasarası esnasında, erzak ve mühimmat sıkıntısı baş göstermesi üzerine, Muhyiddin Mesud kardeşi ile anlaşmak zorunda kalmıştır. Buna göre, Muhyiddin Mesud'un memleketleri Süleymanşah'a teslim edilirken, kendisine uclarda bir kale verilecektir. Fakat Muhyiddin Mesud ve iki oğlu Ankara'yı teslim edip, kendilerine verilen kaleye giderken, Süleymanşah tarafından bir hile ile yolda öldürülmüşlerdir.²⁷⁸ Sultanın itaat eden kardeşlerini yerlerinde bıraktığı veya onlara eman verdiği göz önüne alındığında bu hareketi, Muhyiddin Mesud'dan gelebilecek tehlikeye karşı endişe duyması ile alakalı olsa gerektir.

Muhyiddin Mesud'a ait bölgelerinde ele geçirilmesiyle, Rükneddin Süleymanşah, kardeşler arasındaki mücadelelerden sonra, ölümüne çok yakın bir zamanda, paylaştırılmış olan bütün memleketleri tekrar aynı çatı altında toplamayı başarmış ve Selçuklu birliğini tekrar sağlayabilmiştir. Nihayet Sultan kendisi de, Mesud'un ölümünden kısa bir süre sonra Gürcü seferine giderken Konya ile Malatya arasında şiddetli bir kulunç hastalığına yakalanarak bir hafta içinde ölmüştür (6 Temmuz 1204).²⁷⁹ Süleymanşah'tan sonra yerine, oğlu III. Kılıçarslan geçecektir. Süleymanşah ölmeden evvel veliaht ilan ettiği bu oğlu için, devlet erkânından ve payitahttan onu koruyacaklarına dair yemin de almıştır. Daha çocuk yaşta bulunan Kılıçarslan'a, Rükneddin Süleymanşah'ın Tokat'tan yanında getirdiği Nuh Alp, Emir Mende, Tuz Bey gibi ümera yardımcı olacaklardır. Gıyaseddin Keyhüsrev'in

²⁷⁶ Gürcü seferi ve Rükneddinin faaliyetleri için bkz; Bedirhan, Kafkasya.247-258

²⁷⁷ Müneccimbaşı, s.31, İbnü'l-Esir, s.166

²⁷⁸ İbnü'l-Esir, s.166

²⁷⁹ İbnü'l-Esir, s.166; Karş; Turan Türkiye, s.262; Kaynaklar Süleymanşah'ın ölümünü Mesud'u hile ile öldürtmesine bağlayarak, kısa zamanda öldüğünden bahsederler. Ayrıca hastalıkta kulunç-kolon-bağırsak olarak farklı rivayet edilir. Yine Konya ile Malatya arasında öldüğüne dair kesin delillerde bulunmamaktadır. Kaya, a.g.e. s.93

Konya tahtını ele geçirmesine kadar III. Kılıçarslan Selçuklu ülkesinde hüküm sürecektir.²⁸⁰

3.3. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Kardeşleri

3.3.1.Gıyaseddin Keyhüsrev'in Gurbet Yolculuğu

Rükneddin Süleymanşah'ın büyük bir kararlılıkla Konya'yı muhasara etmesinden sonra tahtını terk etmek zorunda kalan Gıyaseddin Keyhüsrev, kendisi ve maiyetine dokunulmayacağına dair bir ahidname almıştı. Fakat bu ahidnameye pek güvenemediğinden olsa gerek ki, Konya'yı bir gece yarısı terk etmek durumunda kalmıştır.²⁸¹ İlk olarak İstanbul'a dayılarının yanına gitmek isteyen Gıyaseddin Keyhüsrev, bu yol üzerinde Lâdik köylüleri tarafından hakarete uğrayarak, malları yağma edilince yolunu değiştirerek, Karaman üzerinden ve Ermeni memleketini geçerek, kardeşi olan Elbistan Meliki Tuğrulşah'ın yanına ulaşmıştır.²⁸²

Elbistan Meliki Muğisüddin Tuğrulşah, kendi bölgesine gelen kardeşi, Gıyaseddin Keyhüsrev'i sultan gibi karşıladı. O şehrin kadı ve din adamlarını toplayarak bunların huzurunda "Babam II. Kılıçarslan'ın bana verdiği Elbistan ve havalisini kardeşim Gıyaseddin Keyhüsrev'e veriyorum" diyerek şehrin büyükleri ve ileri gelenlerinin şahadeti ile bir temlik-name hazırlattı ve kardeşine takdim etti. Kardeşinin bu âlicenap davranışına karşılık Gıyaseddin Keyhüsrev, çok memnun olmakla birlikte, bu bağışları kendisine tekrar hibe etmiştir.²⁸³ Tuğrulşah'ın bu hareketi âlicenaplıkla birlikte, bir misafirperverlik ve nezaket icabı idi. Kendisi saltanat iddiasında bulunmamakla ve tahta çıkan bütün kardeşlerine itaat etmekle beraber, doğudaki diğer hüküm süren hükümdar ve melikler gibi, istese bile, Gıyaseddin Keyhüsrev'i Rükneddin Süleymanşah'a karşı daha fazla koruyamaz ve misafir edemezdi. Nitekim Tuğrulşah, Gıyaseddin Keyhüsrev'i kendi memleketinin kumaşları ve çok yüksek değerde hediyelerle yolcu etmiştir.²⁸⁴

Gıyaseddin Keyhüsrev'in yeni istikameti, kardeşi Mu'izzeddin Kayserşah'ın hüküm sürmekte olduğu Malatya'dır. Mu'izzeddin Kayserşah, Eyyubilerin başı Melik Adil'in

²⁸⁰ İbn-i Bibi, s.38; Kaymaz, a.g.m. s.125-126

²⁸¹ Anonim Selçukname, s.27; Turan, Türkiye, s.246

²⁸² Neşri, s.33; Baykara, Keyhüsrev, s.22-23

²⁸³ İbn-i Bibi, s.27; Turan, Türkiye, s.268-269

²⁸⁴ İbn-i Bibi, s.27

damadı olması hasebiyle, kendisine hükmetmeye çalışan kardeşlerine karşı arkasında bir güç buluyordu. Nitekim birkaç yıl önce kardeşlerin en ihtiraslı ve kuvvetlisi olan Kutbeddin Melikşah, kendisini zorladığı zaman, Melik Adil'in yardımlarıyla Kutbeddin Melikşah'a teslim olmamıştı. Buna bakarak, Gıyaseddin Keyhüsrev'in Malatya'ya daha ümitli geldiği tahmin edilebilir.²⁸⁵ Gerçekten de önceki konakladıkları yerlerde, ihsan ve iltifatlarla karşılaşan Gıyaseddin Keyhüsrev, konakladığı yerin hükümdarlarının Süleymanşah'tan çekinmesinden dolayı istediği yardımı bulamamıştı. Mu'izzeddin Kayserşah da, Gıyaseddin Keyhüsrev'i çok iyi karşılamıştır. Büyük kardeşleri Rükneddin Süleymanşah'ın kendisini memleketten uzaklaştırarak, saltanat ve tahtından düşürdüğü için teessürlerini bildirmiştir. Sarayında kendisini iyi bir şekilde ağırlayarak ziyafet ve eğlenceler tertip etmiştir. İbn-i Bibi'nin kaydına göre, Mu'izzeddin Kayserşah, tahtını ve Malatya melikliğinin topraklarını, Gıyaseddin Keyhüsrev saltanat tahtına çıkana kadar, kendisine bırakarak, kendisi de kayınpederi Melik Adil'in yanına gitmeyi teklif etmiş, buna karşılık Gıyaseddin Keyhüsrev de akıllı bir padişah olan Melik Adil ile bizzat kendisi meşveret etmeyi ve ondan tavsiyeler almayı uygun bulmuştur.²⁸⁶ Turan'ın Elbistan meliki için belirttiği gibi, Mu'izzeddin Kayserşah'ın bu hareketi de, nezaket icabı olmakla birlikte, Gıyaseddin Keyhüsrev'in, kardeşinin kayınpederi Melik Adil'e yönlendirmesinde Mu'izzeddin Kayserşah'ın önemli bir etkisi olduğu tahmin edilebilir. Gıyaseddin Keyhüsrev'de böyle güçlü bir hükümdardan yardım alacağını umarak, Halep - Şam tarafına doğru yola çıkmış olsa gerektir.

Bundan sonra Gıyaseddin Keyhüsrev Selçuklu ülkesini terk ederek sırayla, önce Suriye'ye Halep Emiri Melik Adil'in kardeşi, Melik Zahir'in yanına²⁸⁷, oradan Amid(Diyarbakır)'e eniştesi olan Melik Salih'in yanına²⁸⁸, oradan yetmiş beldeyi ihtiva eden Ahlat'a Aksungur Hezar Dinari'nin memleketine gitmiştir.²⁸⁹ Her gittiği yerde iyi bir misafirperverlikle karşılanan Gıyaseddin Keyhüsrev, aradığı desteği bir türlü bulamamıştır. Son olarak Canit (Canik-Samsun) valisi tarafından ağırlandıktan sonra, onun tahsis ettiği gemilerle bu bölgenin merkezi olan Trabzon'a varıp İstanbul'a doğru hareket etmiştir.²⁹⁰ Böylece beldeleri geççe geççe İstanbul'a ulaşmış ve burada yaklaşık 9 yıl gurbet hayatı yaşamıştır. İstanbul'da maceralı bir hayattan sonra, 1204 yılındaki Latin işgali öncesinde, bir

²⁸⁵ Turan, Türkiye, s.269

²⁸⁶ İbn-i Bibi, s.27-28

²⁸⁷ Abu'l-Farac, s.474

²⁸⁸ İbn-i Bibi, s.30

²⁸⁹ Turan, Doğu Anadolu, s.102

²⁹⁰ İbn-i Bibi, 29 vd.;Turan, Türkiye, s.269. 3 no'lu dipnot.

kargaşalık döneminde, kayınpederinin yanına gelerek, Rükneddin Süleymanşah ölene dek burada kalmıştır.²⁹¹

3.3.2. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Bizans'taki Hayatı

Gıyaseddin Keyhüsrev uzun bir yolculuktan sonra 596 (1199-1200) yılında İstanbul'a gelmiştir. Bu sırada Bizans imparatoru olan III. Aleksios Angelos(1195-1203) sabık sultanı ve maiyetini gayet iyi karşılamış ve ona bir takım hediyeler sunmuştur.²⁹² Daha sonra III. Aleksios ve Gıyaseddin Keyhüsrev Bizans sarayında sık sık bir araya gelmişler ve samimi görüşmeler de bulunmuşlardır. Ancak, Gıyaseddin Keyhüsrev hiçbir zaman, babası II. Kılıçarslan'ın 1162 yılında Manuel'den gördüğü ilgiyi görememiştir. Bunda şüphesiz Gıyaseddin Keyhüsrev'in babası gibi sultan olmayışı etkili olmuştur. Ancak tüm doğu melik ve sultanları gibi İmparator III. Aleksios da, yeni Selçuklu Sultanı II. Rükneddin Süleymanşah'ın gücünden çekinmiş ve onunla dostluğuna mani olacak bir hareketten çekinmiştir. Bu durum Gıyaseddin Keyhüsrev'in, Bizans imparatorundan büyük bir iltifat görmesine rağmen, sıkıntı içerisinde bir hayat yaşamasına neden olmuştur.²⁹³ Ayrıca Keyhüsrev'in İstanbul'da sürgün gibi değil, tıpkı bir sultan gibi yaşaması, Konya'dan yanına aldığı ve her vardığı yerde yapılan bağışlardan ve hediyelerden oluşan büyük servetini kısa sürede eritmesine, böylece ekonomik güçlük çekerek sıkıntısının artmasına neden olmuştur.²⁹⁴

Keyhüsrev'in İstanbul'da kaldığı yıllarda, İmparatorla iyi ilişkilerine rağmen, bir Frenk beyi ile yaşadığı rivayet²⁹⁵ edilen olayda ilgi çekicidir. Bizans sarayında nüfuzlu bir Frenk beyi, sarayda imparatora karşı küstahça hareketler sergilemeye başlayınca, buna

²⁹¹ İbnü'l-Esir, s.169

²⁹² Bu hediyeler çok kıymetli olmakla birlikte, içinde altın işlemeli elbiseler ve 10 bin dinar değerinde bir kıta da mevcuttur. Turan, Türkiye, s.270, Yine bazı kaynaklar (Akropolites, Khronographia, s.14) bu esnada, Bizans İmparatorunun Gıyaseddin Keyhüsrev'i vaftiz edip evlat edindiğini söylerlerse de, iyi bir dini eğitim almış, ve daha sonra Selçuklu Sultanı olduğunda İslamiyet adına birçok faaliyet sergilemiş bir sultan için bunu kabul etmek mümkün görünmemektedir. Bu kayıt ancak Türk hükümdarı ve dolayısıyla Selçukluları küçük düşürmek ve Bizans'ı ve imparatorunu yüceltmek amaçlı olsa gerektir. Bkz. Kaya, a.g.e. s.107

²⁹³ Baykara, Keyhüsrev, s.24

²⁹⁴ Bu sıkıntıdan en çok küçük şehzadeler İzzeddin Keykavus ve Alaaddin Keykubad etkilenmiştir. Başından beri bu şehzadelerin yanından ayrılmayan Seyfeddin Ayaba Alaaddin Keykubad'a hitaben " Gurbet zamanında seni ve kardeşini omzumda taşıdım ve kucağımda büyüttüm; uzun saçlarımı kestim; size olan bağlılığımdan bir dilim eklemek için sattım; bunun karşılığında aldığımı yiyecek olarak size verdim" şeklinde sözleriyle bu sıkıntıya işaret etmektedir. Ayrıca bu bilgiler müstakbel Selçuklu sultanları olan şehzadelerin ve babaları Keyhüsrev'in yaşadığı durumu, psikolojiyi aksettirmesi bakımından da son derece mühim bulunmaktadır. Koca, Keykavus, s.15-16

²⁹⁵ Bu rivayeti İbn-i Bibi, uzun uzadıya ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. İbn-i Bibi, s. 31 vd.

dayanamayan Keyhüsrev; bu Frenk beyine haddini bildirdiği gibi, kendisinin Selçuklu Alparslan ve Melikşah soyundan gelmesinden, II. Kılıçarslan'ın oğlu olmasından dolayı gururlanmıştır. Bu rivayete göre, Frenklerin düşmanlığından çekinen İmparator, Keyhüsrev'i Bizans'ın önde gelenlerinden Mavrozomes'in²⁹⁶ yanına gitmesi konusunda teşvik etmiştir. Bununla birlikte Gıyaseddin Keyhüsrev'in Mavrozomes'in yanına gitmesi, muhtemelen o yıllarda İstanbul'da meydana gelen siyasi olaylarla da ilgili olsa gerektir. Nitekim bahsi geçen 1204 yılında Latinler-Haçlılar İstanbul'u işgal ederek, şehri harap edeceklerdir. Bundan sonra Sultan gerçekten maiyeti ile birlikte Mavrozomes'in yanına gitmiştir. Selçuklu ülkesine dönene kadar da artık burada kalmıştır. Bundan sonra Mavrozomes'in kızıyla da evlenen Keyhüsrev, çektiği ekonomik sıkıntılardan kurtulduğu gibi, kendisi ve maiyetini Latin tehlikesinden koruyacak emin bir yerde bulmuş oluyordu.²⁹⁷ Gıyaseddin Keyhüsrev ağabeyi Rükneddin Süleymanşah'ın ölümünü de burada haber almıştır.

3.3.3. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Konya'ya Hareketi ve II. Cülûsu

Rükneddin Süleymanşah'ın ölümüyle II. Kılıçarslan evladından hayatta ancak üç tanesi kalmış oluyordu. Bunlar Süleymanşah'a itaatini bildiren ve Erzurum'a tayin edilen Tuğrulşah, Malatya meliki iken mülkü elinden alınıp kayınpederi Melik Adil'e iltica etmek zorunda kalan Kayserşah ve gurbet hayatında bulunan sabık sultan Gıyaseddin Keyhüsrev idi. Süleymanşah ölmeden evvel, oğlu Kılıçarslan'ı veliahd ilan etmekle birlikte, bu konuda devlet ileri gelenlerinden, oğluna bağlı kalacaklarına dair bir de yemin almıştı. Bunu yaparken şüphesiz, yukarda adı geçen üç kardeşten bilhassa Keyhüsrev'den gelebilecek tehlikeyi düşünüyordu.²⁹⁸ Gerçekten Rükneddin Süleymanşah'ın ölümünün ardından, kendisinin Tokat'tan getirdiği ve hizmetinde bulunmuş olan, Nuh Alp, Tuz-Bey, Emir Mende gibi beyler, henüz ergenlik çağına girmeyen veliaht III. Kılıçarslan'ı Selçuklu tahtına oturtmuşlar ve ona karşı ilk muhalefet de Keyhüsrev taraftarlarından gelmiştir. Nitekim Selçuklu devletinin idaresinin çocuk denecek yaşta birine verilmesi, Gıyaseddin Keyhüsrev taraftarı olan bir takım beyleri harekete geçirmiştir. Bunların başında Uc

²⁹⁶ Mavrozomes, İbn-i Bibi, s.34; Aksarayı, s.24 gibi bir kısım kaynaklar tarafından, Mağrip denizinde bir adanın sahibi, meliki, İbn'ül-Esir, s. 167 gibi bazı kaynaklar tarafından da, İstanbul'a bağlı bir kalenin sahibi, hatta patriki olarak belirtilmektedir. Karş; Turan Türkiye, s.270; Kaya, a.g.e. s.108

²⁹⁷ Gerçekten Mavrozomes'in malikânesi, Keyhüsrev ve maiyeti bilhassa da şehzadeler için bir huzur yuvası olmuş, atabeyleri Seyfeddin Ayaba ile beraber eğitim ve öğretimlerine devam edip, süreklilik avlarına çıkmış böylece hoşça vakit geçirmişlerdir. Koca, Keykavus, s.16

²⁹⁸ Kaymaz, a.g.m. s.125

Türkmenlerinin reisi ve Danişmendli Yağlıbasan'ın oğulları, Muzaffereddin Mahmud, Zahireddin İli ve Bedreddin Yusuf gelmekteydi. Bunlarla birlikte Mubarizüddin Ertokuş, eski sultanlarını tekrar tahta kavuşturmak için etraf ve vilayetlerin emirlerini de harekete geçirdiler, hatta onlardan birer taahhüd-name de aldılar.²⁹⁹ Şimdi sıra Gıyaseddin Keyhüsrev'e kimin ulaşacağına gelmişti.

Evvelce Gıyaseddin Keyhüsrev'in hacipliğini yapmış olan Hacıp Zekeriya bu iş için en uygun şahıs olarak seçilerek, türlü vaatlerle razı edildi. Nitekim Zekeriya çok becerikli olup, o devirde Rum diyarında konuşulan beş dili³⁰⁰de biliyordu. Bunlardan hangi dili konuşsa halk onu kendilerinden sanıyordu. İşte bu nazik iş için Hacıp Zekeriya tercih edilmiştir. Nitekim Zekeriya keşiş kılığına girerek Gıyaseddin Keyhüsrev'e ulaşmış ve durumu kendisine bildirmiştir. Gıyaseddin Keyhüsrev kendisinin Konya'ya davet edilmesi üzerine, uzun süren gurbet hayatından sonra ülkesine geri dönmek maksadıyla yanında oğulları, kayınpederi ve diğer maiyeti ile birlikte yola çıkmış ve Uc Türkmenlerinin olduğu Uluborlu'ya gelmiştir.³⁰¹ Uluborlu aynı zamanda, bir zamanlar Gıyaseddin Keyhüsrev'in meliklik payitahtı olmuştu. Bu yüzden de hem şehre, hem de buradaki Uc Türkmenlerine yabancı değildi. Gıyaseddin Keyhüsrev, kendilerine oğulları ve Hacıp Zekeriya'nın da katılmasıyla, Uluborlu'da hazırlanan ordu ile Konya üzerine yola çıkmıştır (Cemaziyelevvel 601 / Aralık 1204- Ocak 1205). Bir süre sonra Konya önlerine gelinerek şehir kuşatılmış, ama şehirdeki halk ve III. Kılıçarslan taraftarları, Rükneddin Süleymanşah'a III. Kılıçarslan'ın veliahtlığı için yemin ettiklerini ve bu ahidlerini bozamayacaklarını bildirmişlerdir. Böylece şehri, Gıyaseddin Keyhüsrev'e karşı müdaafaya hazırlamışlardır. Ne ilginçtir ki, dokuz yıl önce Gıyaseddin Keyhüsrev, kardeşi Rükneddin Süleymanşah tarafından kuşatıldığında, şehir halkı kendisine sahip çıkmış, ama Rükneddin Süleymanşah'a karşı daha fazla dayanamayarak şehri teslim etmek zorunda kalmışlardı. Şimdi de Konya Sultanı III. Kılıçarslan'a (dolayısıyla Rükneddin Süleymanşah'a da) sadık kalıyorlardı. Böylece Gıyaseddin Keyhüsrev'e karşı, muhasarayı daha fazla uzatmışlardır. Gıyaseddin Keyhüsrev de, karşılaştığı bu mukavemeti kırmak

²⁹⁹ İbn-i Bibi, s.39; Münecimbaşı, s.34; Neşri, s.33

³⁰⁰ Turan, Türkiye, s.272'de; bu dilleri Türkçe, Rumca, Ermenice, Farsça ve Süryanice olabileceğini belirtiyor.

³⁰¹ Aksarayı, s.24; Uluborlu'ya gelene kadar Bizans Valisi Theodoros Laskaris'in (1204-1222), ülkesinden geçmek gerekiyordu. Ancak Laskaris, III. Kılıçarslan ile yaptığı anlaşmadan dolayı bu geçişe müsaade etmiyordu. Uzun görüşmelerden sonra bir anlaşma yapılarak Keyhüsrev Uluborlu'ya gelebilmiş, Keyhüsrev'in iki evladı Alaaddin ve İzzeddin rehin bırakılmak zorunda kalmıştır. Ancak onlarda Hacıp Zekeriya'nın yaptığı planla, bir yolunu bulup babasının yanına gelebilmişlerdir. Merçil, Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları, s.716

üzere, şehrin dışında bulunan evlerini, köşklerini ve bağlarını (muhtemelen Meram) tahrip etmiştir. Yine de, bir ay süren muhasara, kışın bastırmasının da etkisiyle başarıya ulaşamamıştır. Nitekim bunun üzerine Gıyaseddin Keyhüsrev, ordusuyla birlikte Abıgerm'e (İlgin'a) çekilmek zorunda kalmıştır.³⁰²

Konya muhasarasının başarısızlığı üzerine, çok şaşırın ve ne yapacağını bilemez bir hale gelerek, İlgin'a çekilen ve burada büyük bir ümitsizlik için de bekleyen Gıyaseddin Keyhüsrev'in imdadına Aksaray ve Konya arasındaki rekabet yetiştirdi. Şöyle ki; Konya muhasarası ardından Gıyaseddin Keyhüsrev'in durumunu öğrenen Aksaray halkı, onun lehinde tezahüratta bulunarak valilerini şehir dışına çakarmışlar ve Gıyaseddin Keyhüsrev adına hutbe okumuşlardır. Böylece onun hâkimiyetini ilan ederek, kendisine de haber gönderip, şehre davet etmişlerdir.³⁰³ Konyalılar, Aksaraylıların yaptığını duyunca bir taraftan rakiplerinin hareketini kıskandılar, diğer yandan da Gıyaseddin Keyhüsrev'in zamanında kendilerine ne kadar iyi davrandığını hatırlayarak, “ Biz Aksaraylıların yaptığı bu işi yapmaya daha fazla layıkız” diyerek, Gıyaseddin Keyhüsrev adına tezahüratta bulundular, başlarındaki emirlerini kovdular ve “Yaşasın Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev” sözleriyle onu davet ettiler.³⁰⁴ Vaktiyle Gıyaseddin Keyhüsrev'in şehri, ısrarlı ağabeyine teslim ettiği gibi, artık amcasının bir şekilde Konya'ya gireceğini anlayan genç Sultan III. Kılıçarslan, ileri gelenleri anlaşma yapmak üzere amcasına gönderdi. İleri gelenler tahtı, Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'e vermekle beraber, yeğenine de şefkat göstermesini dilediler. Bunlara çok memnun olan Gıyaseddin Keyhüsrev, yeğenine babasının melik olduğu Tokat'ı mülk olarak verdi. Buna ait menşur ve fermanlar yazıldı. Bunu müteakip Gıyaseddin Keyhüsrev de büyük bir şenlik içersinde, çavuşların nidaları ve müzik sesleri arasında Konya'ya gelerek, ikinci kez tahta oturdu. (Şubat 1205)³⁰⁵

Gıyaseddin Keyhüsrev tahta oturduktan sonra, verdiği sözün aksine, III. Kılıçarslan'ı önce Konya yakınlarındaki Gavele kalesine hapsedirmiş, bilahare burada hayatına son vermiştir.³⁰⁶ Bundan başka Keyhüsrev ikinci olarak ta, III. Kılıçarslan zamanında Konya kadısı olan ve kendisinin tahta çıkamayacağı konusunda bir fetva veren Tirmizi'yi de idam

³⁰² İbnü'l-Esir, s.169; Turan, Türkiye, s.273-274

³⁰³ İbnü'l-Esir, s.169-170; Atçeken-Bedirhan, a.g.e.,s. 171; Kaya a.g.e. s.116

³⁰⁴ Abu'l-Farac, s.486; İbnü'l-Esir, s.170

³⁰⁵ İbn-i Bibi, s.41-42

³⁰⁶ Aksarayı, s.25; Feda Şamil ARIK, “Türkiye Selçuklu Devletinde Siyaseten Katl 1075–1243”, *Belleten*, LXII/236, Ankara 1999, s. 87

ettirmiştir.³⁰⁷ Bu iki durum aslında Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta otururken, kendi yerini sağlamlaştırma düşüncesi ile olsa gerektir. Nitekim ilk cülusunda tahttan indirilmek ve akabinde de uzun ve acı bir gurbet hayatı yaşamak zorunda kalan Keyhüsrev bu kez, kendisini daha sıkı tedbirler almak zorunda hissetmiştir.

3.3.4. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sultan Olduğu Dönemde Kardeşleri

Gıyaseddin Keyhüsrev tahta geçtikten sonra saltanatta iddiada bulunan kardeşi olmayacaktır. Keyhüsrev'in ağabeylerinden özellikle en güçlü ve ihtiraslı olanları Kutbeddin Melikşah, Nureddin Sultanaşah, Muhyiddin Mesud ve Rükneddin Süleymanşah ölmüşlerdi. Diğer kardeşleri de daha ziyade kaynaklarda zikredilmeğe değer ciddi olaylarda yer almamışlardı. Bu itibarla da her birerinin ölümleri hakkında kesin bilgi olmamakla birlikte saltanat için tehlike teşkil edebilecek durumları yoktu. Eski Elbistan meliki olup şimdi Saltuk ilinde hüküm süren Muğiseddin Tuğrulşah ise her zaman olduğu gibi, Sultan'a tabiyetini bildirmişti. Tuğrulşah devlet hizmetlerinde bulunmaya, Gıyaseddin Keyhüsrev'den sonra da devam edecektir.³⁰⁸ Diğer taraftan Rükneddin Süleymanşah'ın Malatya'ya hâkim olmasını müteakip, kayınpederi Melik Adil'in aynına giden Mu'izzeddin Kayserşah da, Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıkmasından sonra eski meliklik bölgesi olan Malatya'yı istemişse de, Keyhüsrev tarafından reddedilerek kayınpederinin kendisine tahsis ettiği bölgeye dönmüştür.³⁰⁹ Bundan sonra Gıyaseddin Keyhüsrev, Selçuklu birliği sağlanmış olduğu halde, II. saltanat yıllarını geçirecek ve artık kardeşleri ile arasında mücadele olmayacaktır.

Bu çalışmada, II. Kılıçarslan'ın on bir oğlunun, bilhassa öne çıkan bazı kardeşlerin uzun mücadeleleri izah edilmeye çalışılmıştır. Sultan'ın oğullarının yanı sıra üç adet de kızı bulunmaktadır. Bu kızlar, bu mücadeleler içerisinde direkt bir etkiye sahip olmamakla birlikte, özellikle eşleri olan Selçuklu damatları zaman zaman kardeşler arasındaki

³⁰⁷ Tirmizi, bu fetvasında Keyhüsrev'in İstanbul'da İslamiyete aykırı bir hayat yaşadığını, dolayısıyla da şer'an tahta geçmesinin uygun olmayacağını bildiriyordu. İbn-i Bibi, s.43; Karş; Arık, Siyaseten Katl, s.74

³⁰⁸ İzzeddin Keykavus ile Alaaddin Keykubad arasındaki saltanat mücadelesinde, Alaaddin Keykubad veliaht olarak ilan edilmesine rağmen tahta bazı devlet ileri gelenlerinin desteğiyle İzzeddin Keykavus geçmişti. Bu durumu haber alan Tokat valisi Alaaddin Keykubad, Erzurum hâkimi olan amcası Muğiseddin Tuğrulşah'a müracaat etmiş ve ondan yardım istemiştir. Böylece amcası ile ittifak etmeyi başaran Keykubad, ondan aldığı destekle kardeşi İzzeddin'e karşı harekete geçerek, Kayseri üzerine yürümüştür. İki kardeş arasında meydana gelen şiddetli mücadelelerden sonra kesin başarı sağlayamayan Keykubad, Ankara'ya kaçmak zorunda kalmıştır. Mirat-ı Kayseriyye, s.67

³⁰⁹ Turan, Türkiye, s.276

mücadelelerde aktif veya pasif olarak rol almışlardır. Bu kızlar Melike Fülane Hatun, Melike Gevher Nesibe Hatun ve Selçuka Hatun'dur. Melike Fülane Hatun, Mengüceklî Fahreddin Behramşah ile evli olup, damat Behramşah, özellikle Kutbeddin Melikşah'ın babası II. Kılıçarslan ile aralarının düzeltilmesi konusunda etkili rol oynamıştı. Selçuka Hatun, önce Artuklu Meliki Nureddin b. Kara Aslan ile şanssız bir evlilik yapmış ve daha sonra Abbasi Halifesi en-Nasır Lidinillah ile mutlu bir evlilik gerçekleştirmiştir. II. Kılıçarslan'ın üçüncü kızı olarak Gevher Nesibe Hatun bulunmaktadır. Bu kız Keyhüsrev'in gurbet yolculuğunda yanına uğradığı kız kardeşi Diyarbekir Meliki Salih ile evli bulunmuş olabileceği gibi bu iki kız farklı kişiler de olabilir.³¹⁰ Damat Melik Salih kayınbiraderi Keyhüsrev'in gurbet yolculuğunda onu misafir etmiş, ancak Keyhüsrev'in ihtiyacı olan desteği verememişti.³¹¹

³¹⁰ II. Kılıçarslan'ın kızları hakkında geniş bilgi için bkz: Kitapçı, Abbasi Hilafetinde Türk Hatunları, s.247 vd; Karş; Uyumaz, a.g.m. s.419

³¹¹ İbn-i Bibi, Melik Salih'in Keyhüsrev'e oldukça izzet ve ikramda bulunduğunu ve saygıda kusur etmediğini teferruatla anlatır. s. 29

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KARDEŞLER ARASINDAKİ MÜCADELELERİN NETİCELERİ

II. Kılıçarslan çok başarılı bir saltanatın arkasından son yıllarında ülkeyi Eski Türk ananelerine uygun olarak çocukları arasında taksim etmişti. Evlatlar arasında ilk zamanlarda herhangi bir problem yaşanmamıştır. İlk olarak Kutbeddin Melikşah'ın 1188 yılında babasına karşı başlatmış olduğu mücadele ile saltanat kavgalarının başladığı görülecektir. Böylece daha II. Kılıçarslan hayatta iken başlayan mücadeleler, onun ölümünü müteakip de devam etmiştir. On yedi yıl boyunca devam eden mücadeleler, ancak Rükneddin Süleymanşah'ın son döneminde bitmeye yüz tutmuş ve onun ölümüyle birlikte, Gıyaseddin Keyhüsrev'in onun yerine tahta geçmesi üzerine, bu mücadeleler ancak 1205 yılında sona ermiştir. Merhum tarihçi Osman Turan'ın ifadesiyle, Eski Türk Devlet geleneğinin son bir tezahürü olan bu taksim olayı ve arkasından gelen mücadeleler, Anadolu Selçuklu Devletinde oldukça etkili bir takım neticelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu neticelerin daha düzenli bir şekilde belirtilmesi için, birkaç başlık altında verilmesi uygun olacaktır.

4.1. Siyasi ve Askeri Neticeleri

Ülkenin taksimini müteakip kardeşler arasında ortaya çıkan mücadeleler, Anadolu Selçuklu Devletinin, II. Kılıçarslan tarafından elde edilen çok avantajlı durumundan yararlanamayarak, tarihi fırsatları kaçırmaya sebep olmuştur. Öncelikle konunun iyi anlaşılması bakımından II. Kılıçarslan tarafından elde edilen avantajlı durumun mahiyetinin iyi anlaşılması gerekmektedir. Bu nedenle bu aşamaların üzerinde biraz durmak yerinde olacaktır. II. Kılıçarslan tahta ilk çıktığı 1155 yıllarında, babası tarafından veliyaht ilan edilmesine karşılık öncelikle kardeşleri ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Nitekim Devlet'i kısa zamanda bertaraf etmesine karşılık Şehinşah ile uzun zaman mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bir yandan da II. Kılıçarslan'ın Danişmendli melikleri olan eniştereli Yağbasan ve Zünnun da her fırsatta II. Kılıçarslan'ı zor durumda bırakmışlar, zaman zaman II. Kılıçarslan'a karşı ittifakların içerisinde yer alarak, ona saldırmışlardır.³¹² Bunların yanı sıra II. Kılıçarslan'ı uğraştıran bir diğer unsur da Doğudaki Ermeni krallığı olmuştur. Fırsatını buldukça bu Ermeni prensleri de Selçuklu arazilerine

³¹² Özaydın a.g.e. s.,399, Alptekin, a.g.e. s,248-249

saldırmaktan çekinmemiş ve II. Kılıçarslan'a karşı kurulan ittifakların içersinde yer almışlardı. Bunlara bir de Atabey Nureddin Mahmud eklenmiştir. II. Kılıçarslan öncelikle saltanatının ilk yıllarındaki bu saldırıları bertaraf edebilmiş ve 1157 yılında ülkesine tam hâkim olabilmıştır.³¹³ II. Kılıçarslan'ın kazandığı başarılar artmakla birlikte kendisine karşı düşmanlıklar ve ittifaklarda şiddetlenmiştir. Yukarda sayılanlara Haçlılar ve Bizans'ta eklenmiştir. Haçlılara karşı müthiş mücadeleler veren II. Kılıçarslan, ülkesini en az zayıyla atlatmaya çalışmıştır. Selçuklu sultanı bütün bu düşman ve ittifakları uzun saltanatı boyunca bir bir siyasi ve askeri başarılarla geri püskürtmüştür. Danişmendli ülkesine son verirken, kardeşlerini ve enişmelerini bertaraf etmiş, Ermenileri zararsız hale getirmiş ve hepsinden de önemlisi Bizans'ı müthiş mağlubiyetlerle tarihi hezimetlere uğratmıştır. 1176 yılındaki Miryakefalon zaferi ile Türkleri sürekli Anadolu'dan atma hayal ve hevesleri içindeki Bizans'ın bu ümitleri ilelebet sona erdirilmiştir. Daha sonraki birkaç önemsiz Bizans hücumları da kolaylıkla geri çevrilmiştir. Nihayet II. Kılıçarslan saltanatının son yıllarında Anadolu siyasi birliğini kurmayı başarmış ve bölgenin tartışmasız en güçlü devleti konumuna gelmiştir.

Bu açıdan bakıldığında tam bu avantajlı durumda iken ülkenin taksimi ve ardından başlayan kardeşler arası saltanat mücadeleleri, bu tarihi fırsatın kaçmasına, avantajlı durumun kaybedilmesine sebep olunmuştur. Hatta ne acıdır ki kardeşlerin birbirleri ile mücadeleleri esnasında küçük Kilikya Ermeni krallığı dahi Selçuklu ülkesine dalarak Ereğli ve Niğde civarından Kayseri'ye kadar ilerleyebilmiştir.³¹⁴ Nitekim siyasi birlikten yoksun olunması neticesi bu bölgedeki melikler bu küçük Ermeni krallığına dahi mani olamamışlardır. Ancak Rükneddin Süleymanşah'ın hâkimiyeti ele alarak Anadolu'da güç kazanması sonucu bu Ermeni krallığı geri püskürtülebilmıştır.³¹⁵

Siyasi birliğin kaybedilmesi bu şekilde Anadolu Selçuklu Devleti'nin dış ilişkilerinde zafiyetler göstermesine neden olmuştur. Bunlardan çok ilginç olanı da, III. Haçlı seferinin de tam bu döneme dek gelmesidir. Yukarda üzerinde durulduğu üzere daha Haçlıların Alman kolu, Anadolu'dan geçmek üzere Edirne'ye geldiğinde bile Haçlı kralı Fredrich Barbarossa iki farklı Selçuklu elçi heyeti ile karşılaşacaktır. İki elçi heyeti de bu nokta da aynı mesajları vermiş olsalar da, aslında bu durum iki başlılığın bir göstergesi durumunda

³¹³ Çay, II. Kılıçarslan, s.27-28; Turan, Türkiye, s.201-202; Özaydın a.g.e.s.399;

³¹⁴ Süryani Mihael, s.291

³¹⁵ Uluçay, a.g.e.s. 201; Turan, Türkiye, s.250

idi. Kutbeddin Melikşah'ın Haçlılar karşısında mücadelesini takdir etmekle birlikte, pek de siyaside olmayan hareketlere girişmesi, Selçukluların ağır zayıflar vermesine neden olmuştur. Özellikle Haçlıların başkent Konya'ya yürümesi ve Konya'ya girerek müthiş bir tahribatta bulunması bu seferin en acı neticelerinden birisi olmuştur. Bu şekilde başına buyruk hareketleri ve neden olduğu sonuçlar yüzünden, daha sonra kardeşleri tarafından da ağır eleştirilere maruz kalmıştır.³¹⁶ Haçlı seferleri karşısında Muhyiddin Mesud ve Gıyaseddin Keyhüsrev'in de dolaylı veya direk mücadeleleri bulunmakta idi. Ancak Sultan olan babasını dinlemeyerek hatta onu kendi hesabına kullanmaya çalışarak, olayları bu mecraya sokan Kutbeddin Melikşah olduğu için sorumluluk ona yüklenmiştir. Böylece siyasi birlikten yoksun olan Anadolu Selçuklu Devleti Haçlılar karşısında gereği gibi hareket edemeyerek bir takım zayıflara uğramıştır.³¹⁷

1176 Miryakefalon mağlubiyeti Bizans'ta müthiş bir bozguna uğratmakla birlikte Bizans tahtı da, çok farklı imparatorları ağırlamaya başlamış, taht kavgaları Bizans'ı iyice yıpratır olmuştur. Hatta Selçukluların Bizans sınırındaki Melikler bu durumundan faydalanmayı da bilmişlerdir. Ancak bu hareketler topyekün devletin hareketi olmadığı için sınırlı kalmıştır. Kısacası Selçukluların kardeşler arasındaki mücadeleleri Bizans'ın bu durumundan faydalanılamamasına da neden olacaktır. Bu fırsatı kaçıran Selçukluların yerine, 1204 yılında Latinler Bizans'ı işgal edeceklerdir. Böylece Bizans'ın belki de Türkler tarafından daha önceleri fethedilmesi mümkün olamayacaktır.

Kardeşler arasındaki mücadelelerin Anadolu Selçuklu Devleti için önemli bir siyasi neticesi de, Eyyubiler tarafından gelecektir. 1174'lerde kurduğu devletini çok kısa bir sürede güçlendiren ve büyük bir hızla genişleme siyasetine girişen Selahaddin Eyyubi, Selçukluların içinde bulunduğu durumu son derece iyi değerlendirmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde beliren siyasi boşluk, bu bölgelerle beraber, burada bulunan Türkmen beylikleri, Selahaddin Eyyubi'nin müdahalelerine açık hale gelmişti. Bölgedeki Zengi hâkimiyetini sona erdiren Eyyubi, bölgedeki birçok şehir ve kaleyi kolayca zaptederek Musul'dan Haleb'e, hatta Antep, Diyarbakır ve Meyyafarkın'a (Silvan) kadar uzanan toprakları ele geçirmiştir. Böylece Selahaddin, üç-dört yıl (1182-1185) zarfında yörenin belli başlı şehirlerinden Ahlat dışında tamamını ele geçirmiş ve yüksek

³¹⁶ Cahen, Türkler, s.124

³¹⁷ Meram da iki saray tahrib edilmiştir. İbn-i Kesir, El-Bidaye, XIII, s.52; Çarşılar yıkılmıştır. Haçlılardan sonra Eski çarşı yanında yeni çarşıdan bahsedilmektedir. Turan, Kılıçarslan II, s.698

hakimiyeti altına almıştır.³¹⁸ Bundan başka Selahaddin Eyyubi bir takım siyasi evlilikler yoluyla Selçukluların iç meselelerine de uzak durmak istememiştir. Önce en büyük melik Kutbeddin ile kendi kızını nişanlarken, daha sonra Malatya meliki Kayserşah'a Melik Adil'in kızı olan yeğenini vermiş, bu nispetle de onu Kutbeddin Melikşah'a karşı korumak istemişti.³¹⁹ Böylece kardeşler arasındaki mücadelelerde etkili bir rol oynamıştır. Ayrıca Selahaddin'in bir elçisinin de kardeşler arasında dolaşarak bir takım girişimlerde bulunduğu da bilinmektedir.³²⁰ Böylece kardeşlerin saltanat mücadelesi ile meşgul olduğu yıllarda Eyyubiler lehine, Selçuklular aleyhine gelişmeler meydana gelmiştir.

Ne gariptir ki, yine aynı dönemde, Kafkasya yaklaşık yüz kırk yıllık bir Müslüman hâkimiyetinden sonra, birer birer kalelerini Hıristiyan hâkimiyetine terk etmiş, bu bölgede Müslüman kadın, çocuk, genç, ihtiyar ayırt edilmeden Gürcülere esir düşmüş ve birçok zulme maruz kalmışlardır. Bölgede önce Büyük Selçuklular, daha sonra Irak Selçukluları mevcudiyeti korurken, Anadolu Selçukluları kendisine vazife düştüğünde ise saltanat kavgaları ile uğraşır durumda kalmıştır.³²¹ Rükneddin Süleymanşah tahta geçtikten sonra hızla Anadolu birliğini sağlamak üzere hareket etmiş ve kardeşlerinin ülkelerini kendi ülkesine katarak gücünü artırmıştı. Böylece Ermeni krallığı gibi Türk sınırlarına saldıranlara da cezasını verebilmişti. Arkasından da Kafkaslarda bir takım faaliyetlerde bulunan ve 130 – 140 yıldır Müslüman hâkimiyetindeki Anı ve Kars gibi kaleleri alan Gürcülere karşı harekete geçmek istedi. Ancak ilk Gürcistan seferinde başarılı olamayan Sultan Süleymanşah, Gürcüleri bertaraf etmek üzere ihtirasla hazırlıklara başladı. Fakat Süleymanşah Ankara meliki olan kardeşi Muhyiddin Mesud'u geride bırakmak istemiyordu. Önce, Muhyiddin Mesud'un ülkesini topraklarına katıp, siyasi birliği sağladıktan sonra bu önemli seferi gerçekleştirmek istiyordu. Nihayet dışarıda önemli bir sorun olan Gürcüler bırakılarak, yeni bir kardeşler kavgası böylece başlayacaktır. Süleymanşah'ın bu düşüncesi kolay olmamış, Ankara kuşatması üç yıl kadar sürmüştür.³²² Gürcü seferi öncesinde, üç yıl boyunca iki Selçuklu hükümdarı, askeri ve halkı ancak

³¹⁸ Erdoğan MERÇİL, “*Sultan Selahaddin Eyyubi'nin Anadolu'daki Türk Devletleriyle Münasebetleri*”, *Bellekten*, LIV/209, Ankara 1990, s.421 vd.; Üremiş, a.g.e. s.135-136

³¹⁹ Uyumaz, a.g.m. s.403

³²⁰ Selahaddin'in elçisi Kadı Şemseddin senelerce kardeşlerin birinden diğerine gitmesine rağmen sulhü temin edememiş, en son Konya'yı elde edip babasıyla Aksaray'da Kutbeddin Melikşah'ı muhasara eden Keyhüsrev ile ittifak yapmayı başarabilmiştir. Üremiş, a.g.e. s.137, 325 no'lu dipnot

³²¹ Her ne kadar müteakip Anadolu Selçuklu sultanları, ziyadesiyle Kafkasya'ya önem vermişse de artık Gürcülerin Kafkasya'da önemli miktarda ilerlemelerine de bir yere kadar engel olabilmişlerdir. Zaten kısa süre sonra da Moğollar bölgeye girecek, durum Anadolu Selçuklu Devleti aleyhinde gelişme olacaktır. Bedirhan, Kafkasya, 245-279

³²² Müneccimbaşı, s.31, İbnü'l-Esir, s.166

birbirlerinin güçlerini yok etmekle meşgul olmuşlardır. Nitekim uzun kuşatma, ancak bir anlaşma ile neticelenmiştir. Fakat Rükneddin Süleymanşah anlaşma şartlarında vaat ettiğinin aksine Muhyiddin Mesud ve çocuklarını öldürtmüştür.³²³ Böylece arkasında hiçbir endişe bırakmamanın hesabını yapmıştır. Ne yazık ki, bu hesapların ardından, asıl gaye olan Gürcistan seferi de gerçekleştirilemeden kısa bir süre sonra, Rükneddin Süleymanşah da Gürcistan seferi için çıktığı yolda vefat edecektir.³²⁴

Genel olarak bakacak olursak kardeşler arasında cereyan eden mücadeleler, özellikle 1157 yılında Büyük Selçuklu Devletinin yıkılışı ile bölgenin en güçlü devleti haline gelen Anadolu Selçuklu Devletinin güç kaybetmesine, içeride ve dışarıda itibar kaybına uğranılmasına sebep olmuştur. Gerek Haçlıların Anadolu'dan geçerken yaptığı tahribatlar, gerek diğer dış güçlerin hücumları ve gerekse meliklerin birbirlerinin bölgelerine hücum ederken verdiği zayıflar neticesinde ülke güç kaybına uğramıştır. Bölgede özellikle Bizans, Trabzon Rumları, Ermeniler, Eyyubiler ve Gürcülere karşı alınabilecek muhtemel zaferler gerçekleşmemiş, bu avantajlar kaybedilmiştir. Bir anlamda ileriki yıllara sarkarak geciktirilmiştir.

4.2. Ticari ve Ekonomik Neticeleri

Anadolu ilkçağlardan itibaren ticaret yollarının kavşak noktasında olmuştur. Bu sebeple de ilk para bu Anadolu'da icad edilmiş, genelde bir ticari canlılık görülmüştür. Anadolu Selçuklu Devleti'nin diğer Türk devletleri ile kıyas edildiğinde en öne çıkan yönlerinden birisi olarak da ticaret ve dolayısıyla ekonomi ile ilgilenmesi dikkat çekmektedir. Böylece Anadolu'nun bu özelliğinden son derece faydalandığı gibi, Dünya ve Anadolu ticaret hayatına da çok önemli katkılarda bulunulmuştur. Daha II. Kılıçarslan döneminden itibaren Anadolu Selçuklu Devleti altın para kullanmaya başlamıştır. Bundan önce sadece bakır felsler basılırken bu dönemden itibaren altın, gümüş ve bakır sikkeler bastırılmaya başlanmış, böylece ilk büyük sikke devrimi gerçekleştirilmiştir.³²⁵ Ayrıca ilk Selçuklu kervansarayı da daha II. Kılıçarslan ile başlayacaktır. Kendisi Aksaray'a bir konak

³²³ Cahen, Mesud'un Bizans'la işbirliği yaptığı iddiasıyla öldürüldüğünü belirtmektedir. Cahen, Türkler, s.127; Fakat onun idamında daha ziyade Ankara gibi önemli bir stratejik noktayı elinde bulundurması, oldukça güçlü bir melik olarak tehdit oluşturması, bilhassa Gürcü seferi öncesinde Süleymanşah'ı endişelendirmesi etkilidir. Arık, Siyaseten Katl, s. 86

³²⁴ İbnü'l-Esir, s.166, Münecimbaşı, s.31

³²⁵ Erkiletoğlu, Güler, a.g.m.s.49

mesafede, emirlerinden Altunaba tarafından da Konya-Akşehir yolu üzerinde kervansaraylar inşa edilecektir.³²⁶ Bunlar ilerleyen yıllarda bir ağ gibi Anadolu'nun dört bir yanını kaplayacaktır. Böylece ticari yollar şenlendirilerek, ticari kolaylıklar tüccarların hizmetine sunulacaktır. Yine II. Kılıçarslan'ın ekonomide dikkat ettiği unsurlardan birisi de zirai hayat ve istihsalin artırılması olmuştur. Bunun için göçebeler yerleştirilmeye çalışılmış, Hıristiyan çiftçiler Selçuklu ülkesine nakil ve iskân edilmiştir.³²⁷

II. Kılıçarslan oğullarına büyük bir ülke ile birlikte böylece bir ticari ve ekonomik altyapı da bırakmıştı. Sultanın oğullarının hepsi de, en büyüğünden en küçüğüne kadar, hep bu gerçeğin şuurunda olmuşlardır. Özellikle ilerde tahta geçecek olan Rükneddin Süleymanşah ve bilhassa Gıyaseddin Keyhüsrev babalarında devraldıkları bu altyapıyı çok daha ileriye götürme çabası içersinde olacaklardır. Ancak her şeye rağmen kardeşlerin birbirleriyle mücadeleleri, ticaretin en ihtiyaç duyduğu güven ortamını oldukça olumsuz etkilemiştir. Yaklaşık on yedi yıllık dönemdeki karışıklık ortamı, ekonomik dengeleri sarsmıştır. Anadolu Selçuklu Devletinin en önemli güç kaynaklarından biri olan ticarete de bu mücadelelerin olumsuz etkisi yansımıştır.³²⁸ Nitekim bir örnek olarak, Rükneddin Süleymanşah'ın ölümünün ardından tahta çocuk denecek yaşta bir sultanın geçmesi ve akabinde başlayan saltanat mücadeleleri, bu sıralarda Haçlıların Karadeniz kıyılarını istilası ve buradaki ticaret yolunun Türkler aleyhinde tıkanması, çok ciddi bir pazar olan Sivas'lı tüccarları önemli bir sıkıntıya sokmuştur.³²⁹

Kardeşler arası mücadelelerin ekonomik açıdan ülkeye en büyük darbesi, kardeşlerin hem birbirleri ile hem de sebep oldukları kargaşa ortamının etkisiyle dış güçler tarafından gerçekleştirilen hücumlar neticesinde şehirlerin tahrip edilmesi, maliyeden askeri hareketlere daha fazla ödenek ayrılması, üretime engel olunması, bağ ve bahçelerin bozulması vb. gibi sebepler görünmektedir. Nitekim Haçlıların bu kargaşa dolayısıyla Anadolu'ya özellikle başkent Konya'ya verdiği tahribat ortadadır ve Haçlıların aldığı

³²⁶ Turan, Türkiye, s.234

³²⁷ Cahen, 13. yy'ın Başında Anadolu'da Ticaret, Cogito, sayı: 29, 2001 s.133

³²⁸ Bu mücadelelerin devam ettiği yıllarda Gıyaseddin Keyhüsrev ile Bizans İmparatoru arasında geçen mücadelenin ticarete vurduğu sekte bu konuda iyi bir örnektir. Nitekim Sultan Keyhüsrev Eyyubi Meliki Adil tarafından Bizans İmparatoruna hediye olarak gönderilen iki arap atını, yolculukta zarar görmüş olmaları sebebi ile mülkiyetine alıp adamlarına bu atlara bakılmasını emretmişti. Ancak bu davranışı farklı değerlendiren, Bizans İmparatoru intikam olarak, Konya-İstanbul arasında ticaret yapan Selçuklu taabiyetindeki Türk ve Rum tüccarları tevkif etmiş ve mallarına el koydurmuştur. Akabinde de iki hükümdar arası gerginleşerek, Keyhüsrev askeri harekete girişmiş ve Menderes vadisi fethedilmekle bazı Bizans köy ve kentleri de tahrip edilmiştir. Kaya a.g.e. s.46-47

³²⁹ Cahen, Anadolu'da Ticaret, s.134

ganimette kaynaklara geçmiştir. Yine bu tahribat neticesinde çarşılar yıkılarak, ticarete büyük darbe vurulmuştur. Hatta o kadar ki yıkılan çarşının yerine yenisi yapılmak zorunda kalacağından, bu hadiseden 10 yıl sonra yapılan Altunaba vakfiyesi, Eski çarşı yanında, Yeni çarşının mevcudiyetinden bahsetmektedir.³³⁰

Bir başka örnek olarak Rükneddin Süleymanşah'ın Gıyaseddin Keyhüsrev'i tahttan indirmek için yaptığı Konya kuşatması gösterilebilir. Nitekim üç ay süren ve 60 000 kişinin savunduğu bu kuşatma esnasında, bu kalabalığın ihtiyaçları ve kuşatmaya mukavemet için harcanan masraf, bu süredeki iç piyanın durması oldukça önemli ekonomik sıkıntılar doğurmuş ve buna dayanılamayacağını anlayan şehrin ileri gelenleri Rükneddin Süleymanşah'a, yukarda da bahsedildiği üzere, Konya'dan uzaklaşırsa kendisine sefer masrafı olarak 500 000 dirhem gümüş nakit para, 300 İstanbulî atlas kumaş, 200 altun işlemeli elbise, 3 000 arşın çuha, 10 000 arşın keten, 300 baş at, 10 000 koyun ve 300 deve gibi bir hazine teklif etmişlerdir.³³¹

Kardeşler arası mücadelelerin genel olarak neticelerine bakıldığında; devletin can damarı olan ticarete sekte vurulduğu ve babalarının hazırladığı ticari altyapıyı bu kargaşa döneminde pek kullanamadıkları, ülkenin sürekli sefer, mücadele ve kuşatmalarla ağır ekonomik kayıplar verdiği görülecektir. Nihayet Anadolu siyasi birliği Rükneddin Süleymanşah'ın son döneminde tekrar sağlanıp, Gıyaseddin Keyhüsrev tekrar tahta geçtiğinde sanki bu dönem telafi edilircesine bir çalışmaya gidilmiş, Gıyaseddin Keyhüsrev bu olumsuz günlerden ders çıkarırcasına ticareti canlandırmak için çok farklı çalışmalara girişmiş ve bunu büyük oranda da başarmıştır. Bir taraftan önemli limanlardan Alanya fethedilirken, diğer yandan ticari güvenlik ön plana çıkarılmış, ticarete ilk kez devlet sigortası kavramı geliştirilmiş, bir yandan ticari teşvik olarak vergi kaldırma yoluna gidilmiş, hatta ticaret ülkeleri ile anlaşmalar yapılmıştır.³³² Nitekim istikrar döneminde, Anadolu kervansaray ağı ile donatılmış, sigorta garantisi uygulanmış, ticarete çek kullanılmış, önemli ticaret fuarları düzenlenmiş, Anadolu genelinde emniyet tedbirleri alınmıştır.³³³ Hatta Selçuklu hükümdarları bac, geçiş ve gümrük vergilerini de düşük

³³⁰ Turan, Türkiye, s.224, 59 no'lu dipnot

³³¹ İbn-i Bibi, s.35; Baykara, Keyhüsrev, s.20-21

³³² İbrahim KAFESOĞLU, Hakkı Dursun YILDIZ, Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi (Osmanlılar Hariç)*, İSAR yay, İstanbul 1999, s.139; Baykara Keyhüsrev, s.51-54; Cahen, Anadolu'da Ticaret, 132-135

³³³ İbrahim BALIK, *Ortaçağ Tarihi ve Medeniyeti*, Gazi Kitabevi, Ankara 2005, s.54-55

oranlara indirmiş veya tamamen kaldırmışlardır.³³⁴ Böylece ticaretin gelişmesi için tüm çabalar gösterilmiştir. Benzerini Türk Devlet Geleneğinin değişmesinde de göreceğimiz üzere, kardeşler arası mücadelelerin belki de en olumlu tarafı bu şekilde geçmişten ders çıkararak ileriye yönelik önemli politikalar belirleme şansı doğurması olacaktır.

4.3. İlimi ve Kültürel Neticeleri

Sultan II. Kılıçarslan'ın ülkeyi taksim ederek oğullarını memleketin değişik yerlerinde melik tayin etmesinin, çok fazla olumsuz neticeleri bulunmakla birlikte, birtakım olumlu neticeleri de olmuştur. Özellikle çok geniş bir kültürle yetişen meliklerin hemen hemen her biri, buldukları bölgeleri ilmi ve kültürel bir merkez haline getirerek, birçok ilim ve edebiyat adamını teşvik edici ve koruyucu tedbirler almışlardır. Böylece halkın da bu ilim ve kültür adamları ile etkileşerek, bir anlamda eğitim seviyelerinin artmasına vesile olmuşlardır. Yine bu melikler bölgelerinde inşa etmiş oldukları mimari vb. eserlerle de ülkenin imarında önemli roller oynamışlardır.

Bilhassa müstakbel Selçuklu Sultanı Rükneddin Süleymanşah daha meliklik döneminde dahi kendi bölgesinde ilmi ve kültürel çalışmalara oldukça ehemmiyet vermişti. Bunun için âlim, şair, sanatkâr ve filozofları himayesine alarak onları yanında toplamıştır. Bu yüzdende himayesine aldığı bu kimselerden de fazlasıyla övgü almıştır. Bunlardan birisi olan ve devrin Azarbeycan Atabeylerine ve son Büyük Selçuklu Sultanına intisab eden meşhur şair Zahirüddin Faryabi, Rükneddin Süleymanşah'a yazıp gönderdiği Nûn kasidesinde "Sultan'ul-A'zam Süleymanşah'ın gölgesinde dünya kendisine İkinci İskender diye hitap etmekte; Kayser divanında onun haşmetinden dem vurmakta ve Fağfur (Çin İmparatoru) dergâhında kapıcılık yapmaktadır" beyitleri ile onu övmüştür. Bu kasidenin karşılığında da Rükneddin Süleymanşah onu 200 dinar altın, on at, beş katır, beş deve, beş güzel Rum cariyesi ve köle, altın işlemeli atlas, kutnî, attabî, iskarlat elbiseler ile ödüllendirmiştir.³³⁵ Yine Ravendi de "(Peygamber) Süleyman'ın mülki, (Rükneddin) Süleyman'a erişti; İran ve Turan'a müjde haberi geldi" diyerek onu methetmiştir. Malatyalı Muhammed Gazi'ye de Ravzat'ul-'Ukûl adlı eseri kendisi yazdırmıştır. Hatta Muhammed Gazi bir süre Süleymanşah'a vezirlik de yapmıştır³³⁶. Bu şekilde âlim, şairlerin ve halkın

³³⁴ Koca, Keykavus, s.11

³³⁵ İbn-i Bibi, s.35; Müneccimbaşı, s.32-33; Turan, Türkiye, s.263

³³⁶ Ateş, Anadolu'da Farsça Eserler, s.104

sevgisini kazanan Rükneddin Süleymanşah'ın halka ve yüksek şahsiyetlere çok fazla ihسانlarda bulunduğu belirtilmektedir.³³⁷

Rükneddin Süleymanşah'ın âlim, şair, sanatkâr ve filozofları himaye etmesinin yanı sıra kendisinin de bizzat hikmet (felsefe),şiir, edebiyat, belagat ve yazı sanatları ile ilgilendiği hatta felsefeye fazla düşkünlüğünden dini akidesi ile eleştiriler de maruz kaldığı bilinmektedir.³³⁸ Yine biraderi Kutbeddin Melikşah ile aralarındaki husumet münasebetiyle “ Ey Felek gibi dönen Kutb, senden baş çevirmem” şeklinde devam eden bir Farsça şiiri de günümüze gelmiştir. Rükneddin Süleymanşah'ın diğer kültür müesseselerine de birkaç örnek verilecek olursa; Niksar, Konya ve Niğde surlarının inşa ve tamiri, Kayseri-Kırşehir arasındaki Kızılırmak üzerindeki Tekgöz köprü, II. Kılıçarslan zamanında başlanan Altunaba medresesinin ikmalî vb olarak gösterilebilir.³³⁹

Rükneddin Süleymanşah'ın üzerinde bu kadar durulmasının sebebi, kendi meliklik bölgesinde hüküm sürüp, ülke dışına fetihlerde bulunan Rükneddin Süleymanşah'ın kardeşler arasındaki mücadelelerden hayli zaman uzak durması ve bunun neticesinde de zamanını ilmi ve kültürel faaliyetlere harcaması dolayısı iledir. Böylece diğer kardeşler ile bir mukayese imkânı vermesi, kardeşler arasındaki mücadelelerin ilmi ve kültürel alanlarda da ilerleyişini bir sekteye uğrattığını belirtmek içindir. Nitekim benzer bir durum Muhyiddin Mesud'un meliklik bölgesinde de görülmektedir. Hiç Selçuklu sultanı olamayan Muhyiddin Mesud, kardeşler arasında cereyan eden saltanat mücadelelerine fazla girmemiş olması dolayısıyla meliklik bölgesini oldukça imar ve iskân etmiş, ilmi ve kültürel katkılar sağlamıştır. Mesud ilim ve edebiyat hamisi olmakla birlikte, aynı zamanda meliklik bölgesinin merkezi olan Ankara'yı, ilk defa kendi zamanında bir sanat ve kültür merkezi haline getirmiştir. Kendisine ve Ankara'ya mensup, Bedî, Muhyevî, Mahmud, Ebu Hanife Abdulkerim gibi şairler ve âlimler onun yanında yaşamış ve bu melik hakkında şiirler yazmışlardır.³⁴⁰ Böylece II. Kılıçarslan'ın oğulları arasında kültürü yüksek edebiyat ve sanat erbabının hamisi olarak mühim bir mevki almıştır. Onun zamanında yapılan

³³⁷ İbn-i Bibi, s.35; Urgan, a.g.e.s, 23-24

³³⁸ İbn'ül-Esir, s. 167;İbn-i Bibi, s.35 Müneccimbaşı, s.32-33

³³⁹ Turan, Türkiye, s.264

³⁴⁰ Ateş, Anadolu'da Farsça Eserler, s. 107 vd.

Ankara'daki Alaaddin Camii³⁴¹ de günümüze kadar gelebilmiş, onun kültürel katkılarına örnek olmuştur.

II. Kılıçarslan bütün oğullarına atabeyler ve muallimler tayin etmekle onların iyi bir tahsil ve terbiye ile yetişmelerine ihtimam göstermişti. Yukarda sayılanlardan başka, Niksar ve Koyluhisar meliki Nureddin Berkıyarukşah kendisi, eski İran efsanelerinden “Hür-zâd u Pîr-zâd” kıssasını nazme almış, Şehabeddin Suhreverdî de Pertevname adlı eserini onun adına yazmıştır.³⁴² Keyhüsrev'in de birçok ilmi ve kültürel faaliyetinin yanı sıra kendisinin bizzat Mecdüddin İshak'a yazmış olduğu Farsça şiiri olduğu bilinmektedir.³⁴³ Böylece kardeşlerin hepsi gerçekten bölgelerinde ilmi ve kültürel faaliyetlerde bulunmuş olmalıdır. Bu şekilde yetişen kardeşlerin genelde kendileri de ilme ve kültürel faaliyetlere önem vermelerine rağmen uzun süre birbirleri ile olan mücadeleleri bazı kardeşlerin dışındakiler bu konuda çok da fazla bir ürün sergileyememişlerdir.³⁴⁴ Böylece, Anadolu Selçukluların ilk dönemlerinde ülkede pek fazla ilmi faaliyetler göze çarpmadığı ve bu ilk dönemlere damgasını vurabilmiş ilim ve fikir adamlarının da parmakla bile sayılmayacak derece az olduğu görünmektedir. Bu dönemde meydana getirilmiş eserlerde, aynı şekilde yok denecek kadar az bulunmaktadır. Muhakkak bunun birçok farklı sebebi olmakla beraber, kardeşler arası saltanat kavgalarının ve Haçlı seferlerinin sebep olduğu kargaşa ortamı fazlasıyla etkili olmuştur.³⁴⁵ Nitekim bu kargaşa dönemi ilmi ve kültürel faaliyetlerin ilerlemesinin aksine gerilemesine bile sebep olacaktır. Çünkü siyasi istikrarsızlığın hâkim olduğu Anadolu'da bir güven ortamı olmamakla beraber, bir takım kültür müesseseleri de kardeşler arası mücadelelerin yol açtığı sebeplerden tahrip olacaktır. Nihayet bunu daha iyi anlamak için kardeşler arası mücadelenin sona ermesinden sonra, Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde meydana gelen ilmi ve kültürel gelişmeler ile açıklamak mümkün olmaktadır.

³⁴¹ Baykara, Anadolu'nun Taksimâtı, s. 42; Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, 6. cilt, s.1210; Bayrak, Türkiye Klavuzu, s.44

³⁴² Ateş, Anadolu'da Farsça Eserler, s. 103

³⁴³ Baykara, Keyhüsrev, s.47

³⁴⁴ Esasen göçebe olarak bilinen Orta Asya'dan gelen Türkmenler olmakla birlikte, onlar arasında yerleşik ve yarı yerleşik olanları da bulunuyordu. Onlar çiftçilik, hayvancılık, ticaret vs ile ilgileniyorlardı ve tüm töre ve kültürleri ile birlikte geliyorlardı. Bu kargaşa ortamı Türklerin gerçek manada yerleşerek, bu kültürel faaliyetlerde bulunmalarını geciktirmelerine sebep olmuştur. Türklerin Anadolu'ya ne şekilde gelişleri hakkında bkz: Faruk SÜMER, “Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?”, *Bellekten*, XXIV, Ankara 1962, s.592 vd

³⁴⁵ İbn-i Kesir, El-Bidaye, XIII, s.52; Turan, Kılıçarslan II, s.698

Nihayet, kargaşa ortamının atlatılmasından sonraki ikinci cülusunda Gıyaseddin Keyhüsrev'in, öncelikle hocası Mecdüddin İshak'ı yanına, Selçuklu ülkesine davet ettiği görülecektir. Arkasından da Hocasını, cülusunu bildirmek üzere Abbasi Halifesi'ne Bağdad'a gönderdiğinde, buradan hacca giden Hocası, dönüşte beraberinde bir çok mutasavvıf ve ilim adamını Anadolu'ya celbetmiştir, ki bu ilim ve fikir adamları devrin en meşhurları arasında olup, Türkiye tarihinin ilim ve fikir hayatında, her biri birer çığır açacaklardır. Nitekim Türkiye ilim ve kültürünün oluşmasında en önemli maya olacaklardır. Bu ilim ve fikir adamları, Anadolu'da yüzyıllarca sürecek olan Tasavvufi Esnaf Birliği Ahiliğin kurucusu Ahi Evren, İslam tasavvufunu ve dolayısıyla kültürünü dünyaya duyuran Mevlana Celaleddin Rumî ve babası Bahaeddin Veled., Ünlü sûfi Vahdeti Vücut felsefesinin kurucusu İbnü'l-Arabi, ve Mecdüddin İshak'ın kendisi ile birlikte oğlu olan, eşsiz ilim ve kültür hazinesi Sadreddin Konevi, daha başka, Evhadüddin Kirmani, el-Berzai olarak görülmektedir.³⁴⁶ Böylece Gıyaseddin Keyhüsrev döneminin güven ortamının da etkisiyle ve ileri gelenlerin teşvik ve destekleriyle ilmi ve kültürel faaliyetler son derece yaygınlaşacak, Anadolu'nun ücra köşelerinde dahi medreseler, darüşşifalar v.s. baş döndürücü bir faaliyetin içersine gireceklerdir. İşte bu sayededir ki Anadolu, bundan sonra müthiş bir ilim ocağı haline gelerek, yüzyıllar boyu Türk-İslam kültürünün merkezi olacaktır. Eşsiz Osmanlı devleti de bu hamurla yeşerecektir.

4.4. İdari ve Hukuki Neticeleri

Memleketin II. Kılıçarslan tarafından hanedan üyelerine taksimi, yukarda belirtildiği şekilde birçok olumsuz duruma neden olmuştur. Bununla birlikte Gıyaseddin Keyhüsrev de, bu taksim olayında ve neden olduğu mücadelelerde rol alan meliklerden birisi olması hasebiyle, olaya bizzat karışmış ve bunun bütün olumsuz neticelerini de görmüştür. Nitekim kendisi de, bu mücadeleler nedeniyle acı dolu dokuz yıllık bir gurbet hayatı yaşamak zorunda kalmıştır. Nihayet ağabeyi Rükneddin Süleymanşah, kendisi gurbette iken, büyük oranda Selçuklu birliğini sağlamış, Gıyaseddin Keyhüsrev de, tahta çıktığında

³⁴⁶ Mecdüddin İshak ve celbettiği ilim ve fikir adamları için bkz; Mikail Bayram, *"Türkiye Selçuklularında Devlet Yapısının Şekillenmesi"*, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Kömen yay, 2. Baskı, Konya 2005, s.42; İbn'ül-Arabi ve Selçuklu Sultanlarının ilişkilerine dair bkz; Mahmud Erol KILIÇ, *"İbnü'l-Arabî'nin I. İzzeddin Keykavus'a Yazdığı Mektubun Işığında Dönemin Dini ve Siyasi Tarihine Bakış"*, *I. Uluslar arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Tebliğleri*, 2. Cilt, Konya 2001, s.16

bu birliği devam ettirmekte zorlanmamıştır. Bu durumu çok iyi değerlendiren Keyhüsrev, derhal yeni bir siyasi teşkilatlanmaya³⁴⁷ girişmiş, yeni çıkar yolları aramıştır.

Gıyaseddin Keyhüsrev'i gurbet hayatından sonra ikinci kez tahta çıktığında, birinci saltanatından tamamen farklı olarak, gayet faal ve muktedir bir hükümdar hüviyetiyle görmek mümkün olmaktadır. Bundan sonra Keyhüsrev'in, saltanat makamının nüfuzunu ve merkezi otoritenin gücünü artırmak konusundaki azmi ve çalışmaları açıkça görülecektir. Öncelikle devletin önemli kademelerine, kendisine son derece sadık isimler³⁴⁸ getirecek, bu şekilde merkeze bağlılık temin edilecektir. Ayrıca hayatta olan kardeşlerinden mülkü elinden alınmış olan eski Malatya meliki Kayserşah, tekrar kendi mülkünü istediğinde, kendisine iyi bir muamele göstermekle birlikte, isteği kesin bir dille reddedilecek, fakat önceden Gürcülere tampon bölge konumundaki Erzurum melikliğine atanan itaatkâr kardeş Tuğrulşah'ın yarı müstakil hâkimiyetine dokunulmayacaktır. Keyhüsrev bunlardan başka, kendisi için her an tehlike teşkil edebilecek olan, eski sultan olan yeğeni III. Kılıçarslan'ı, verdiği sözüne aksine önce Gevale kalesine hapsedirecek, III. Kılıçarslan sonra burada ölecektir.³⁴⁹ Yine benzeri bir uygulama ile kendisinin Konya'ya girmeden evvel, Sultan olamayacağı konusunda fetva veren başkadı Tirmizi'yi de idam ettirecektir.³⁵⁰ Böylece kendisine muhalif güçleri de sindirmiş olacaktır.

Gıyaseddin Keyhüsrev'in devlette merkezi gücü artırmak konusundaki fikrini, bilhassa kendi oğullarını birer vilayete göndermesi münasebetiyle tespit etmekteyiz. Nitekim Keyhüsrev ikinci kez tahta çıkınca, ananeye göre oğulları Alaaddin Keykubad ve İzzeddin Keykavus'u sırasıyla, Tokat ve Malatya'ya idareci olarak tayin edecektir. Fakat onun yapmış olduğu bu tayin, öncekilerden tamamen farklı olarak, ne meliklere buldukları yerleri kendi mülkleri olarak tasarruf etme yetkisi verecek, ne de onların tâbi birer hükümdar olarak salahiyet elde etmelerine imkân tanıyacaktır. Onlar sadece alelade bir vali olarak, buldukları bölgeyi sultan adına idare eden birer yetkili olacaklardır. Kendilerine yardımcı olmak üzere yanlarına verilen, idareci kadrosu, bilhassa atabey, bir yandan şehzadeleri yetiştirirken, bir yandan da onların hareketlerini kontrol altında tutacaktır. Bu

³⁴⁷ Bayram, Devlet Yapısının Şekillenmesi, s.40

³⁴⁸ Özellikle gurbet hayatından beri yanından ayrılmayan Seyfettin Ayaba, Mubarizüddin Ertokuş, İkinci kez tahta geçişinde önemli rol oynayan Danişmendli Yağıbasan oğulları, Bizans hayatında en büyük ve en yakın destekçisi olan kayınpederi Mavrazemos bu isimler arasında sayılabilir. Kaymaz, a.g.m. s.130 vd

³⁴⁹ Aksarayı, 25; Öztuna, s.455; Turan, Türkiye, s.274

³⁵⁰ İbn-i Bibi, s.43; Karş; Arık, Siyaseten Katl, s.74

şekilde artık, şehzadelerin hanedan azası olarak, devletin hâkimiyetine iştirak etme hakları ortadan kaldırılırken, meliklik sistemi de artık yeni bir yapıya bürünmüş olacaktır.³⁵¹

Yeni kurulan siyasi rejimle birlikte, aslında Eski Türk Hâkimiyet Telakkisi de tamamen ortadan kaldırılmış olmayacaktır. Hanedan azasına yapılan idari kısıtlama devam ederken, saltanat makamı üzerinde hak iddia etmek âdeti sona ermeyecektir. Yine büyük oğul olma rüchaniyeti ve veliahd ilan etme geleneği sürecek, bunların verdiği avantaj hep kullanılmaya çalışılacak, fakat fiiliyatta hiçbiri değişmez bir kaide olma değeri taşımayacaktır. Her zamanki gibi, saltanat makamı iddiasında en önemli unsur devlet erkânının reyleri olacaktır.³⁵² Devlet yapısı yeniden şekillenmekle birlikte, saltanata kimin geçeceği dair kesin kaidelerin konulamamış olması, Anadolu Selçuklu Devletinde hanedan üyeleri arasındaki mücadeleleri sona erdiremeyecektir.³⁵³ Hatta ilk mücadeleler, daha Keyhüsrev'in ölümüyle oğulları arasında cereyan edecektir. Bu mücadeleler bununla da sınırlı kalmayarak, Selçukluların yıkılmasına kadar devam edecek, Selçuklularla birlikte Anadolu'da kurulan birçok Türkmen beyliği de aynı şekilde bu uygulamayı devam ettireceklerdir. Saltanat mücadeleleri bu Türk devletlerinde doğurduğu birçok farklı sonucun yanı sıra, hanedandan birçok kimsenin de ölümüyle sonuçlanacaktır. Kardeş katli olarak tarihe geçen bu uygulamalar, Türk devletlerinde defalarca uygulanmak durumunda kalacaktır.³⁵⁴ Daha sonra Osmanlılar tarafından da birçok örneği verilmek zorunda kalınacak olan, buna benzer hareketler, aslında tamamen devletin yara almadan devam etmesi anlayışına uygun düşmekteydi. Yani klasik bir ifade ile "Devlet-i ebed müddet" içindi. Fatih Sultan Mehmed'in kanunnamesi³⁵⁵ bu tarihsel süzgeçten ve birçok yaşanmış tecrübeden geçirilerek hazırlanmıştı. Yavuz Sultan Selim'in buna benzer uygulamalarının da bu anlayışla gerçekleştirildiğine hiçbir şüphe yoktur. Nihayet Yavuz Sultan Selim, sekiz yıl kaldığı saltanat yıllarının büyük bir bölümünü çok büyük meşakkatlerle, çöllerde, at üstünde geçirmiştir. Bu şekilde din ve devlet adına büyük fedakârlıklar yapan bir sultanın

³⁵¹ Kaymaz, a.g.m. s.133

³⁵² Köymen, bu devlet erkânı hakkında ilginç bir tespitte bulunur. Ona göre, Türkler'de devlet sadece hanedanın değil, komutanlarında ortak sorumluluğu altındadır. "*Selçuklular'da Devlet*", *Belleten*, LI/201, Ankara 1988

³⁵³ Hatta bu yüzden Togan, eski usule tekrar dönüldüğünü iddia etmektedir. Togan, a.g.e.s, 211; Ancak meliklerin yetkileri sınırlandırılmış olması hasebiyle, devlet mekanizmasına yeni bir şekil verildiği açıktır. Kaymaz, a.g.m. s, 133; Bayram, Devlet yapısının şekillenmesi, s.40

³⁵⁴ Eski Türk Devletlerinde, Selçuklularda, Anadolu beyliklerinde ve Osmanlılarda yaşanan kardeş katli vakalarına birçok örnek için bkz; İnalçık, Saltanat Veraseti Usulü, s.56 vd.; Akman, Kardeş Katli, s.33 vd.

³⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Abdulkadir Özcan, *Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi Ve Nizam-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi, Tarih Dergisi, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi (1981-1982)* sayı: 33, s. 7-57; Halil İnalçık, Osmanlı Hukukuna Giriş Örfi- Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi C: 13, 1958, s. 217-249

saltanat mücadelesini ancak bu açıdan düşünmek yerinde olacaktır. Bir yazar'ın ifadesiyle; “Padişahlar cihan’a hâkim olacak Türk devletinin atadan kalma bir miras gibi bölüşülüp dağılmasını önlemek amacıyla kardeşlerini, oğullarını feda etmek mecburiyetini yüklenmişlerdir.”³⁵⁶

Böylece Gıyaseddin Keyhüsrev'den sonra, artık hiç tekrarlanmayacak olan ülkenin taksimi meselesi, ileriki yıllarda gündeme geldiğinde de ağır bir şekilde karşı konulmuştur. Tüm Türk devletlerinde olduğu gibi, Osmanlılarda da dünya devleti kurabilme hedefinin önemli bir engeli olarak görülmüştür.³⁵⁷ Buna ait olarak, Fatih Sultan Mehmed'in oğulları arasındaki bir hadise de kayda değerdir. Nitekim Sultan'ın oğulları II. Bayezid ile Şehzade Cem arasında saltanat mücadelesi devam ederken, küçük kardeş Cem ağabeyine, Anadolu ve Rum-eli olmak üzere devleti, aralarında taksim ederek, mücadeleyi sonlandırmayı teklif etmiştir. Ancak veli tabiatlı padişah II. Bayezid; “ Osmanlı devleti öyle bir başı örtülü, namuslu gelindir ki, iki damadın talebine tahammül edemez” cevabını vermiş, saltanatı namus timsali gibi görerek, taksim edilemeyeceğini belirtmiştir. İşte gerçekten onlar, Nizam-ı Âlem mefkûresini, din ve devlet, mülk ve millet duygusuyla her fedakârlığı göze almışlar; bu hayati ve kutsi dava için kardeş ve evlat katlini dahi caiz görmüşlerdir.³⁵⁸ Bu çalışma böylece, Fatih Sultan Mehmed'in kanunnamesindeki kardeş katli meselesini ve buna benzer uygulamaların nedenini, az da olsa düşündürmeye sevk etmişse başarılı sayılacaktır.

³⁵⁶ Mehmet DİKİCİ, *Anadolu'da Türkler- Anadolu'ya Türk Göçleri*, Burak yay. İstanbul 1998, s.280

³⁵⁷ Ahmet TABAKOĞLU, “ *Osmanlı Devletinde Siyasi Birlik Anlayışı*”, *I. Uluslararası İstanbul'un Fethi Sempozyumu*, İstanbul Büyükşehir. Bld. Yay, İstanbul 1996, s.106

³⁵⁸ Turan, Mefkûre II, s.12–13

SONUÇ

II. Kılıçarslan, babası Sultan Mesud'dan sonra tahta çıktığında, birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bir yandan saltanatının güvenliği için tehlikeli bulunan kardeşleri ile mücadele etmek zorunda kalmış ve bilhassa enişterisi olan Danişmendli meliklerle uzun mücadelelere girişmek durumunda kalmıştır. Diğer yandan da Anadolu Selçuklu ülkesinin etrafında bulunan, başta Bizans olmak üzere birçok irili ufaklı devletle siyasi ve askeri ilişkilere girişmiştir. Yaklaşık kırk yıl süren uzun saltanatı boyunca, Sultan II. Kılıçarslan tüm iç ve dış meseleleri birer birer halletmiştir. Bizans'a vurduğu Miryakefalon darbesiyle, Avrupalıların Türkleri Anadolu'dan atmak hayallerini sona erdirirken, Doğu Anadolu bölgesine de zaman zaman akınlarda bulunarak orada da varlığını hissettirmiştir. Kendisine karşı oluşturulan tüm ittifakların üstesinden gelmiş, nihayet saltanatının son yıllarına yakın sıralarda Anadolu da oldukça güçlü bir devlet meydana getirmiş ve Anadolu Türk birliğini de sağlamayı başarmıştır.

Bütün bu askeri ve siyasi başarılarla beraber Sultan, Anadolu da ticari, ekonomik, zirai birçok gelişmelere de imzasını atmıştır. Anadolu Selçuklu devletinde ilk kez altın parayı bastırarak önemli bir sikke devrimini gerçekleştirmiştir.³⁵⁹ Önemli imar faaliyetlerinde bulunmuş, yeni kervansaraylar, çarşılar hatta şehirler meydana getirmiştir. Göçebelere yerleşmeye teşvik edip, Hıristiyan çiftçileri ülkesinde iskân ederek, ziraatın gelişmesi için türlü tedbirleri aldırmıştır.³⁶⁰ Bunların yanı sıra ilmi ve kültürel faaliyetler de ilgi duyan II. Kılıçarslan bütün oğullarını da yüksek bir tahsil ve terbiye ile yetiştirmiştir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin bu müreffeh döneminde, ihtiyarlık yıllarındaki Sultanın ülkeyi evlatları arasında taksim etmesi, kısa süre içerisinde evlatların saltanat mücadelelerine girişmelerine, böylece de ülkedeki birlik ve beraberliğin bir anda bozulmasına neden olmuştur. Daha Sultanın hayatta olduğu dönemde başlayan bu mücadeleler, onun ölümünden sonra da devam etmiş, Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci kez tahta geçmesine kadar da devam etmiştir. Yaklaşık 17 yıl süren bu fetret döneminde, II. Kılıçarslan'ın saltanatı boyunca kazanmış olduğu önemli avantajlar maalesef kaybedilmiş, yukarıda uzunca anlatıldığı üzere Anadolu Selçuklu Devleti açısından çok önemli sonuçlar ortaya çıkmıştır.

³⁵⁹ Erkiletoğlu, Güler, a.g.m.s.49

³⁶⁰ Cahen, Anadolu'da Ticaret, s.133

Bizzat bütün bu sonuçları yaşayan ve son olarak mücadelelerin bitiş noktasında tahtta yer alan en küçük oğul Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev, bu tarihi tecrübesinin de etkisiyle devlet yapılanmasında köklü bir değişikliğe yönelmiştir. Selçuklular döneminde bilhassa Tuğrul Bey’den itibaren başlayan bu yeni yapılanma, merkezileşme çabaları, Keyhüsrev ile zirveye ulaşmıştır. Oldukça radikal kararlar alan Keyhüsrev, melikleri ülkenin farklı yerlerinde görevlendirmekle birlikte, onlara oldukça sınırlı yetkiler vermiş ve onları alelade birer vali olarak atamıştır. Böylece II. Kılıçarslan’ın taksim olayı, Eski Türk Devlet geleneğinin son bir uygulaması olarak tarihe geçmiştir.³⁶¹

Türk milletinin çağlar boyu birikiminden istifade eden, Anadolu Selçuklularının halefi Osmanlılar da, Devlet geleneğini en mükemmel bir şekilde yorumlama kudretine sahip olmuştur. İlk defa olarak devletin kuruluşundan itibaren merkeziyetçi bir devlet sistemi ile ortaya çıkarak, kökü göçebe olduğu ve milli ananelerini muhafaza ettiği halde, devletin taksim edilemez mukaddes bir varlık olduğunu anlamışlardır. Bu durumu Sultan Çelebi Mehmed, Şahrüh’a verdiği şu cevapla çok daha iyi açıklamaktadır; “Osmanlı Padişahları başlangıçtan beri tecrübeyi kendilerine rehber yapmışlar ve saltanatta ortaklığı kabul etmemişlerdir.”³⁶² Bu nedenle de, Osmanlı Devletinde taht için rakip olabilecek hanedan üyeleri dahi tehlikeli bulunarak idam edilmiş, devletin devamına engel olabilecek her tedbir düşünülmüştür.³⁶³ İlk bakışta olumsuz yorumlara neden olan bu uygulamalar, ancak II. Kılıçarslan’ın oğulları arasındaki mücadelelerin zararları göz önünde tutulursa bir anlam kazanmaktadır. İşte Fatih Sultan Mehmed’in meşhur ”Her kimesneye evladımın saltanat müyesser ola, karındaşların Nizam-ı Âlem için katletmek münasiptir. Ekser ulema dahi tecviz etmiştir; anınla amel olalar” şeklindeki kanunu³⁶⁴ ve buna benzer uygulamalar ancak bu tarihsel çerçeve içinde anlamını bulmaktadır.

II. Kılıçarslan’ın oğulları arasındaki mücadeleler böylece çağlar ötesi sonuçlar doğurmakla birlikte, Eski Türk Devlet Geleneğinin de son bir uygulaması olarak Türk

³⁶¹ Kaymaz, a.g.m. s. 133; Bayram, Devlet yapısının şekillenmesi, s.40

³⁶² Bunu bir yabancı olan ve Kanuni devrinde Türkiye’ye gelen Ferdinand’ın elçisi Busbeq dahi çok iyi anlamış olsa gerek ki; “ Müslümanlar Osmanlı hanedanı sayesinde ayakta duruyorlar. Hanedan yıkılırsa dinde mahvolur. Bu sebeple hanedanın, din ve devletin selameti ve bekası evladdan daha mühimdir” demekten kendisini alamamıştır. Turan, Mefkure,II, s.13; Yine Gülistan sahibi şair Sadi’nin sözleri de bu konu da anlamlı olacaktır; “On derviş bir kilimde uyur, lakin iki padişah bir iklimde sığmaz. Zira etrafta din ve devlet düşmanları fırsat beklemektedir.” Turan, Aynı eser, s.16

³⁶³ İncalcık, Saltanat Veraseti Usulü, s. 57 vd

³⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bak: İncalcık, Aynı makale, s.331; Özcan, a.g.e.s. 17-18

tarihinde mühim bir dönüm noktası olarak iz bırakmış, dünyanın en büyük devletlerinden birisi olacak olan Osmanlı Devleti'nin de sağlam bir yapı üzerinde kurulmasında önemli tecrübi bir amil olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

ABÛL-FARAC, GREGORY (BAR HEBRAEUS), Abû'l-Farac Tarihi, II. Cilt, Türkçe'ye Çev: Ömer Rıza Doğrul, T.T.K. Ankara 1950

AHMET NAZİF EFENDİ, Mirat-ı Kayseriyye, Kayseri Tarihi, Haz: Mehmet Palamutoğlu, Kayseri 1987

AKMAN, Mehmet, Osmanlı Devletinde Kardeş Katli, Eren yay. İstanbul 1997

AKSARAYİ, Kerimüddin Mahmud, Müsameretü'l-Ahbar, Çev: Mürsel Öztürk, T.T.K. Ankara 2000

ALPTEKİN Coşkun, "Türkiye Selçukluları" , D.G.B.İ.T. 8. cilt, Ed: Hakkı Dursun Yıldız, Çağ Yay. İstanbul 1989

ALPTEKİN, Erkin, Uygur Türkleri, Boğaziçi yay. İstanbul 1978

Anonim, Anadolu Selçukluları Tarihi, III., Neşr; Feridun Nafiz UZLUK, Ankara 1952

ARIK, Feda Şamil, "Türkiye Selçuklu Devletinde Siyaseten Katl 1075-1243", Belleten, LXII/236, Ankara 1999

ATÇEKEN, Zeki, Yaşar BEDİRHAN, Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi, Eğitim Kitabevi, Konya 2004

ATEŞ, Ahmed, "Hicri VI-VIII. (Miladi XII-XIV) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", Türkiyat Mecmuası, VII-VIII/2, İstanbul 1945

BALIK, İbrahim, Ortaçağ Tarihi ve Medeniyeti, Gazi Kitabevi, Ankara 2005

BALLY, Auguste, Bizans Tarihi, 2. cilt, Çev: Haluk Şaman, Tercüman 1001 Temel Eser, Tarihsiz

BAYKARA Tuncer, I. Gıyaseddin Keyhüsrev(1164-1211 Gazi – Şehit), T.T.K., Ankara 1997

-----, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdari Taksimatı, T.K.A.E. yay. 2. Baskı, Ankara 2000

-----, Türkiye Selçukluları Devrinde Konya, Kültür ve Turizm Bak. Yay. Ankara 1985

BAYRAK, M. Orhan, Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu, Remzi Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul 1982

BAYRAM, Mikail, "Türkiye Selçuklularında Devlet Yapısının Şekillenmesi", Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar, Kömen yay, 2. Baskı, Konya 2005

-----,"Selçuklular Zamanında Anadolu'da Bazı Yörelere Arasındaki Farklı Kültürel Yapılanma ve Siyasi Boyutları", Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar, Kömen yay, 2. Baskı, Konya 2005

BEDİRHAN, Yaşar, Selçuklular ve Kafkasya, Çizgi Kitabevi, 1. Baskı, Konya 2000

-----, İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü, Eğitim Kitabevi, Konya 2004

BODMER, Jean Pierre, " Selçuklular Anadolu'da", Cogito, Yapı Kredi yay. 29. Sayı, Güz 2001

BÜCHNER, V. F., "Şah" maddesi, İ.A., 11. cilt, MEB. Yay. İstanbul 1979

CAHEN, Cloude, Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, Çev Yıldız Moran, e yay. İstanbul 1999

-----, Osmanlılardan Önce Anadolu, Tarih Vakfı Yurt yay. İstanbul 2000

-----, ‘13. Yüzyılın Başında Anadolu’da Ticaret’, Cogito, Yapı Kredi yay. 29. Sayı, Güz 2001

-----, ‘Türklerin Anadolu’ya İlk Girişi’, Çev:Yaşar YÜCEL, Bahaeddin YEDİYILDIZ, Bellekten, LI/201, Ankara 1988

ÇAY, Abdulhalûk, Anadolu’nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası, Sultan II. Kılıçarslan ve Karamıkbeli (Miryakefalon) Zaferi, Orkun yay, İstanbul 1984

-----, II. Kılıçarslan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987

DEMİRKENT, Işın, Haçlı Seferleri, Dünya yay. İstanbul 1997

-----, ‘ Haçlı Seferleri ve Türkler,’ Genel Türk Tarihi, Ed: Hasan Celal Güzel, Ali Birinci, 4. cilt, Yeni Türkiye yay. Ankara 2002

DİKİCİ, Mehmet, Anadolu’da Türkler- Anadolu’ya Türk Göçleri, Burak yay. İstanbul 1998

DİVİTÇİOĞLU, Sencer, Oğuz’dan Selçuklu’ya, Boy, Konat ve Devlet, 2. Baskı, Yapı Kredi yay, İstanbul 2000

ERER, Raşit, Türklere Karşı Haçlı Seferleri, Kaknüs yay. İstanbul 2002

ERDEM, İlhan, ‘ Türkiye Selçuklularında Fetih Metodu ve Uygulanışı’, I. Uluslar arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Tebliğleri, I. Cilt, Konya 2001

ERKİLETOĞLU, Halit, Oğuz GÜLER, Türkiye Selçuklu Sultanları ve Sikkeleri, Erciyes Üniversitesi yay. Kayseri 1996

FAZLIOĞLU, İhsan, ‘Selçuklular Döneminde Anadolu’da Bilim ve Felsefe (Bir Giriş)’, Cogito, Yapı Kredi yay. 29. Sayı, Güz 2001

GORDLEVSKİ, V. Anadolu Selçuklu Devleti, Çev: Azer Yaran, Onur yay., 1. Baskı, Ankara 1988

GÜLER, Ali, Türk Yönetim Anlayışının Kaynakları(Başlangıcından XII. Yüzyıla Kadar), Ankara 1996

GÜNER, Ahmet, ‘‘Melik’’ maddesi, DİA, 29, cilt, Ankara 2002

GÜNGÖR, Erol, Tarihte Türkler, Ötüken yay. 4.Baskı, İstanbul 1992

GÜRÜN, Kamuran, Türkler ve Türk Devletleri Tarihi, 1. Cilt, Karacan Yay. 1981

HOLT, P.M, Haçlılar Çağı–11. yy’dan 1517’e Yakınoğu, Çev: Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt yay. İstanbul 1999

İBN-İ BİBİ, Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi, Çev: M. Nuri Gençosman, Ankara 1941

İBN-İ KESİR, El-Bidaye Ve’n-Nihaye, Büyük İslam Tarihi, 13. cilt, Çağrı yay,

İBNÜ’L-ESİR, İslam Tarihi, El-Kamil Fi’t-Tarih Tercümesi, Çev; Ahmet Ağırakça, Abdülkerim Özyayın, 12. cilt, Bahar yay. İstanbul 1987

İNALCIK, Halil, ‘‘Osmanlı Hukukuna Giriş, Örfi-Sultani Hukuk ve Fatih’in Kanunları’’, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C: 13, Ankara1958 (Osmanlı Toplum Yapısı Üzerine Derleme, Sebat Ofset Matbaa, Konya 1996)

-----, ‘‘Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü veya Türk Hâkimiyet Telakkisiyle İlgisi’’, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C: 14, Ankara 1959 (Osmanlı Toplum Yapısı Üzerine Derleme, Sebat Ofset Matbaa, Konya 1996)

KAFESOĞLU, İbrahim, Hakkı Dursun YILDIZ, Erdoğan Merçil, Müslüman Türk Devletleri Tarihi (Osmanlılar Hariç), İSAR yay, İstanbul 1999

KAFESOĞLU, İbrahim, Türk Milli Kültürü, Ötüken yay.15. Baskı, İstanbul 1997

-----, Selçuklu Tarihi, MEB. Yay. İstanbul 1972

-----, Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah, 1. Baskı, MEB. Yay. İstanbul 1973

-----, ‘‘Selçuklular’’, İ.A., 10. cilt, MEB. Yay. İstanbul 1979

KAYA, Selim, I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211), TTK yay, 1. Baskı, Ankara 2006

KAYMAZ, Nejat, ‘‘Anadolu Selçuklu Devleti’nin İnhitatinde İdare Mekanizmasının Rolü 1’’, Tarih Araştırmaları Dergisi, (AÜDTCF)2-3, Ankara 1964

KHONİOTES, Niketas, Historia, Çev: Fikret İşıltan, T.T.K. Ankara 1995

KILIÇ, Mahmud Erol, ‘‘İbnü’l-Arabî’nin I. İzzeddin Keykavus’a Yazdığı Mektubun Işığında Dönemin Dini ve Siyasi Tarihine Bakış’’, I. Uluslar arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Tebliğleri, 2. Cilt, Konya 2001

KINNAMOS, İonnes, Historia (1118-1176), haz; Işın Demirkent, T.T.K., Ankara 2001

KİTAPÇI, Zekeriya, Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları, S.Ü. Yay., Konya 1994

KOCA Salim, ‘‘Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı’’, Genel Türk Tarihi, Ed: Hasan Celal Güzel, Ali Birinci, 2. cilt, Yeni Türkiye yay. Ankara 2002

-----, Sultan I. İzzedin Keykavus (1211), TTK. Yay. Ankara 1997

-----, ‘‘Türkiye Selçuklu Devleti Hükümdarlarının Aldıkları ve Kullanılan Hakimiyet ve Hükümdarlık Sembolleri’’, III. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, Ankara 1994

- KOÇ, Ahmet, Büyük Selçuklularda Saltanat Mücadeleleri, Hira yay, İzmir 1986
- KOMİSYON, Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi, 3. ve 6. cilt, Görsel yay, 1982
- KOMİSYON, ‘‘Kılıçarslan II’’ Türk Ansiklopedisi. 22. cilt, MEB. Yay. Ankara 1975
- KONUŞ, Fazlı, Selçuklular Bibliyografyası, ÇizgiKitabevi, 1. Baskı, Konya 2006
- KONYALI, İbrahim Hakkı, Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi, Konya 1964
- KONYALI, İbrahim Hakkı, Aksaray Tarihi I, İstanbul 1974
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, ‘‘Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları I, Anis Al-Kulûb ’’, Belleten, VII/27, Ankara 1943
- KÖYMEN, Mehmet Altay, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi. V. Cilt, TTK. Yay. 3. Baskı, Ankara 1984
- , Selçuklu Devri Türk Tarihi, TTK. Yay. 3. Baskı, Ankara 1998
- , Tuğrul Bey ve Zamanı, MEB. Yay. 1. Baskı, İstanbul 1976
- , ‘‘Selçuklular’da Devlet’’, Belleten, LI/201, Ankara 1988
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, Caner ARABACI, Selçuklular ve Konya, Konya 1994
- MERÇİL, Erdoğan, ‘‘Türkiye Selçukluları’’, Genel Türk Tarihi, Ed: Hasan Celal Güzel, Ali Birinci, 4. cilt, Yeni Türkiye yay. Ankara 2002
- , Müslüman Türk Devletleri Tarihi, T.T.K. Ankara 1997
- , Gazneliler Devleti Tarihi, TTK. Yay. Ankara 1989

-----, “Bizans’ta Selçuklu Hanedan Mensupları”, XI. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, II, Ankara 1994

-----, “Sultan Selahaddin Eyyubi’nin Anadolu’daki Türk Devletleriyle Münasebetleri”, Bellekten, LIV/209, Ankara 1990

MÜNECCİMBAŞI, Ahmed bin Lütfullah, Cami’üd-Düvel, Akademi Kitabevi, İzmir 2001

NECİPOĞLU, Nevra, “Türklerin ve Bizanslıların Ortaçağda Anadolu’da Birliktelikleri” Cogito, Yapı Kredi yay. 29. Sayı, Güz 2001

NEŞRÎ, Mehmed, Kitab-ı Cihannuma(Neşrî Tarihi), Haz: Faik Raşit UNAT, Mehmed Altay KÖYMEN, I. Cilt, TTK, Ankara 1949

NİYAZI, Mehmet, Türk Devlet Felsefesi, Ötüken yay. İstanbul 1999

NOMİKU, H.A. Kriton Dinçmen, İletişim yay. 2. Baskı, İstanbul 1997

ORAL, M. Zeki, “Turgut Oğulları, Eserleri ve Vakfiyeleri”, Vakıflar Dergisi III, 1956

OSTROGORSKY, George, Bizans Devleti Tarihi, Çev: Fikret Işıltan, T.T.K. Ankara 1999

ÖGEL, Bahaddin, Türklerde Devlet Anlayışı, Başbakanlık Basımevi, 1. Baskı, Ankara 1982

-----, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, 2.cilt, M.E.B., İstanbul 2001

ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Kılıçarslan II”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 25, cilt, Ankara 2002

ÖZCAN, Abdulkadir, Fatih’in Teşkilat Kanunnamesi Ve Nizam-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi(1981–1982) sayı: 33

ÖZTUNA, Yılmaz, Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi, 1. cilt, Ötüken yay, İstanbul 1983

PLESSNER, M., ‘‘Melik’’ maddesi, İ.A., 7 cilt, MEB. Yay. İstanbul 1979

RUNCİMAN, Steven, Haçlı Seferleri Tarihi,II. Çev: Fikret Işıltan, T.T.K. Ankara 1992

SEVİM, Ali, ‘‘Keyhüsrev I’’, DİA, 25. cilt, Ankara 2002

-----, Genel Çizgileriyle Selçuklu- Ermeni İlişkileri, TTK yay, Ankara 1983

SEVİM, Ali, Erdoğan MERÇİL, Selçuklu Devletleri Tarihi, T.T.K. Ankara 1995

SEVİM, Ali, Yaşar YÜCEL, Türkiye Tarihi, Fetih Selçuklular ve Beylikler Dönemi, TTK. Yay. Ankara 1989

SİBT İBNÜ’L-CEVZİ, Miratü’z-Zeman fi Tarihi’l-Âyan, (Neşr: Ali Sevim), Ankara 1968

SOLMAZ, Sefer, ‘‘ Danişmendli Ailesi ile Büyük Selçuklu Hanedanı Arasındaki Akrabalık İlişkileri’’, I. Uluslar arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Tebliğleri, 2. Cilt, Konya 2001

SÜMER, Faruk, ‘‘Anadolu’ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?’’, Belleten, XXIV, Ankara 1962

SÜRYANİ MİHAİL, Vekayiname (Süryani Patrik Mihael’in Vekayinamesi, 1042-1195), Çev: Hrant. D. Andreasyan, Ankara 1944

ŞEŞEN, Ramazan, Selahaddin Eyyubi ve Devri, İSAR yay. İstanbul 2000

ŞEKER, Mehmet, Fetihlerle Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşması, Diyanet İşleri Başkanlığı yay. 4. Baskı, Ankara 1997

TABAKOĞLU, Ahmet, “ Osmanlı Devletinde Siyasi Birlik Anlayışı”, I. Uluslar arası İstanbul'un Fethi Sempozyumu, İstanbul Büyükşehir. Bld. Yay, İstanbul 1996

TEKİNDAĞ, Şehabeddin, Anadolu Türk Tarihi ve Kültürü, KATÜ yay, Trabzon 1967

TOGAN, A. Zeki Velidi, Umumi Türk Tarihine Giriş, 1.Cilt, Enderun Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul 1981

TURAN, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, Boğaziçi yay. 6. Baskı, İstanbul 1998

-----, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, Boğaziçi yay. 6. Baskı, İstanbul 1997

-----, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, Boğaziçi yay. 10. Baskı, İstanbul 1997

-----, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, Boğaziçi yay. 3. Baskı, İstanbul 1993

-----, “Kılıçarslan II’”, İ.A., 6. cilt, MEB. Yay. İstanbul 1988

-----, “Keyhüsrev I’”, İ.A. 6. cilt, MEB. Yay. İstanbul 1988

-----, “Süleyman-Şah II.’”, İ.A. 11. cilt, MEB. Yay. İstanbul 1979

TURGAL, Hasan Fehmi, Anadolu Selçukileri (Müneccimbaşı’ya göre), Türkiye matbaası, İstanbul 1935

ULUÇAY, M. Çağatay, İlk Müslüman Türk Devletleri, MEB. Yay. İstanbul 1997

URFALI MATEOS, Vekayiname (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli(1136-1162), Çev: Hrand D. Andreasyan, TTK Yay., Ankara 1962

UYUMAZ, Emine, “Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri”,
I. Uluslar arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Tebliğleri, 2. Cilt, Konya 2001

ÜREMİŞ, Ali, Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası, Babil yay, 1. Baskı,
Ankara 2005

YAZICI, Nesimi, İlk Türk İslam Devletleri Tarihi, Diyanet yay. 5. Baskı, Ankara 2006

EKLER

EK 1:

DEDİĞİ SULTAN MESCİDİ KİTABESİ *

(Konya-İlgin-Mahmuthisar'da Mevcut Kitabe)

“ Sultanların Ulusu II. Kılıçarslan ve
oğlu Büyük Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in
devletli günlerinde
Kılınç Arslan'ın azatlı cariyelerinden
bilgin, sofu, dinsever, Allah'tan korkar,
din ve dünyanın sevgisini kazanmış
ve kadınlığın şerefi olan Sanavber Hatun
Allah'ın rızasına uyup affını rica ve
sevabını talep ederek, azabından çekinerek
bu mescidin yapılmasını emretti.
Mescit H. 576 Yılı Recep ayında tamam oldu;
Adı geçen hatunun kölesi mimar
Emin'üd-din (Mirgün?) yaptı, hediye etti.”

EK 2:

SULTAN II. KILIÇARSLAN'IN GIYASEDDİN KEYHÜSREV'İ VELİAHT İLANI

**

“Ey oğul! Bilki ben bu fani dünyadan göçüyorum, hayatın son menziline yolunu tutmak üzereyim.Sen hamdolsun saltanat bağının yeni yetişmiş meyvesi ve tanrının lütuf ve kerem bahçesinin çiçeğisin. Tahtıma senden daha elverişli kimseyi ve tacıma senden daha layık olanını göremiyorum; seni kardeşlerinin arasından bundan dolayı seçtim. Şahlık vasıflarını ancak sende buldum. Tanrı emaneti olan bu halkın başına seni geçiriyorum, mülk ve canlarını sana ismarlıyorum.

Ey oğlum! ‘Allah’a ortak koşma, çünkü Allah’a ortak isnat etmek en büyük zulümdür. Namaz kıl, doğrulukla emret, eğrilikten koru! Sana bir musibet geldiği vakit sabret, çünkü bu en önemli bir iştir; Halka karşı yüzünü ekşitme, yeryüzünde gurula yürüme, çünkü Allah mağrur insanları sevmez. Allah adaletle, iyilikle, yakınlarına yardımla emreder ve eğrilikten, kötülükten, isyan ve tecavülden nehyeder, bunları anlayıp bilmeniz için nasihat verir.’ (Kur’an-ı Kerim)

Sebatsız dünya hiç kimseye kalmadı. Onun gülüşü bulutun ağlayışı gibi süreksiz, onun ağlayışı şimşeğin gülüşü gibi devamsızdır. Bir saat gülersen bir sene ağlarsın eğer sana bir kötülük erişirse bu dünyanın âdeti icabıdır.” Bundan sonra tüm devlet erkânı ve ileri gelenlere dönerek;

"Benim ikbalimin güneşi zeval derecesine erişti ve gerçek sözdür ki, mülk sahipsiz ve şehir şehriyarsız olamaz. Keyhüsrev'in oğlu Menuçehr kendisinde bütün şahane vasıfları toplamıştı. Bu meydanın atı, kardeşlerini ve başka diyar padişahlarını geride bırakmalıdır. Ben veliahtlığı Gıyaseddin'e verdim ve devlet kapısını ona açtım kendi saltanatımda onun hükmünü vilayet ve ahali üzerinde yürüteceğim; onu tahtımın ve mühürümün varisi kıldım ve kendimi aradan çıkardım. Size lazım olan ona biat etmek ve onun ardından yürümekte sert bir kaya gibi sebat göstermektir.”

* M. Zeki ORAL, “Turgut Oğulları, Eserleri ve Vakfiyeleri”, Vakıflar Dergisi III, 1956, s.44

** İBN-İ BİBİ, Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi, Çev: M. Nuri Gençosman, Ankara 1941, s.22-23

EK 3:

